

Рк 84(УУКР)6-4
В19

С. ВАСИЛЬЧЕНКО

ПОВНА

ЗБІРКА ТВОРІВ

III

ІК 84/НУКР/6-4
У2
В19

С. ВАСИЛЬЧЕНКО

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ

т. III

ВИДАННЯ ДРУГЕ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930 КИЇВ

Библиографическое описание
этого издания помещено
в „Літ. Укр. Друку“.
Карточном реперт. и др.
указателях Укр.Кн.Палаты

Київ. Окрліт 1173.

Зам. № 4046:

Тираж

1103222

Херсонська обласна
універсальна
бібліотека
імені Олександра
Гончара

НА ПЕРШІ ГУЛІ.

Малюнок на 1 дію.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Савка — чоловік літ під 40.

Василина — його жінка.

Олена — їх дочка, дівчина на первій порі дівування.

Тиміш — парубок.

Дід з клепачкою.

За коном хлопці та дівчата.

Іноді чути співи, музики, вигуки, сміх.

І.

Сільська, чепурненька хата. Вікно, призьба, двері. Збоку садок.
На призьбі сидять Василина й Олена.

Олена (лукаво). Мамо, мамо?

Василина. Чого, дочко?

Олена. Скільки буде оце мені років?

Василина. Скільки років? (Думає). В Петрівку
оце мабуть вісімнадцять піде — ось скільки тобі
років! О цій порі я вже дівувала, а ти досі
мабуть думаєш, що ти маленька?

Олена. Чому ж ви мені нічого не кажете, мамо?

Василина. Що ж тобі казати?

Олена. То я велика вже, мамо?

Василина. Сама про це муσιш знати. (Павза).

- Олена (соромливо). Мамо, мамо, я хочу вам щось казати.
- Василина. То й кажи.
- Олена. Може вже мені на вулицю ходити можна?
- Василина (сміється). Бач, куди вона хилить, а я собі й байдуже,—хай же тобі, дочко, про це ще й не сниться!
- Олена. Чого, мамо?
- Василина. Батько не пустить — того.
- Олена. А тато про це й знати не будуть. (Тулиться до матері. Гаряче). Мамонько, голубонько, пустіть. Он Маруся і Одарка ходять уже, а я ж однолітка з ними. Уже й парубки сміяться з мене починають. Кажуть, що мене і досі кашею годують молошною. Мамо, пустіть!..
- Василина (нерішуче). Ну, та нехай же побачимо.
- Олена. Сьогодні пустіть!
- Василина. Та й чого це тобі так приспіло?
- Олена. Бо вже мені переказували і вчора, і сьогодні, щоб виходила. Одарка казала, що зайде по мене. Кажіть, мамо, можна? (Зазирає пильно, в очі, далі радісно). Пустили, пустили!
- Василина. Ще побачимо, що батько скаже.
- Олена. Ні, ні, годі вже — татові про це байдуже, аби ви пустили. (Віддихає з полегкістю). Ох!.. пустили... (Після павзи, жартовливо). Мамо, *мамо, навчіть мене чарувати!
- Василина (здивовано). Як ти сказала? Чи ти в своїй льолі, дівко! Що це в тебе мати чарівниця яка, чи відьма?.. Дивись, що вигадала вражого виводу дитина!

Олена. Та ви ж таки може од старих людей щонебудь чули.

Василина. Старі люди, дочко, багато дечого накажуть, та хіба всьому тому і віри йняти? А я так думаю — коли в тебе ні вроди, ні вдачі, то й чари не допоможуть. Я тобі краще нараю: коли помітиш, що парубок оком на тебе накидає: не липни до його зразу. Не роби так, як буває інші, що тільки парубок моргне їй, вона вже й лапки покладе. Покине сучий син. Походить трохи та й покине. Та ще часом і на сміється. Ти роби так, дочко: коли побачиш, що він до тебе ближче, ти од його дальше. Раз подивися привітненько, а двічі нелюбю, коли вийди до його, а коли й ні. Поводи його так довгенько, а як добре вивіриш, що він тебе не дурачить, отоді кажи йому правду. Отак треба з ними. (Павза). Ну, а тепер признавайся по правді: принадила вже собі якого чорнявого? Чи може тобі більше до вподоби білявий?

Олена (соромливо). Мм... бач, які ви...

Василина. Аж правда — білявий більше до мислі? Бач, і не ворожка, а вгадала. Тільки скажи йому, щоб так більше не робив!

Олена (стурбовано). Як, мамо?

Василина. Ось батько іде, нехай розкаже як.

II.

Із-за хати виходить Савка в кожусі наопашку.

Савка. Олено, загнала корову?

Олена (швидко). Загнала, тату.

Савка. Гляди! (Позіхає й потягається). Ех!.. Ти, Васи-
лино, завтра не буди мене рано. В церков, хай
бог простить, не піду. Хоч раз на тиждень
висплюся доладу.

Василина. Савко!

Савка (позіхаючи). Чого?

Василина. Та не дери рота, іди сядь сюди!

Савка. А якже! Тут ось очей не роздеру ніяк,
які вже там у ката посиденьки. (Люто позіхає).

Василина. Та хіба ж уже і якої часинки не
здолаєш посидіти? Та виспишся ще. (Сміється).
А, леле!

Савка. От ти віри не ймеш, а я тобі правду
кажу: оце упав би на колючки, та зразу й за-
снув би!

Голос за коном. Олено, Олено! Вийди мер-
щій, щось скажу-скажу-у!

(Олена швидко зіскакує з місця, щось швидко шепоче матері
на вухо).

Василина (голосно). Спитайся в батька!

Савка. А що там таке?

Василина (сміється). Та я вже не знаю, як і ка-
зати. Нашій дівці, бач, притьмом забажалося на
колодку, так оце ждемо, щоб ти, старий, побла-
гословив дочку на дівування.

Савка (здивований). На колодку? Ось як піду я
в хату та візьму батіг довгий, то так побла-
гословлю, що зразу де та й охота дінеться.
... лемінь вигадав ті гулі проти ночі!
Спати! (Зразу щось пригадавши). О, бач, я був і за-

бувся уже: тут ось така трапилась морока, що не знаю вже, яку й раду дамо їй!

Василина. Яка морока?

Савка (сідає). Одколи живемо ми на цьому подвір'ї, не було ще помітно, щоб тут водилося щонебудь, а тепер чи не доведеться посвячувати і двір, і хату.

Василина (прикидається здивованою). От нехай бог милує, хіба що?

Савка. Невідома його знає, що воно таке завелося в нас. Оце іду спати, то вже й боюся: вчора давило щось уночі.

Василина. Чи ти бачив таке! Як саме?

Савка. А ось як: цеї ночі душно мені стало в хаті, я встав, пішов у двір. Ляжу, думаю, на возі, там не так парко.

Василина. Ну, ну! Я чула, як ти виходив.

Савка. До воза,— а на возі, бачу, лежить уже наша Оленка. Чого це ти тут умостилась? — кажу їй.— Іди краще в хату. Одіслав її в хату, а сам ліг на її місце. Задрімав. Аж чую, шамотить щось до воза; підійшло, давай кожуха розкривати. Розкрило кожуха, далі починає лапою шарудіти по виду, поводило по лобі, по губах, по бороді, налапало вуса та як не чкурне од воза, тільки бур'ян зашумів.

Василина (здивовано). Людина чи тварина яка?

Савка. Скидається ніби на людину.

Василина. Та що ж воно за потороча? Це чисте диво!

Савка. То то ще не диво, а ось що диво: чор-

- нобрива, вража потороча, ще й на козирку квітка! Тимоша, Бондаренкового парубка, знаєш? Капля в каплю до його схожий. (Василина сміється. Олена схоплюється, як вітер, тікає. Савка ловить її за руку).
- Савка. Зажди трохи, дочко! Слухай, Олено, щоб мені отого казначого і в заводі не було! Чуєш? А то будеш ночувати в мене в коморі під замком. І сорому тобі немає! Тільки почала з печі злазити, вже парубків принаджуєш?
- Олена (пручається в руках у батька, затуляється рукою). Одчепіться од мене з своїми парубками: вони мені потрібні дуже... Пустіть!
- Савка. Отож зараз мені іди в хату та лягай спати. Так воно буде краще.
- Олена (ідучи в хату). Завтра з хати увесь день нікуди не піду, ні їсти, ні пити не буду. (Пішла)
- Савка. Хай нам од того погіршає.

III.

- Василина. А я так гадаю: стала на порі — хай дівує, хай своє одгулює. Тільки ж того й свята заживеш, тільки й розкошів зазнаєш, що в тому дівуванні.
- Савка. Коли ж вона у нас іще зовсім дитина; ти поглянь на неї: рученята, як цівки, сама, як скрипка, а почне ще на вулицю ходити, то й зовсім знидіє. Почнеться оте вечірне стояннячко, та північне бніманнячко, а світовеє прощаннячко, то й зовсім задурить воно собі голову.
- Василина. Дівчина, як тее пиво, почало шумувати, — не борони: швидше вишумує.

Савка. Успіє ще! І нашумується, й награться..

А ти краще тепер наглядай за нею, щоб із того запалу воно біди собі не набігало.

Василина. Пусте.

Савка. Воно ж ходить тепер, як шалене, себе не почуває.

Василина. Вона у нас сумирна.

Савка. Кажуть — тиха вода греблі рве.

Василина. Ти казнащо говориш!

Савка. Отож дивися: що трапиться, обох із дому вижену — і дочку, і матір.

(Чути з вулиці вигуки і співи).

IV.

Виходить дід Северин, тихо настукуючи в клепачку. Побачивши Савку й Василину, починає голосно гомоніти через вулицю.

Дід Северин. Наробиться, на сонці напечеться, насилу ноги додому приволоче; тільки ж вулиця загомонить, то де тая в його й сила візьметься: так немов і не ходило й не робило! (Слухає). Бач, бач, якої затинають? Всі разом — і хлопці й дівчата! А припізніє, то й піде ще паруваннячко. Постановляться прото місяця, посплітаються руками та й манячать, як примари, як стовбури на пожарині. І хоч би щонебудь там говорили, мовчать та на небо торопіють. Мов по зорях читають. Отак до самісінького ранку.

Василина (голосно). Своє минулося, то й забулося. Може теж колись по зорях читали. Чи так, діду Северине?

Дід Северин (підбадьорується). Хе! Чому ні? Парубкував і я колись; і гуляли і витівали.

Савка. Наше минулося.

Дід Северин. Було... Тепер минулося, уже немає. Одшуміло, одгриміло та й затихло. Тепер уже тільки-тільки мріється, як отой сон минуший. (Пішов, клепаючи і гомонячи). Пішли наші літа, як вітри круг світа... А гуляти — чому не гуляв! Еге! Чи гуляв іще хто другий так, як цей дід Северин... (Зникає).

V.

Василина. І як же ті літа швидко минають. Іще мені самій тее дівування перед очима: не згляділась, як і дочка виросла.

Савка. Шкода вже нам молодіти, старенька моя!.. (Жартом обгортає жінку).

Василина (сміється). Ось геть! Дивись, що вигадав, старе луб'я. (Пригортається до його).

Савка. Тепер луб'я, а колись було й голуб'я. Пам'ятаєш оту калину, що на леваді?

Василина (трохи соромлячись). Та вжеж...

Савка. Не забула, що тоді казала мені?

Василина. Дурна була.

Савка (встає). Отож бо то й є!..

Василина. Та сиди, тобі кажу! Що тобі станеться, як трохи не доспиш.

Савка. Сиди не сиди, одначе того, що минуло, не вернути. Ні-і, не так воно поминуло. (Зідхає).

Дядько Матвій співає, як тільки вип'є чарку. (Наспівує стиха):

— Ой ви, слуги молодії,
Беріть коні воронії,
Доганяйте, повертайте
Літа молодії...

(Далі додає словами):

Каже: Ой, догнали літа мої...
На кленовому мості...
Ой, верніться, літа мої,
Та хоч до мене в гості...

Не вернемось,— кажуть,— не вернемось... забули
й до кого... Отак то, моя мила!

Василина (встає зідхаючи). Ой ти, старий та боро-
датий!..

(Недалеко од двору чути парубоцький кашель: „А-хи!“).

Савка. Чуєш? *Ось хто цієї ночі спати не буде.*
Де ж то він тут принаду почув?

Василина (швидко). Стій, часом чи не до нашої?
Ану сховаймося. (Ховаються в сіни, прислухаються).

VI.

До воріт виходить Тиміш з квіткою на козирку, кашляє
Савка виходить із сіней, непомітно підходить до воріт.

Савка. Чи не застудився оце ти, Тимоше, що
кашляєш раз-по-раз?

Тиміш (придивляється). Либонь, дядько Савка
Добривечір, дядюшко! З святим вечором!

Савка. Дякую-дякую. Кажу: чи не занедужав
оце ти, Тимоше, що так гірко кашляєш?

Тиміш. Та мабуть таки трохи застудився. Копав

я сьогодні рівчак на городі та угрівшись випив
кухоль води холодної, то оце мабуть од того
і кашель напав. (Стиха покашлює).

Савка. Ну, то й чого б ото я кашляючи з дому
виходив.

Тиміш (підходить ближче). Це я, бачте, навідався
був на вулицю,— коли ж там парубки таке виті-
вають. Музики, співи проти неділі заводять.
А я собі парубок смирний... думаю: вернуся я
краще додому, висплюся добре, а завтра до
церкви піду.

Савка. Ну, а ти ж, Тимоше, не забув хоч стежки
до церкви?

Тиміш. Е ні,— цього не кажіть! Я змалку любив
ходити до церкви.

Савка. Горобців у дзвіниці драти?

Тиміш. То тільки раз і було так, хлопці підмо-
вили, а я сам плохий. Та хіба ж ви мене не
знаєте? (Достає тютюн). Може, дядьку, покуримо,
ось у мене свіженький тютюнець.

Савка. Сховай, козаче, свій тютюнець, бо не
буде діла.

Тиміш. Як саме?

Савка. А так: дочку в хату загнав, а воза в клуню
закотив.

Тиміш. Якого воза? Що це ви кажете?

Савка. А як лягаю спати, то ще й дрюка кладу
коло себе.

Тиміш. Про що це ви?

Савка. Про те ж таки, що й ти знаєш.

Тиміш. Щось ви говорите таке, чого я ніяк

не врозумію. Мабуть, краще я піду собі. Добраніч!

Савка (сміється). Іди, здоровий!

Тиміш (одійшовши далі, ніби сам до себе). Бач, які порядки вже заводяться! Роби цілий тиждень, як віл, а прийде свято, то ще тобі й гуляти не вільно. Ні, так воно не буде!

Савка. Ну, вже ж так, як і ти думаєш, мабуть не буде.

Тиміш (уперто). Побачимо.

(Тиміш пішов. Савка зачиняє ворота, далі позіхає і йде в сні. Зачиняє двері. Чути, як гуркотить засув).

VII.

Чути з різних кутків співи по селу. Іноді виривається молодий гомін, парубочі гуки. В гомін уплітається клепачка. В хаті тихо прочиняється вікно, з його визирає Олена, схиляє голову на руку.

Олена (говорить до матері, що десь у хаті). Чого вам, мамо? Ну, й що ж робити маю, коли мене й сон не бере. (Крізь плач). Ой, мамо моя, матусенько, коли б же ви знали, як то тяжко той вечір сподіваний утеряти. Та коли б ще ви знали, який же то вечір! Сьогодні обіщався надійти з Брусової на вулицю Олекса з скрипкою, а Поливчаного Павлик із бубоном. Наталя казала, що одягнеться за циганку та ворожити всім буде. Всі подружечки будуть гуляти, будуть співати, а ти, Олено, коло вікна сиди та рукавцями тільки сльози витирай. Жмілька того віку дівочого, та й того не дають прожити вільно. Чи я ж у вас

неслухняна, а чи я лінива? Чи я у вас наймичка? Чи я у вас у черниці наречена? Чи може десь долі я у вас не маю... (Чути музики. Олена раптово кидається, радісно). Ой, мамцю, музики! (Приграє губами, робить плечима рухи, ніби танцює. Ой, мамо рідненька, ой, пустіть же мене, та ще й швидше, бо як не пустите, то серце моє розірветься на дві половині! Ой-ой-ой!.. (Схиля голову. Павза. Переговорює матір). Дурна! Завжди я у вас дурна! Ні, бачу, не шкода вам своєї дитини! Колись може і згадати буде нічим своє життя у батька. І не сходила гарно і не згуляла вільно, тільки наробилась та нагорювалася... Ех, та що й казати. (Тихо приспівує тієї пісні, що десь на вулиці співають).

Чорноморець, матінко, чорноморець...

(Гірко). Мала ще ти, кажуть!.. За плугом ходити — не мала, а на вулицю погуляти — мала... Бач, яка правда на світі. (Зідхає). Ну, дарма... Мабуть уже мені така судилася доля, щоб мій вік молодий проминув марно. Одягнуся в чорне, — піду в черниці запишуся. Або простужуся, та й кашляти буду. (Крізь сльози). Буду кашляти та марніти, а далі умру... (Співає соловей, Олена прислухається, далі радісно). Мамо! мамо! В Матвієвому саду соловейко співає. (Павза). Сплять уже... (Схиляється на руку, слухає соловейка, передражнює його).

VIII.

До вікна крадучись підходить Тиміш. Побачивши його, Олена полохається, далі махає йому руками, щоб не під ходив. Тиміш манить її рукою, киває в той бік головою, звідки чути співи. Олена крутить головою, що не можна.

Тиміш (тихо). Ходім.

Олена (теж тихо). Не можна.

Тиміш. Чому?

Олена (вигинається з вікна, тихо, але виразно). Не пускають...

Тиміш. Хлопці й дівчата казали, щоб я без тебе й на вулицю не вертався! Я і вчора приходив по тебе.

Олена (зідхає). Не можна.

Тиміш. Ну, то і я не піду без тебе. (Підходить ближче, бере її за руку, далі за другу).

Олена. Ой, не тисни дуже! — Це, мабуть, ти скучав за мною?

Тиміш. А то хіба — ні? Третій вечір, як бачив.

Олена. А дуже скучив?

Тиміш. Як скучив! (Через її плече зазирає в хату).

У вас сплять уже?

Олена. Сплять.

Тиміш. Ось як. (Цілує її).

Олена. Ой, лишечко! Тимоше, це вже ти й цілуєш мене?

Тиміш. А хіба не можна?

Олена. Бач, який ти...

(В хаті мов щось тріснуло, — зводить лемент Василина).

Василина. А, трясця ж вашій мамі з такою роботою...

Олена (сполохано одпихає Тимоша). Мати! Мати проснулись, тікай швидше!.. (Тиміш ховається за стіну, не випускаючи її руки з своїх).

Олена (голосно до матері). Хто ж тут такий? Нікого немає. (Павза). О, таке й вигадаете: „цілувалися“... то може вітер... то лист... то, мамо, вітер листом має! (Павза). Ну, самі дивіться. (Дає ознаку Тимошеві, щоб ховався. Тиміш трохи одсувається од вікна, тулиться до стіни. Олена ховається в хаті, на її місці з вікна вихилилась Василина).

Василина. А де це тут той вітер, що дівчині не дає спати? (Побачивши Тимоша). О, а це ж що за почвара сидить під хатою?

Тиміш. Я собі прохожала людина: сів трохи спочити.

Василина. А не пішов би ти, прохожала людина-парубче, з-під вікна під три вітри? Бо як візьму рогач та займу з-під хати, то й куди тікати не втрапиш!.. Чого тобі треба тут? Що ти забув у нас? Немає тобі іншого місця сісти?

Тиміш. Це, бачте, так ваша хата, тіточко, мені вподобалась: іду собі, дивлюся: хатиночка, як лялечка, біленька, веселенька, думаю собі — дай я посиджу трохи коло цієї корошої хати.

Василина (здержуючи осмішку). Бач — яка лисичка. Іди ж ото і не базікай мені отут! Не вспів слова сказати дівчині, та вже й із цілуванням липне! Що це вона обцілована в мене, чи як? Не го-

диться, батьків сину, так робити. Де це так добрих батьків діти гуляють?

Тиміш. Тіточко, що бб ви кажете! Та я й слухати соромлюся, як ото хто про цілування говорить! То ж од бога — гріх, од людей сором. Хіба ж я цього не знаю! Та коли я що, або що...

Василина (не втерпівши сміється). І де воно зародилося отаке?

Тиміш (услесливо). Тіточко, пустіть!

Василина (набирає суворого вигляду). Кого? Куди?

Тиміш. Може ви гадаєте, що в нас на вулиці яка пустиня. У нас, тітко, немає того, як буває в інших; щоб пустощі заводили, або плескали непотрібне. Поспіваємо трохи, потанцюємо та й спати ідемо (швидко). У нас, тіточко, вже й скрипочка є!

Василина (зацікавлена). Ну? Вже десь і на скрипку розжилися?

Тиміш. Там скрипочка, тітко, скрипочка! Як душа! Як заграє дрібнісінько та тонісінько, то всього тебе і підіймає, так і тягне до танку!

Василина (мінючи голос). Слухай, Тимоше, я чула, що ти до танців майстер?

Тиміш. І до роботи!

Василина. Про роботу я вже не питаю! То оце я й кажу... (Несподівано жартовливо). Чи не затанцював би ти мені якої? Люблю, як хто хороше танцює!

Тиміш (швидко). Добре, — а тоді пустите?

Василина. О, ти вже зараз і договоряться.

Треба ж спершу побачити, а може ж і не варт буде!

Тиміш. То як же його без музиків?

Василина. Так кат його бери, хоч і без музиків!

(Тиміш приграє на губах і танцює, Василина дивиться, милується).

Тиміш (скінчивши танок). Ху!.. (Витирає піт). Ну тепер, пустите?

Василина (подумавши). Ні, не пущу! Приходь завтра, хай іще Савка побачить... (Регоче).

Тиміш. Тьотю, ви ж обіщались?

Василина. Що? Та до віку цього не буде, щоб я сама дочку гулять до парубка посилала! Що це ти, схаменися! А ще розумний — кажуть!

Тиміш. Пустіть, тьотю, а то не піду звідціля!

Василина. Хоч до самісінького ранку сиди, не пущу.

Тиміш (загрозливо). Ой дивіться, тьотю! Краще пустіть без клопоту!

Василина (позіхає). Нема! Нема в мене дочок для тебе! Іди й голови моєї не мороч. (Зачиняє вікно).

Х.

Тиміш сідає на призьбі, стиха насвистує, щось думає. Далі рішуче встає, підходить до вікна, з осторогою прочиняє його.

Тиміш. Ви ще, тітко, не заснули? Оце ж і мені чогось не спиться. (Позіхає). Хочете, я скажу вам казку. Ось слухайте: був собі чоловік та жінка і була в їх дочка. Ось виросла тая дочка, треба

вже їй гуляти, а її не пускають... Одного вечора дочка й каже матері: пустіть мене, мамо, на колодку, бо вже мене дівувати кличуть. А мати й каже: не пушу я тебе гуляти, іди краще до хати та лягай спати. Так. Полягали вони спати... (Таємничим голосом). І що б же ви думали собі, тіточко,—не докажу вже, як воно саме сталося, тільки до самого божого світанку ніхто в їх і очей не зводив... (З вікна швидко висовується рука з деркачем. Тиміш ухилиється). Це вам, тітко, мухи спати не дають? І що це за диво, що вам не спиться та й не спиться! Чи не з очей це вам сталося? Ось давайте, я вам пошепчу, бо я трохи перейняв од баби Мар'яни. (Схилившись над вікном, починає одшіптувати). Кури-кури рябенькі, у вас голови маленькі, а в роженої й хрещеної раби божої Василюни голова велика. Скрикніть ви сон із усіх сторін на рожену й хрещену...

(Спинається, прислухаючись до перегуків, що долітають із вулиці; одходить од вікна, слухає зацікавлений. Перегуки починаються десь далеко з вулиці, наближаючись до Савчиної хати. Спершу нерозбірні, далі ясніші).

Здалеку. Передай... кана-ат... через двадцять ха-ат!..

Ближче. На чию?

Здалеку. На Савчину, на Шербинину!

Ближче. А про що саме?

Здалеку. Нехай дівчини на печі не ховає та до нас на вулицю пускає!..

(Далі починає в свою чергу ближчий голос):

Ближчий голос. Передай канат через двадцять хат...

Тиміш. На чию?

Ближчий голос. На Савчину, на Щербинину!

Тиміш. Про що саме?

Ближчий голос. Нехай дівки на печі не ховає, швидше на вулицю пускає!..

Тиміш. Передаю!.. (Швидко підходить до вікна, починає галасувати). Тітко, чуєте, тітко-о! Ось слухайте. яка на вас іде слава Тітко, го-ов!..

XI.

Виходить із-за хати Савка, заспаний, за спину ховає батіг.

Тиміш (швидко одходить од вікна). О, вже й дядько Савка встали! Завтра ж неділя, чого це ви так рано схопилися?

Савка (протираючи очі). Ну, кажи, чого тобі треба тут?

Тиміш. Нудно, дядюшка, самому отут сидіти, то я собі й гомоню, щоб не задрімати.

Савка. І довго оце ти будеш тут сидіти?

Тиміш. Оце ви вийшли, спасибі вам, то я ще побуду.

Савка. І довго?

Тиміш. Дасте сірника, то й до ранку просижу.

Савка (раптово кидається на нього з батоном). А цього ти не покуштуєш іще?

Тиміш (метко одхиляється). Е ні,— це ви дурно турбуєтесь! (Сміється).

Савка (осміхнувшись). Меткий, вражий хлопець!

(Миняючи голос). Іди, Тимоше, сюди, я маю тебе щось питати.

Тиміш. Кажіть, я й звідціля почую.

Савка. Батько ходив до економії?

Тиміш. Ходили.

Савка. І щож — узяв?

Тиміш. Три десятини.

Савка (підступаючи ближче). По тринадцять?

Тиміш. По одинадцять.

Савка (наближаючись знову). Бач, яж казав, що немає чого хапатися.

Тиміш (одступає назад, сміється). Ой і хитрі ж ви, дядьку,— тільки не на того напали: я й думку вашу знаю! (Іде з двору).

Савка. Зажди, я ще скажу тобі щось!

Тиміш. Хай уже краще другим разом.

Савка. Ну, іди ж ото, вражий сину, та й не оглядайся!

Тиміш. Не журіться, я далеко не зайду.

Савка. Слухай, Тимоше, я кажу тобі без жартів, дай нам спокій! Та того, що ти загадав, не буде. Правду кажу!— А то щоб ми ще й не посварилися з тобою!

Тиміш. Буде чи не буде — побачимо далі.
(Пішов).

ХІІ.

Савка (довго й люто позіхає, крутячи незадоволено головою). Ху! І де ти в лихої години взявся, бусурменський парубче!.. Так же був заснув.. (Новий наступ позіхот, ще лютіших). Сказився б ти йому,

вразий сину. (Чути парубочі вигуки; Савка прислухається). Та й ні втоми їм, ні угаву немає! (Зіває, як не перерветься). Тьху (Пішов).

(З гамору десь виривається на селі пісня-дуєт.

Ой у полі вітер віє,
А жито половіє,
Що паре́нь дівчину ві́рнесенько
любить,
А зайнять не насміє...

Щебечуть солов'ї).

XIII.

Виходить Тиміш із опудалом. Становить його проти вікна, чіпляє до його папір і починає на два голоси розмову.

Тиміш. Добривечір!

— Здорові.

— А чи тут живе Савка Шербина?

— Тут, а нащо він вам?

— Коло млина у нашому Брусові була оце рада — парубків та дівчат громада. Розмовляли, дивувалися, що всі дівчата на вулиці, а Щербининої Олени немає. Писарів скликали, на папері писали, до Савки Щербини пересилали: дядюшко Савко, ще й ви, тітко Василю, дівчини Олени не баріть, не гайте, на піч не ховайте, до нас швидше на вулицю пускайте, бо як не будете дівчини на вулицю пускати...

XIV.

У вікні з'являється Олена.

Олена (швидко махає рукою, щоб тікав). Тимоше, Тимоше!

Тиміш. Чого, Олено?

Олена. Тікай швидше... (Побачивши опудало). Ой, лишечко, яке страшно!.. (Знову першим голосом). Тимоше, Тимоше, ховайся швидше, бо мати вхопили рогач та побігли в комору будити батька! Швидше!..

Тиміш. Куди ж мені ховатися?

Олена (махає рукою). Швидше, швидше! Бо йдуть уже! (Сама ховається в хаті. Тиміш озирається навкруги, далі лізе у вікно, в хату).

Олена (в хаті). Куди це ти?! Ох, мені.. А лишенько.

(В хаті чути сміх, далі затихає).

XV.

Із-за обох боків хати викрадаються Савка й Василина. Савка з батогом, Василина з рогачем. Зразу кидаються до опудала, далі мовчки спиняються перед ним.

Василина. Що воно за мара!..

(Обое розглядають опудало).

Савка. Чи в шинелі, чи в сюртуці...

Василина. І бриль на голові.

Савка. Ще й бриль цілісінський.

Василина. Чи не з панського саду це він його

пририпив. (Критично оглядає опудало). Який... (Сміється й штовхає його рогачем). Ану, дядьку, повернися. Тиміш (із хати). Там отой чолов'яга бумагу приніс до вас...

Савка (б'є об поли руками). Чи ти бачила отаке? Вже і в хату зашився!

Василина. Оце так! (Біжить в хату).

Савка (швидко). Зажди, Васирино, не так: стережи його коло вікна, а я побіжу в хату!.. (Побіг у хату, у вікні з'являється Тиміш, Василина заміряється рогачем; Тиміш ховається. Стукає другим вікном, що за рогом хати; Василина біжить туди. Тиміш знову з'являється в першому вікні, вискакує з хати, тікає).

Василина. Ох, ти ж сибірний!...

XVI.

Савка (вибігає з хати). Що, втік?

Василина (здивовано). Як він утік — я й сама не знаю!..

Савка (сердито). А де ж твої були очі на той час?

Тиміш (схилившись на тин, спокійно). Та не сваріться, я тут — осьдечки!

Савка (люто). Тимоше! Іди геть, бо погано буде!

Тиміш. Та що вже буде, те й буде, а я ще ось думаю музики сюди гукнути.

Василина (сміється). Що ти вдієш із таким сибірним парубком!

Савка (до Василини). А ти й рада! Їй смішки! Коли б узяв оце не дочку, а тебе міряти бато-гом!..

Василина. Тю, на тебе — за що?

Савка. Оце моє діло за дочкою дивитися? Сама ти ради їй не даси? Ти ж якась мати...

Василина. А ти — батько.

Савка. Та нехай вашому чорт батькові — про мене — хоч і обоє біжіть на вулицю: і мати, і дочка! Я наробився! Я натрудився за день — дайте мені хоч раз у тиждень доспати!

XVII.

Олена (виходить на поріг, плаче). Тату! Мамо! Ідіть у хату. Чого ви завелися надворі? Нащо ви людей туманите серед ночі!

Савка. А ти не цвірінчи там, вилупок! Розумна яка вишукалася! Ти вже велика? Ти вже дівувати хочеш? Ти вже розумніша за батька? Ну, то й іди під три чорти з моєї хати! Іди собі хоч під шум! Хоч у прірву!

Тиміш. Отак би й зразу!

Василина (до Олени). Ну, то чого ж дожидаєш — іди, коли батько велить.

Олена (плачучи). Куди я піду — я не хочу!

Тиміш (побожно). Бачте, які тепер слухняні діти

Олена. Сьогодні піди, а завтра що буде!

Василина. Іди, дурна, поки не бита!

Тиміш. Та чого ви панькаєтесь із нею — ломигою її.

Василина (рішуче кидається до Тимоша з рогачем). Ой, ти ж мені, пройдисвіте, допік уже до живих печінок!..

Савка. Васирино, зажди... Куди ти?...

Олена. Мамо!..

Дід Кирпіль (виходить із клепачкою). Що тут таке?
Що тут за шум?

Василина. Діду Северине, придержте мені
оцього голінного!

Дід Кирпіль. Ага! Це й той пробий-голова
Тиміш. Я його давно знаю! (Розставляє руки, переймає Тимоша. Зчиняється гамір).

Василина (захоплено ганяється з рогачем за Тимошем).
Та ти ж таки не втечеш од мене! Ні, не втечеш!
Тиміш (ухиляється од неї і од діда, співає разом із тим
пританцьовувати і приспівувати).

Гоп, Сидір з невісткою,
Як опече кописткою...

Олена (плачучи). Ма-амо! Мамо! що бо ви робите!
Сорому вам немає! Зчинили отаке серед ночі!
Це ж завтра й на вулицю не виходь. Острамите
на все село, ославите! ма-амо!

Савка (вертиться на всі боки). Васирино! Ось покинь,
кажу, Вас... (До Тимоша). Тимоше: Слухай сюди.
(До Діда). Діду Северине— ідіть зараз гукніть...
(До Олени). Та чого хоч ти скиглиш тут? Чи тобі
заціпить сьогодні! (До Василини). Та ти чуеш, чи
ні? Тим... Олено... Чи то пак: тьху! Васирино!
(Гамір збільшується. До гомону приєднується соловей).

Савка (голосно). Годі! Та годі, кажу! (Кричить із
протягом). Тьху на вашого батька!.. (Кидає батоном об
землю. Гамір замовкає. Всі спиняються). Це вже таке
настало, що затуляй вуха й тікай із своєї хати
безвісти. (Знижує безпорадно плечима). Іншого нічого

не придумаєш!.. (Раптово хапає із землі батіг, швидко іде до Олени). Кажи мені, ти чого ще дожидаєшся? Чи ти може хочеш, щоб я уклонився тобі та став тебе прохати „іди, моя доню, на гуляннячко?“ Ти цього сподіваєшся? Кажи — цього?.. (Раптово хльоскає її батогом). А цього не хочеш? Не хочеш? Не хочеш?

Тиміш. Дядьку, чуєте, дядьку! Ви хльоскайте, та не дуже!

Василина (тим часом підкралась непомітно до Тимоша, міряє його рогачем по плечах). Ось тобі! Ось тобі, шибеннику (регоче). Я ж таки докажу тобі!..

Тиміш і Олена тікають. За одним женеться Василина, за другою Савка).

Дід Кирпіль. Ну, й діти тепер понаставали!
Ну, й діти!..

Десь обізвалась голосно, переможно... вулиця з висвистом та з вигуками:

Ой що ж то за шум учинився,
Що комар та на мусі оженився!..

ЗАВІСА.

НЕ СПІВАЙТЕ, ПІВНІ, НЕ ВМЕНШАЙТЕ НОЧІ.

П'єса в 3 картинах.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Максим	} хлопці.	Пріся	} дівчата.
Кость		Горпина	
Тихон, кривий ганчар.		Настя	
Палажка, Тихонова жінка.		Івасик, маленький хлєпєць.	

Картина перша.

ПЕРШІ ПІВНІ.

В саду — комора з ганком. За коморою низенький тин, зарослий гарбузинням і квасолею; за тином Тихонове подвір'я, в якому видно ріг хати. У бік — з острішком ліса стара, глуха, з перелазом; за острішком — високе гіллясте дерево. В коморі видно світ каганця і схилєну спину Максима над книжкою. Пізня, видна ніч. Тихо. У себе під хатою сидить Тихон. Починають заспівувать півні і нічна тиша зразу озивається гомоном; вибухає дєсь рєгіт мєлоді, весєлі голоси, пісня: „Час додому час!“ Чути — дєсь прощаютьсє. Заляскали по сєлу три-чотири клєпачки, тріщить чиясь ліса.

I.

Парубочий голос. Гляди ж, Христе, не забудь, що я тобі казав.

Дівочий голос оддалік. Добре-добре. Прощавай.

Парубочий голос. Прощавай. Та тільки... Ось
вернись на часинку, я маю щось сказати.

Дівочий голос. Ой, будуть дома сварити...

Ну, кажи, та швидше. (Знову тріщать ліса).

Голос дівчини через вулицю. Христе!

Другий голос. Гов!

Перший голос. Ти ще не йдеш?

Другий голос. Зараз підемо.

(Знову все стихає. З комори виходить Максим, потягається далі йде кудись в глибінь, несе рядно, кобеняк, подушку, лагодить в коморі постіль. Коло Тихона з'являється Палажка).

II.

Палажка (товста, нечепурна, заспана молодиця). І за чим тільки дивиться тее начальство, що воно не спиняє отих бездільників, отих босяків. Як почнуть, тільки смеркне, співи та хіхоньки, то й до світа не заціпить їм. Родителі з останнього витрачаються та учать їх, щоб із них люди вийшли, а од них користи чорт-ма і в заводі. Гармидер здійсмає та не давать людям спати—отого вони вміють.

Тихон. І чим вони тобі шкодять?

Палажка. Чим шкодять! Супокою немає од них, лякають!.. Тільки роздрімаєшся, закричать, загалдикають, то й схопишся, як опечений, аж серце заб'ється. Аж тіло на тобі затруситься.

Тихон. А на мене, то я б іще платив би їм, що не сплять ночами та село стережуть. Бо мені, як нечути їх гомону, то аж сумно в хаті стає.

Палажка. О, я тебе знаю! Ти і сам зашився до їхнього гурту, криве опудало, з хати утік би, коли б не наглядав за тобою.

Тихон. Чому ж тут і не втечеш із своєї хати, коли...

Палажка. Коли що? (Підступає ближче до нього, погрожливо). Коли що? Ану кажи!

Тихон. Іди краще спати, моя Єлена Прекрасная, моя злотокудрая принцеса.

Палажка. Ні, ти мені скажи, чого ти хочеш із хати тікати? Ти не белькочи мені отого чортівиння. Чого тобі—їсти, пити немає чого в хаті? Лежати немає на чому?

Тихон. Ех!.. (Скінчив лагодити дудку й починає грати).

Палажка. Та покинь оту прокляту дудку, в голіві од неї у мене гуде. Коли б ти до роботи такий, як до тієї дудки. Горен покинув, хай там мисочки паляться, як собі знають, а я собі в дудочку пограю. Ох, сидить вона мені, давно сидить в печінках. (Тихон мовчки награв мотив: „Ой піду я лугом-лугом, там мій милий оре плугом“). Побачиш, коли не буде вона завтра в печі! Думаєш, не знаю, про вищо ти раз-у-раз виграєш, не бачу, в який кінець дмеш?—Знаю... (Зразу плаче). Вісім років живемо вкупі, а досі не забуває, що у нього, бач, жінка погана. Бачив же, повилазило було б тобі, кого брав... Сам, бач, красень писаний.

Тихон. Не журись, не печались, моя лебідь: я своєму золотогривому коневі в одно ухо влізу, а в друге вилізу та й стану таким молодцем, що ні в казці сказати, ні пером описати.

Палажка. Бач-бач, чим голова у нього набита!
Дивись, он голова сивіє, а ще в думці Ялени,
та Принцеси, та Яруслани всякі.

(Тихон мовчки грає).

Палажка (енергійно). Та ти мені покинеш оту свою
пришелепувату дудку, чи будеш дожидати, поки
я її в тебе на голові поб'ю. Покинь, кажу,
зараз покинь! Чуєш? Я до тебе говорю, чи до
пенька? Давай сюди, а то я заграю тобі на
твоїх патлах. (Видирає з рук сопілку).

Тихон. Чи ти при собі, молодице? Що це насіло
на тебе? Оддай сюди сопілку!

Палажка. Так оце я тобі зараз би й оддала!
Сокирою, піду, порубаю!

Тихон. Ось послухай, не дурій, оддай.

(Палажка тікає, Тихон за нею гониться).

Палажка. Серед ночі взяв моду вигравати. Це
знову хочеш своєю дудкою вулицю під хатою
наскликати та балі до ранку нарядить... Не дам!

III.

Увіходить Кость, зазирає в комору й лягає на ганку гори-
лиць. Незабаром за ним Максим, із кухлем молока й шклян-
кою. Придивляється до Костя. Кость босий.

Максим. Це хто тут? Кость?!

Кость. Угму.

Максим. Гуляв?

Кость. Гуляв.

Максим. І добре?

Кость. Добре.

Максим. Щось не видно по тобі.

Кость (після павзи). Ну, й клята баба, де вона й узялась на його голову.

Максим. Це ти про кого?

Кость. Жінка Тихонова. Так гарно почав грать, вона прибігла, дудку одняла. (Зразу схоплюється).

Ех... прощай!

Максим. Оце і все?

Кость. Усе. (Іде).

Максим. Зажди!

Кость Чого?

Максим. Молока хочеш? Сідай молока зо мною пити.

Кость (крутить головою, не хоче).

Максим. Та чого ти такий, немов якась муха тебе вкусила?

Кость. А ти чого такий радий? (Іронічно). Слова, мовляв, додержав! Як же не характер! Криця!

Максим. А ти ж як думав, на вітер казав?

Кость. Каменем просидів до півночі, і радий. Тьфу!

Максим (сміється). То чого ж ти сердишся?

Кость. Терпіть не можу, коли в людини сєе пика, як великодній самовар.

Максим. Ну, а що доброго, що ти там десь на греблі переливав з пустого в порожнє? (П'є молоко). Хто був?

Кость. Нічого, було й добре. (Павза). Я думаю, коли б і ти був, то не пожалів би. (Єхидно). Знаєш, хто був над ставом? Приходила Пріся.

Максим. Прися? З хутора?

Кость. Прися. З хутора. Завтра вона од'їздить у Крим репетиторкою, приносила мені книжки... попрощатись хотіла де з ким.

Максим. Слухай, Кость: ти од злости брешеш!

Кость. Ага! Зразу пика погасла. Та це ще не все: оце зараз вона була тут, під вашим двором, Тихонову дудку зо мною слухала! Не ймеш віри, біжи навперейми, може доженеш, то сам побачиш.

Максим. Ні, ти скажи справді: не брешеш?

Кость (звичайним голосом). Отож дурний: кажу ж — ні. Я її хотів сюди закликать, бо хотіла бачить тебе. Так хіба ж ти не знаєш, яка вона свята та вперта. Катай, поки не пізно. Тільки дай мені закурить на дорогу.

Максим. Гм... Що ж... курить немає в мене, сам хотів у Тихона махри просить... Коли вона не схотіла зайти, бувши під двором, то чого мені бігти за нею...

Кость. Діло твоє. Прощай. (Іде, потім вертається). Слухай пак... Я хотів спитать у тебе... Ваша Настуня спить уже?.. Я хотів узять у неї свої ноти.

Максим. Настуня кудись пішла. (Ходить, хвилюється, мимрить). Так... ну, що ж... так і запишемо...

Кость. Ех! Ну, прощай: спать, стара! Спать! Спать! (Швидко йде, далі серед двору спиняється, нюхає повітря). Ти чуєш, Максиме, немов пахне димом?

Максим (спокійно). Пахне. Тихон у горні палить.

Кость. А я зрадів, думав, чи не пожежу бог послав. (Вертається назад, лягає коло комори, свистить). Ні з кого мені так не дивно, як із самого себе, знаю ж, що вже пізно, що нічого цікавого немає на вулиці і не буде, знаю, що завтра треба буде рано встати, а розумієш — не хочеться іти спати, як на якийсь злочинство. Здається, що як тільки заснеш, то тут серед ночі зчиниться якийсь диво або чудо... То як же його проспати... Щоб без мене та освятилась вода. Ні, я свого не впусу. (Максим ходить похмурий. Кость свистить). Тьфу, аж занудило, так курить хочеться!.. (Після павзи стиха співає Тихонову пісню):

А я лежу та й думаю,
Що погану жінку маю.

(Раптом схоплюється). Еврика! (Біжить у комору, світить там сірником, нишпорить по мостині, далі виходить, демонстративно закурює недокурка). Я його, голубчика, ще вчора наглядів у тебе під ліжком.

Максим. Фе! Він же брудний, кинь!

Кость. Нічого. (Сміється). Аби душа чиста.

Максим (решуче). Ех, та ну його к дідьку! Коли...

IV.

Кость (перебиває). Ось цить! (У Горпининому саду чути кашель, щось стиха наспіває).

Кость (стиха). Хто це? Горпина?

Максим (киває головою). Вона.

Горпина (на перелазі). Добривечір! Хліб-сіль! Маївку справляєте?

Максим. Просимо до гурту, Горпино Матвіївно. Кость (радо). Матвіївна! А я дивлюсь, що воно за місяць у садочку сходить, аж це ви?

Горпина (сміється). Годі вже... Зразу в насмішку берете.

Кость. Яка там насмішка, дорога. Чому сьогодні не виходили до ставу?

Горпина. Та гетьте! (До Максима). Максиме Сильвестровичу, чи немає у вас сірників?.. Мама заснули...

Кость (перебиває). Сірники є!.. І нащо там сірники ті, перелазьте сюди краще, без вигадок. (Підходить до неї). Слухайте тільки, що я вам скажу, тихенько, на вухо, щоб ніхто не чув... (Повертається до Максима. Максим надів козирок—стоїть в задумі). Максиме, не думай довго та гони навпростець, а то буде пізно.

Максим (рішуче). Е, де вже наше не пропадало, хай чуже буде зверху! (Пішов).

V.

Горпина (тихо). Куди це він?

Кость. Так кудись... доганять вітра в полі. (Перелазить лісу).

Горпина. Та куди це ви теребитесь? Що це за новина?

Кость (лізе). Обожаемая! Ніч тиха та зоряна, півні проспівали...

Горпина (одпихає). Чого вам треба сюди, ідіть геть! (Тихше). Мати почують.

Кость. Не почують... Ми тихенько...

Горпина (в жарт борониться). Гетьте! Геть! (Кость падає з ліси в кропиву. Горпина сміється).

Кость (ойкає). Мила моя! Це вже можна назвати свинством! Ви не бачите, яка тут жалива?

Горпина (мінюючи голос, жалюючи). Бідненький...

Кость. „Бідненький“, а не бійсь, в самі колючки турнула. (Тре ногу).

Горпина. Костик! А ви вже й розсердились? Ій-же богу, я не бачила... (Із спочуттям). Щемить?

Кость. Як вогнем пече, дорогая. Ну, та дарма. Зате ми з вами з горя „сердце согреем жаром взаимной любви“. (Сідає на перелазі, пригортає). Правда?

Горпина. Ой, тихше. Вікно одчинене, мати почують... (Після павзи). Хто був сьогодні на ставу?

Кость. Багато було, а ви чому же не прийшли? (Із спочуттям). Мати не пустила?

Горпина (зідхає). Хіба ж у мене мати як у людей... Ну, а весело було?

Кость. Дуже весело. Там, мабуть, іще й досі пооставались деякі.

Горпина. А ви чого пішли?

Кость. Бо вас не було.

Горпана. Еге... Дурить. Знаю, кого не було. (Прислухається). Здалося, немов говорив хтось. Слухайте: тут тісно нам удовох. Посуньтесь трохи.

Кость. Хіба вам так погано? Я ж давно сидів з вами в парі.

Горпина. Я боюсь... (Прихилиється). Слухайте, Костик, чого ви з мене все смієтеся? Ви думаєте,

я не бачу. Ви й говорите зо мною не так, як з другими, а як з дуркою якоюсь. Я терплю та мовчу, а коли б ви знали. (Раптом спиняється). Ой іде хтось! (Сполохано). Їй-богу, хтось іде. (Виривається, ховається за лісою).

Кость. То вам причулось, нема нікого. (Лізе через лісу). Ну, ходім до вас у сад, все одно я за вами.

Горпина. Куди ви? Їй-богу, я боюсь...

Кость. Тс... (Пішли).

VI.

Виходять Настя і Пріся. Настя в звичайному, буденному сільському вбранні. Пріся—в гімназичній формі, поверх якої—материна, повеликувата свита, в темній хустці, з палицею в руках. Роздивляються.

Пріся. Мабуть, ні одного, ні другого немає... що ж тепер мені робить?.. Хто ж мене проведе? Кость прогнала, тепер жалію. Ну, та якось доберусь. Не першина мені, тільки отой яр перейти, там завжди собаки збираються... (Павза). Так воно вже й не доведеться попрощатись з Максимом. З ким то він тепер буде сваритись без мене.

Настя. Та погуляйте ще, Прісю, трішки. Він ось-ось прийде додому, вас проведе. До самого хутора.

Пріся. Ой, Настуню, не бари мене, там же дома турбуються, де я поділась. Мабуть і спать не лягають та дожидають. Треба було останній вечір дома побуть. Хоч я од них багато лиха зазнала, та бог з ними.

Настя. Од кого?

Пріся (смутно). Од батьків. (Зідхнувши). Ну, прощай! (Цілюються).

Настя. Коли б це він знав, що ви у нас! На крилах, мабуть, прилетів би.

Пріся (питаючи). Ну?

Настя. А що вже жаліть буде, то й не знаю як.

Пріся (після павзи зідхнула. Далі жартом). А оце він тут живе? Можна заглянуть в комору? (Увійходять в комору, чути гомін).

— Оце він тут спить, а це його книжки. (Зачіпають скрипку). Оце його малюнки.

— Оцю квітку я візьму собі на спомин. Скажете, Настуню, що я була в нього в гостях і вкрала одну квітку. (Виходять).

Настя. Коли вже тепер побачимось ми з вами?

Пріся. А мабуть не скоро. Ти вже тоді може заміж вийдеш, Насте.

Настя (крутить головою). Ні, не піду я заміж.

Пріся (здивовано). Чому?

Настя (зідхає). Щаслива ви, Прісю! Боже, як я вам заздрю!

Пріся. То я ж казала тобі; чого не готуєшся на екзамени? А то—соромно, велика!

Настя (таємничо озирнувшись). Слухайте, Прісю, нікому не скажете? Я теж поїду в город з Максимом. Він қазав, що оддасть мене в співочу школу. Він буде уроки давать, а я буду шити та прати студентам білизну, та так і проживемо якось, поки повиучуємось.

Пріся (щиро). Ой, коли б тобі, Настуню, бог по-

міг, яка б я була рада. Дай, боже, тобі щасливу та широку-широку дорогу. (Обнімає). Щоб ти...

Настя. Ой... Цитьте.

Пріся. Прощавай. (Цілує і йде. Стає серед двору. В смутному жарті). Прощавайте, наші сільські зорі!.. Ех, закутить би оце на прощання, хоч один раз на життя! Вина б напитись... (Задумалась). Настуню! (Вертається назад). Скажіть Максимові, що, хоч ми й гризлись завжди з ним, проте я дуже жалію, що не попрощались. Ішла сюди з тією думкою, щоб на прощання...

Голос в саду: Горпино! Хто там з тобою?

Другий голос. Нікого нема!

Перший голос. Брешеш. Брешеш, собача дочко! Отож який босяк побіг од тебе! В хату зараз, в хату! З городу моду привезла?

Другий голос. Та цитьте, іду! Розкрили вершу, як ворота. Це не мати, а... Дихать не дає.

Пріся. Це хто у вас?

Настя. Модистка. З города приїхала до мачухи.

Пріся. Видно, що мачуха.

Настя. Із світу зжила б... Земля й хата, бачте, на дочку записана.

Пріся. Зажди, я либонь бачила її: у неї ще така розкішна, золота коса.

Настя. Отож вона і є.

Пріся. Ну й коса ж! Навіть не віриться, що то справдішня.

Настя. Е, ні—її (Зідхає, думає). Хто ж це до неї забрався? О!

(Через ліси тихо, крадькома перелазить Кость).

Дівчата прищулились приглядаються. Кость крадеться до комори.

Настя (голосно). Хто тут?

Кость (приглядається, тихо). Це Настуня? Ну, знаєте, і попав би я був... (Загледівши Прісю, змовкає, поривається тікати. Дівчата сміються). Це Пріся?! Хай вам, як ви мене злякали: я думав, що це ваша, Настуню, мати. Кілько разів уже підвела мене сьогодні ваша свита! Чого це ви вернулись?

Пріся. Вернулась, щоб ви додому мене провели, а то кічка собак бігає за селом.

Кость. А що? Прогнали, тепер самі просите? Заждіть, а Максима не зустрічали? Він подався за вами навздогін.

Пріся. Штука! Так отже як не везе мені.

Настя. Ну, то він швидко повинен вернутись.

Кость (до Насті). А ви це, Настуню, де зволили гулять? Це та, „що не має ще й думки про кавалерів“.

Настя. Нападїться на багатшого; я на співку ходила.

Кость. Так... це ті святенькі та тихенькі...

Пріся. Ви краще мовчіть уже: сами звідки зараз вилетіли.

Кость (сміється). Розумієте: за малим-малим коромисла не покуштував. Ніколи я не думав, щоб вона, проклята баба, не посовістилась вийти з дрюком...

Настя (гаряче). Ох, яка б я була рада, коли б була вона оперезала вас...

Кость. За віщо, Настуню? Я не думав, що ви така недобра. (Озирається назад). А це ще хто?

VIII.

Тихон (підходить до гурту). Коли б я був маляром, я так би малював того чорта: написав би очі синенько, а брови чорненько, а косу довгу, золотую. Та ще й підписав би: не задивляйся на цей рід, бо буде душа в пеклі. (Сміються). А дай, я посижу між вами. (Сідає). Ох... чи то пак: „гоп“, а не „ох“! (Сміються). А то на вулицю вийшов та й стогне. (Виймає тютюн, закурює). Знаєш, що я надумав, Константине Мартиновичу, давай оце ми тебе оженимо. Я тобі висватаю панянку, що весела, що красива, то другої такої не знайдеш, тільки треба добре дивитись, щоб другого тижня не втекла.

Кость. Де ж це ви таку назвали?

IX.

Горпина (за лісою). Дядьку Тихоне, знайдіть мені жениха. (Регіт).

Тихон. Бач, вона сама обізветься, коли треба.

Настя. Горпино, перелазь до нас.

Пріся (встає). Ні, я бачу, тут швидко не розійдуться. Прощавайте! Так ви проведете мене, Костю?

Тихон. Домівка не втече. Нам ось тут Груняша заспівають якоїнебудь веселенької.

Настя. І чого ви рветесь так, ми вас гуртом проведем. (Прися спиняється оддалік, слідкує за гульнею).

Горпина (перелівши). А у вас тут весело.

Кость. Знаєте, Груню, он дядько Тихон жалілись, що через вас мусять душу свою загубити.

Горпина. Хто? Оцей дядько! Такий бородатий та страшний?

Тихон. Дивись, чи не спокуса?

Горпина. Чуб, як куделиця, а брови, як вовна... Куди він годиться? Ану ж, дядьку, хоч моргніть, побачимо, що з вас за козак.

Тихон (поволі кладе на бік люльку, встає). Ех, прости, боже, гріха! (Несподівано ловить Горпину, обнімає за стан).

Горпина (пручається, верещить). Тихоне, їй-богу, жінці скажу! Пустіть! (Виривається. Регіт).

Тихон. Отак у нас колись гуляли, Мартиновичу, а то звольте, та позвольте... (Сміх).

Настя (прохаючи очима). Прісю! Та йдіть, посидьте ще.

Тихон (до Прісі). А ви, тітко, справді чого боїтеся? Ідіть до гурту, більше буде.

Пріся. Цю тітку давно вже б пора ломакою звідсіль погнати. (Вертається до гурту).

Горпина (осміхаючись, жартівливо). Дядьку, так знайдете мені жениха? Скажіть, що я вмію танцювати. (Хватає Тихона за руки, тягне, пританцьовує).

А ти, дядьку Мусію,
Чи ти бачив чудасію...

Тихон. Воно таки й правда: такої чудасії ще й не бачив... Аж утомився.

Кость. Зв'язались, дядьку,—тепер може б і одчепиться раді, так не одчіплюється.

Максим (непомітно підійшов до гурту). Еге-е! Я й не туди, що тут у нас гульня аж гуде.

Всі. Максим?!

— От і Максим прийшов!

— Тепер можна буде й заспівать!

— Ну, не наздогнав! Ет... що там ганяти, коли тікає.

Горпина (в шумному жарті). Максиме, як я скучила вже за вами! Де ж це ви барились так довго?

Максим. Дивіться-дивіться, як розгулялась наша Груня! Розчервонілась, як півонія. Що це з вами?

Горпина. Це ж я з радощів, що вас дождалась. Хіба ж ви не знали, що я вас так люблю, так люблю, що як побачу...

Максим. Ви ж мое щастя золотее. (Цілує).

Горпина (зразу замовкла, вирвалась). Максиме Сильвестровичу, як вам не сором.

Максим. Груню, ви не образились? Не сердіться, я й сам не знаю, як воно сталося.

Горпина. Як я сердиться не вмю, то всяке обнімає мене, всяке цілує, хоче насміятись надо мною. (Затуляє очі хусткою). Немов уже справді я така...

Всі (розважають). Бог з вами, Груню, що ви вигадали? Ніхто не думав вас ображати. Так вийшло.

Максим. Ну, годі, Груню! Я більш не буду! Ви-
бачте на цей раз. Ну, вашу руку!

Груня (зідхає, потім махнула рукою). Е, та бог з вами..
(Зразу повеселівши).

Колихала мене мама,
Та й казала: люлі,
Як виростеш, моя доню,
Давай хлопцям дулі.

(Загальний сміх).

Максим. Як воно так вийшло, сам не знаю...

Тихон. Що ти вдієш з такою дівчиною. (Тим ча-
сом Максим помічає Прісю, підходить до неї. Пріся зату-
ляється хусткою).

Максим. А ви чия будете, дівчино?

(Всі змовкають, притаївши сміх, слідкують за ними).

Настя. Це Нухимова нова наймичка з хуторів.

Максим (сідає коло неї). А як вас зовуть, дівчино?

(Пріся затуляється щільніше). А яка в неї ручка бі-
ленька? (Пріся вириває руку). Е, та це чиясь дика.

(Помітивши, що на їх всі звертають увагу). Ну, а ви

чого всі витріщились на нас? Робіть своє діло,

а ми по-простому поговоримо з дівчиною. (Гор-

пина, одвівши Костя, щось питає в нього, показуючи очима

на Прісю. Той відповідає). Чи у вас на хуторі в усіх

такі ручки? Чого ж ви мовчите? Ну, дай же,

хоч подивлюсь на вас, чого ви соромитесь?

(Силою одгортає хустку, злякано підскакує). Ой, матін-

ко!.. Пріся! (Дружній сміх).

Пріся. Так ви он-який!.. А я думала, що ви
тільки філософствувать умієте!

Тихон (хитає головою). Ех... (Махнув рукою і пішов).

Кость. Ну і як ото воно, як обмінаеш святу черницю?

Максим. Злякався, аж руки похололи! (Радісно). Звідкіль ви тут узялися, Прісю? Прямо собі не вірю. Може це сниться?

Пріся. О, завели вже. Шкода тільки, що слухати ніколи. Ну, добре, що я таки вас дождалася, хотіла вже йти не попрощавшись.

Максим. Як то — оце вже хочете йти?

Пріся. Може скажете рано? (Сміється). Я ж давно вже у вас. Смерком на часину прибігла та й до півночі досиділа.

Максим. Який же жаль... А я оце, як навісний гонив за вами мало не до хутора... (Прохає). Та посидьте у нас хоч ще трохи! Потім проведемо.

Пріся (лагідно, але рішуче). Піду. Ну... (Озирнула всіх і зідхнула). Ой, коли б ви знали, як оце мені не хочеться їхати. Одно літо випало людське, та от і те не зможу досидіти... Привикла до свого гурту, до нашого ставка, до тихих розмов — то так би, здається, ніколи й не виїздила звідціль. Чого б же вам побажать на розлуці... такого ясного та щирого... (Думає мрійно, прищуривши очі на небо).

Горпина (зразу широко). Боже, які очі! Які дивні проти світу очі!

Всі (весело). Як зорі!

— Ой, ой! Як дорогі камені!

Пріся. Ну, от і забула, що надумала. Е, та ну вас зовсім. (Засоромилась).

Горпина (З жалощами, щиро). Ну, скажіть: і ніколи, ніколи в світі вас не випустять із тих мурів?

Пріся (здивовано). Із яких мурів?

Горпина. Та з вашого монастиря.

(Кость регоче, всі незрозуміло презираються).

Горпина (озирається на Костя). То це ви мені набрехали, що вона йде в черниці? (Всі сміються).

Отже недобрий! Яка ж я рада, що це неправда.

А то мені стало так жалко, трохи не заплакала...

Пріся (смутно осміхається). Мабуть, таки чи не судилось мені й справді піти в черниці. Хоч би було одно літо нагулятися у волю... Ех...

Максим. Прісю, погуляйте сьогодні, що вас за неволя жене? (Усі просять).

Пріся. Коли ж мене дома дожидають. Мабуть спать не лягали. (Павза, в якій Пріся стоїть у нерішучій позі). Там же тепер зо мною носяться як із цяцькою. Е-ге! Тепер я у їх найкраща дочка.

Кость. З якого це часу?

Пріся. Саме з того часу, як почала зароблять гроші та їм посилає. Інколи батько закидає на ви.

Всі. Ну? (Сміються, Пріся осміхається).

Пріся. Прямо сміх розбирає: „ви себе вже не трудіть, Єфросинія Петровна, мужицькою роботою, у нас є кому робить на городі“. (Думає). А раніш було: „проклену, одречусь, вижену, щоб і пам'яті твоєї не було у нас“. Книжки

було порубає, чоботи сховає, їсти не дає. А я таки влучу було час, подамся знову у місто, а там у Миколая Івановича виплачусь добре, розкажу все до каплі. А він уже закличе було батька, та як почне умовлять, як почне усовіщати, горілки йому ставить, а батько горілочку люблять, особливо на дурничку,— ну й розм'якне було і сльозу пустить: „хіба я тобі ворог, моя дитино, учись, коли вже така твоя охота“. Тільки не на довго: на другий день знову з батогом ходить під школою та визирає мене з-за воріт. Ну, і в мене серце було, як скам'яніло, надумалась, як не пустять учитись, утоплюсь. Раз якось кликали бабу, щоб одшептала. Прийшла до нас тітка, сидять, розмовляють у сінях, а я в хаті слухаю: „здуріла дівчина, не знаю, що вже й робити з нею. Аж труситься за тими книжками, що вже не робили: і били, і лаяли, і в чулан запирали, нічого не помагає“. А тітка: „ото, сестро, чи не насміялась яка личина... То, мабуть, їй пороблено так, поведи до Морозихи, хай пошепче. Поведи, неодмінно поведи, а то переведеш дівчину“. Коли так другого дня дивлюсь у вікно: волочать мати стару Морозиху до хати, а я в задвіркові двері та на город, сховалась у коноплях. Ех... (Думає, схилившись на палицю). Копійки за увесь час не прислали, „хай як хоче, так і живе, коли свою взяла волю“. Бувало диких груш звариш у горщику та окраєць черствого хліба, тим і живеш по цілих днях. Думала, поки

й жити буду, не забуду їм цього. А далі подумала, бог з ними... Все таки жалко стало. (Задумалась, далі кинулась). Ну, що ж ви, здається, співати збирались?

К о с т ь (осміхаючись, починає).

Ой, у полі три криниченьки...

(Всі охоче з почуттям прилучаються до пісні).

.....

К о с т ь (рішуче). Любив тебе я дівчиною,
Любив тебе й молодницею...

В с і (з жаром). Та ще сім год дождатиму,
Може станеш удовицею.

(Чути якийсь голос).

М а к с и м. Тсс... (Пісня затихає).

Г о л о с. Чи не пора, діти, спати, ще й завтра буде день і вечір.

М а к с и м. Зараз, тату, зараз.

(Доспівують, тихо, як під сурдинку).

То ще сім год дождатиму,
Поки станеш удовицею.

(Говорять стиха).

П р і с я. Досиділись, поки прийдуть з дрюком розганяють. Прощавайте.

Н а с т я. Не бійтесь, батько в нас добрі, аби тільки не дуже голосно.

Кость (захоплено). Ось слухайте: а давайте тихенько-тихенько. Впівголоса. Воно цікаво виходить. Ще одну тільки... одну маленьку.

(Збиваються тісно й співають тихо, але захоплено. Під час співу всі помалу сходяться ближче, дехто спинається на лісу, на плече. Темна завіса на 2-3 хвилини).

Картина друга.

ДРУГІ ПІВНІ.

Десь здаля починають заспівувати півні. Молодь коло комори розбилась на два гуртки: долі — Кость, Настуня і Горпина, на ганку сидять Максим з Прісею. В останніх інтимна, тиха розмова. Місячно. Після півнів зразу було заврушилились, дехто пробував устаті і знову сідав. Чути десь знову регіт, пісню „Час додому час“, але слабше, ніж перший раз. Заляскали сонно зо дві клепачки і зразу змовкли.

Через вулицю перегукуються ті ж дівчата.

I.

Перший голос. Христе?

Другий голос. Гов-гов?

Перший голос. Ти ще не пішла?

Другий голос. Іду-іду! (Тріщить ліса).

Парубочий голос: Прощавай, Христе. (Маленька лавза). Христе, Христе! Ось вернись на одну часинку. Одно тільки слово скажу.

Дівочий голос. Я вже знаю, яке те одно слово.

Ну, кажи, та швидше. (Знову тріщить ліса).

II.

Пріся і Максим встають, прощаються і знову говорять Кость. „Гарбуз“! (Раптом, хто сидів, із сміхом схоплю-

ється). Ну, Прісю, підемо, чи може ще одних півнів досидимо?

Пріся (коротко). Зараз. (Потім знову щось доказує Максимові).

Горпина. Чого воно так швидко півні співають: тільки що одні співали, а ось уже й другі.

Кость. Не спиться чогось їм; нудно сидить на сідалі, то, мабуть, вражі півні крадуть ночі, щоб швидше наспівать день... Ну, прощайся та йти. (Прощається). Спать, стара, спать, спать... (Спинається). А все таки шкода чогось спать...

Немов хто за мотузочки держить. Ні, треба бути рішучим. Прощайте. (Одбиває верхи). Верх! Верх! Верх!

(Йому одбивають назад. Несподівано зав'язується гулянка у „верха“. Забігають кудись у сад: Звідти чути перегуки, короткі придушені сміхи).

III.

Вибігає Кость, за ним гониться Настуня. Розмова ведеться тихо.

Настя (доганяє). Верх! (Спинаються. Сідають на ганку. Після павзи Настуня стиха). Чого воно так: коли тихої ночі зачепиш в саду яку гілку, то здається, що не я торкнулась об неї, а сама гілка хвиськає мене... Так ніби вона жива.

Кость (приглядаючись до неї). Філософ з вас, Настуню, філософ і поет. Як що скажете, то й у голову западає... Пам'ятайте, як ото ми колись, дожидаючи Максима, посиділи з вами до світу

на колодці, я ніяк не забуду тієї ночі: ніколи ще ні з ким я так щиро не розмовляв.

Настя. І я часто передумую тепер про те, що ми говорили.

Кость. Настуню, скажіть по правді, ви вже дівуєте?

Настя. Ой... нащо воно мені оте, що ви кажете.

Кость. Мені тоді дуже хотілось. (Сміючись, щось шепче на вухо). Та й не посмів: думав — може ще мала ви до цього.

Настя (закриває рукою лице). Ой, мені соромно.

Кость. Так скажете?

Настя. Знаєте, Костю, мені багато-багато всяких думок приходить у голову, хотілось би розпитать вас та й стидаюсь, щоб не сміялись з мене.

Кость. Про що?

Настя. Про все, про все... От скажемо про оту Орлеанську дівчину... (Вбігає Пріся, за нею Максим. Настя швидко вириває руку, голосно): Верх! (Одбиває і тікає, Кость за нею).

IV.

Максим (ловить Прісю). Верх! (Спиняються).

Пріся. Ху... втомилася. (Сідає на ганку).

Максим. А як розчервонілись.

Пріся. Не дивіться так, а то наврочите.

Максим (сідає). Сьогодні ви, Прісю, якась особлива, немов одмінилась. Ніколи так гарно, так легко не почував я себе з вами. І все це, мабуть, оця ваша материна свитка наробила. Раніш до

вас страшно приторкнутися було, як до якоїсь святої. А сьогодні — зовсім не страшно зовсім не страшно: береш сміливо за руку, пригортаеш... (Бере за руку). І нічого — не сердитесь. (Прися сміється). Прямо чудо якесь!

Прися (легенько визволяється). Ну, буде вже. (Озирається). Де ж це той Кость запропав?

Максим. Та не спішіть — ще рано.

Прися (грає очима). Рано?

Максим. Ще зовсім, зовсім рано.

Прися. А півні?

Максим (бере її руку). Нема півнів, то так причулось.

V.

Горпина (виходить озираючись). Де ж це люди?

Прися (сполохано). Верх! (Побігла в гущавину, Максим за нею).

Горпина (невесело). Усі кудись подівались... усі повтікали... (Павза). А я вже піду додому. (Тупає нетерпляче ногою, крізь плач). А мені вже пора додому!

(Постояла хвилинку, далі розпускає і переплітає проти світу свою довгу розкішну косу).

VI.

Вертається Прися, поважна, сердита, затуляючи щоку хусткою, за нею винувато Максим; Прися сідає на ганку, схиляє голову.

Максим. Присяю, — я й сам не знаю, як воно сталося. Я справді сьогодні якийсь дурний, шале-

ний... Прісю, не сердіться, нате мій чуб, добре поскубіть, тільки не сердіться. (Пріся одвертається Максим схоплюється). А щоб я не діждав уже в світі жить з такою дурною вже вдачею!..

Горпина (згідно). А що там сталося (Регоче). Ви а вжди не знаєте.

Максим (побачивши Горпину). О, а це звідки русалка взялась? (Підходить до неї). Глянь, глянь, яка коса! Яка неймовірно чудова коса!

Горпина. Одчепитесь: я ось тут всі гребінці погубила. Шукайте отут. (Максим шукає).

VII.

Тим часом вбігає схвильована Настуня, хустка збилась назад, сама спотикається. Мовчки озирається, потім швидко сідає коло Прісі.

Пріся (стиха). Що з тобою, Настуню? Чого така стурбована? (Приглядається) Ану, глянь-глянь на мене?

(Настуня, швидко озирнувшись навкруги, з пориванням обнімає Прісю. Дівчата цілуються, крадькома, коротко і жарко).

VIII.

Кость (виходить, спиняється, співає).

Тихо, тихо Дунай воду несе,
А ще тихше дівка косу чеше...

(Захоплено). Це щось казкове! І де ви викохали таку косу.

Горпина. Ідіть, Костик, подержте мені, а то я сама не зав'яжу.

Максим. Давайте, я подержу. (Кидає шукати гребінця).

Кость. Е ні, мене просили, то ти не мішайся, Максиме. Я ж перший одшукав це диво, одшукав, оцінував.

Горпина (радісно). От іще поб'ються, от іще поб'ються!.. Ну, я вже сама справилась.

ІХ.

У Тихоновому дворі щось гупає.

Палажка. На! На! На, проклятий, каторжний шибенеку! Мишей не хочеш ловить, а тільки робить шкоду. (Чути нявчання кота).

Тихон (на призьбі). А кота вже за що?

(Молодь на хвилину змовкла, прислухалась і один по одному навшпиньках подались під Тихонову лісу; там поприхилялись поприсідали в різних позах, прислухаються).

Палажка. Такий милий сон був наснився, а він, клятий котюга, взяв та й перебив. (Підходить до Тихона сідає, поруч). Сниться мені, Тихоне, що я купаюсь. А вода чиста-чиста та ніби аж срібна. І така тепла, як купель. Випливла я на берег, коли зирк, іде наш урядник наточанкою, підкрутив уса та сміючись каже до мене: „здорова, Палазю, а чи тепла водиця?“ Я хотіла обізватись до нього, та глядь на себе: а я ж гола-голісінька. Крикнула, та так і присіла в воді!.. Так мені соромно-соромно.

Тихон. Не віряться мені, щоб так і присіла, не твоєї вдачі.

Палажка (ображено). Та їй же богу — присіла.

що то вже я така безстрамниця, що ти мені не віриш. (Голос грізнішає). Та ти мені ніколи не віриш, крива мачада, а як сам...

Тихон (перебиває). Ну, буде вже; присіла, то й присіла. (Павза).

Палажка (ображено). Ти думаєш, що над твоєю жінку...

Тихон. Та годі, кажу — тебе тільки зачепи.

Палажка (після павзи тим же лагідним голосом). Так я, кажу, й присіла...

Тихон. Кхм!.. (Кашляє).

Палажка (обурено, веселіше). Та чого ти чмишеш, марюко! Хочеш, то обскубу на тобі оці твої патли.

Тихон. Розкажуй, я слухаю.

Палажка. Не хочу, коли так, і розказувать. Коли так відразу на сміх береш... (Павза). І кудю він уліз шибеник, вікна всі ніби позачинені були... Як не загуркотить, як не заторохтить на полицю — аж кинулась. То так мені відразу в голову і вдарило: це ж я забула сметану винести в погребник. Ще трохи-трохи, то був би сметану перекинув і кухля розбив. (Павза). Отаке й присниться... А ти все сидиш, як сич надувшись, все думаєш... Ти б мені хоч раз сказав, що ти все думаєш собі.

Тихон. А що ж я думаю: думаю оце з тобою розвестись та посватать Груню.

Палажка. Чи не її ж ти сьогодні ото й малював на кахлях. Бач, який добрий — жінки, не бійсь, і не змалюєш. (Торсає його).

Тихон. Не варт, діти будуть лякатись у хаті.

Палажка. Така вже я собі судилась... (Прихиляється до нього).

Тихон (одхиляється). Одчепись. Коли б же ти хоч на половину була тонша, то я б сів з тобою розмовляти... А то... Ех, бий того; боже, в кого жінка хороша.

Палажка. Нічого не вдієш: така вже я тобі судилася. (Дає сопілку). На лишень та трохи затілікай якої, тільки не тієї нудної.

Тихон. Оце ж якраз для тебе дудку лаштував... (Згодом). Спарував, бодай йому болячка, одно криве, друге рябе та лихе, та й живіть собі, та радійте.

Палажка. Та й не якнебудь: не на рік, а на вік. Так то, мій кривенький! (Пригортається).

Тихон. Ти б, Палажко, пустила на призволяще, нащо я тобі кривий, негарний...

Палажка (стурбовано). Еге! Бач, який хитрий. То хоч кривого маю, а той такого не буде. (Сміється). Ні, голубе, вже ж тобі од мене не одчепитись.

(Під лісою придушено сміються, прискають і затуляються хустками. Горпина не може здержати регіт, Кость хусткою затуляє їй рот. Регіт проривається).

Палажка. А це ж кого там мордує під тином?
(Встає, підходить. З-під тину всі тікають в сад).

Х.

Палажка. Оце так роблять ті вчені та письменні. Це добре понаучувались,—нічого сказати. Муж

та жона чесну беседу ведуть, а їм смішки, а їм реготи... Ні, добрих батьків діти так не роблять. Уштиві діти і слухать посоромились би, а вони під тинами на підслухи лазять. Не буде з вас людей! Старчоводи нещасні, тьфу!.. (Пішла).

ХІ.

Виходять Максим і Пріся.

Максим. От так висповідала.

Пріся. То таки й слід: дурієм, як малі діти.

Максим (з осторогою). Ви вже, Прісю, одсердились?

Пріся. Та що з вами зробиш — не хотілось погризтись наостанку. Прощавайте! (Сміється). В котрий раз уже сьогодні прощаємось? (Кличе). Костю, ви швидко там?

Голос Костя. Зараз, зараз.

Пріся (після павзи). А як-у вас тут затишно-гарно...

Що, коли б оце ми з вами, Максиме, оженились та й лишились тут у вас. Ви б косили, я в'язала, вашого батька татом узивала. Як смеркне, вечерю вам варила б, корову доїла...

Максим (захоплюючись). Прісю, сватайтесь за мене, їй-бо.

Пріся (сміється). Ну й гарячка ж ви — вже й запалився.

Максим. А чому б і ні. А то як роз'їдемося, то й позабуваємо один одного. Ви там за когось чужого вийдете, од нас назавжди сховаєтесь, я теж вчеплю когось собі на шию, та й застряну. Та й вирвемося із корінням з рідного села.

Пріся (жартом). Не женіться тоді, дождідайте мене!
Максим. А ви ж не зрадите?

Пріся. Побачимо. А скільки б років ви дожидались мене?

Максим. Десять... сто років!

Пріся (сміється). Ого! (Зідхає). Ні, бачу, не надійний ви. Ну, прощавайте! (Думає, далі кинувшись, шукає). Костю, я вже йду! (Перегодя). У вас у коморі я бачила букет квіток: ви б мені на спомин дали кілька квіток.

Максим. Візьміть хоч усі. Ось ходімо. (Ідуть в комору).

Пріся. Ні, всіх не треба, розгублю. (Жартуючи). Так будемо дождідати?

Максим. Хоч до страшного суду.

XII.

Настя і Горпина виводять Костя.

Настя. Ідіть уже, ідіть! Не базікайте.

Кость. І піду. Тепер уже, хоч буде прохать, не останусь... Прісію!

Настя. Біжіть, доганяйте.

Кость. Глядіть, щоб не жалкували. Ну, прощавайте! (Іде швидко). Спать, стара, спать, спать... (Зразу вертається). Це було, знаєте так...

Дівчата. Та йдіть уже собі, завтра розкажете.

Кость. Це коротенька. Продав чоловік воли в ярмарку, а гроші вкрали. Прийшов додому, а жинка й питає: на ярмарку був? — Був. Воли продав? — Продав. — А гроші де? — Спать, стара,

спать, спать, спать... (Сміються). От і вся. (Іде, зноу спинається). Стійте, я нічого не забув у вас. (Думає).

Дівчата. Може вчорашній вечір? (Сміються).

Кость. Моя мати вчила мене змалку: не хапайся їти ніколи, а спершу подумай гарненько, чи не забув чого.

Настя. Ну, вже над вашу маму, то й пошукать другої такої.

Кость. Молодчина в мене мати. Ми вже її визнаємо хатнім директором. (Сідає).

Настя. Ви ж обіщались, здається, провести Прісію?

Кость. Не бійтесь: знайдеться хтось, що й без мене проведе. А в мене оце саме язик розсвербівся. Так у нас, кажу, так заведено, як тільки котре з дітей зіпнеться на ноги, мати зараз витре йому носа, шапку на голову і — марш, сучий сину, до школи, ніж маєш собак по вулиці дражнить та штани даром дерти. Зимою, як, бувало, замети, одягне, кожушок підв'яже... У нас такий кожушок є, що всі в ньому переходили до школи, за руку й веде. Де позаметено, на руках перенесе, приведе в школу, роздягне, нагріє, піде, учителю нагомонить повну хату. „Коли б я стільки знала, — казала вчителю, — як ви знаєте, то мої діти досі б на зорях читали б. Біда тільки, що неграмотна“. А проте: і „птичку божію“, і „мужичка“, і багато байок уже з нашого голоса повиучувала. Священу історію знає краще мене. Бувало, сидить котре...

Горпина. Заждіть, ви ще довго думаєте говорити?

Кость. Зараз, зараз... зубрить якогось вірша, а вона піч топить, прислухається: отже й не так. Там треба казати отак і отак — виправляє. Бідкається, що арифметики та геометрії не знає, коли б каже, хоч трішки я була грамотна, я зараз би перейняла, я хоч і не знаю, але бачу, що воно легко. Мене, як були вигнали із школи, то тільки через неї я знов пішов туди. А то був надумав в ковалі йти.

Настя. А за віщо вас виганяли із школи?

Кость (сідає). Ех, це довго розказувати буде. На вечерні, в олтарі, випив був вина з пляшку, ну, директор і сказав мені: (Говорить картаво). „Иди, юноша, на все четыре — в моем винограднике нет места плевелам“. Ну, і пішов. Дорогою привабні собі пляни розписую: поступлю в ковалі, куплю мальований кісет для махорки, гармонію куплю. Поки дійшов додому, про школу геть забув. Але не так воно сталося. Прихожу додому, в хату не йду, а захожу в кузню...

ХІІІ.

З комори розмовляючи виходять Максим і Пріся.

Кость (побачивши). О, вони ще тут! А я думав, що ви вже дома.

Пріся. Я ж усе вас дожидаю. Ходімо, коли йдете

Кость. Ось трішки-трішки докажу.

Пріся. Цьому, мабуть, краю не буде... (Стоїть, потім підходить. Дехто сидить, інші стоять).

Кость. Ну от... захожу в кузню: батько моро-

читься саме коло чийогось плуга. Треба сказати вам, що у нас батько людина спокійна, в наших справи не втручається, до самозабуття любить грати у хвилику і трохи боїться матері. Смокче свою люльку, оглядає щось... А побачив мене і люлька випала із зубів, зрадів: „А, Костянтин Мартинович! Яким це вітром вас?.. Що, мабуть, витурили?“ А сам веселими очима позирає на мене. „Витурили, кажу, тату“.—„Я ж казав, що воно так і буде. Куди вже з нашою головою лізти в ті науки: там телескопи, мікроскопи всякі“.

XIV.

З'являється під коморою в білій сорочці босий, заспаний Івасик, сміється.

Настя. Івасик? (Всі озираються, сміються). І чого вони придибало. Іди, спи, Івасику. Та ще й босеньке. Іди сюди, я візьму тебе на руки, а то ніжки простудиш. (Бере на руки). Дивіться, само придибало і не боялось. (Сміються). Ходім, серце спати, я укрию гарненько. (Хоче нести).

Івасик. Я не хо!.. (Пацає ніжками).

Максим. Та нехай сидить, поки засне, тоді однесеш... (Настуня закутує його, сідає).

Прися. Ну, швидко ви? А то вже в мене ноги заболіли.

Максим. Ідіть, отут сядьте.

Кость. „Ну, що ж тепер, питає батько, будемо кувать?“—„Будем кувать, тату“. Але не так зу

стріла мене мати. Довідавшись в чім річ, вона спершу хватилась за віник, потім за рогача... далі залилася гіркими. „Це ти острамив і мене, і себе на весь світ! Це ж ти босяком уже будеш до смерти! Всі мені очі вибиватимуть. Учила-учила та й вивчила. Ні, цього не буде. Іди який-такий, що хочеш роби, а до школи вертайся. А як не приймуть, то краще назад не приходь“. Вигнала мене з хати й двері заперла. Бачу: діло погане, пропала гармонія, пропав і кисет, треба вертатись назад. Взяв тютюну папушу у батька, буханець хліба, кусок сала... вийняла мені мати із скрині срібного карбованця, і тільки почало світать, я городами, щоб ніхто не бачив, подався із села. Було діло після великодня, перед екзаменами. Вітер, спека, а я стружу манівцями.

Пріся. Доведеться таки сісти. Швидше, Костю! Кость. Вже скоро, двоє слів і кінець... ну днів через п'ять-шість прихожу я до своєї альма-матері. Було саме якесь свято, і товариство сунуло з церкви. Побачили мене, оступили на тротуарі: шум, гвалт. Аж ось і директор човгикає з своєю палицею. Розступились хлопці й замовкли... „Що у вас за гомін? — питає. Хлопці показують на мене: ось, Коваленко вернувся.

(Настуня хоче тихенько однести Івасика до хати, але той зразу кинувся: Я не хочу до хати! Я не буду спать... Настуня вертається).

Пріся. Дай, Настуню, я його вкутаю, а то воно змерзло! (Бере, обкутує).

Кость. „Я ж тобі казав, що тут немає тобі місця“.
А я йому так по-щирості розказую: „так і так— вигнала мати з дому; казала, що як не приймете назад, то щоб зовсім не вертався“.— „А-а... от яка в тебе мати,— повеселів чогось,— і що ж, коцюбою вона гнала тебе з хати?“— „Рога-чами“,— кажу. Сміється він, дивиться на мене: а я обірваний-обірваний, та змарнілий, насмажений, як пень горілий. „Ну, то ти як-же... всю дорогу пішком і йшов?“ А хлопці за мене в один голос: „пішком двісті верстов пройшов“.
„Не може бути“,— аж кинувся директор, взяв легенько за вухо:— „глупий ти, легкомислений мальчик“,— і повів мене з собою обідать. Ну, а другого дня я вже знову шумів у директоровому виноградникові. Тепер, часом, мати хвастається: „Коли б не мати, з гармонікою по базарах волочився б. Хай же тобі доля фортунить— і багатим і щасливим бути, а мені, щоб тільки теплу піч на старість приготував. Я багато не прошу в тебе“. А я їй: „ось ми, хлопці, повиростаємо та збудуємо гуртом золоту піч“. Сміється: „може й на поріг, каже, а не пустите“.

Максим. Це як нам батько під чаркою: „учись, сину, не бороню тобі й боронити не буду, з останнього витрачатимусь; помагав тобі й буду помагати, тільки гляди: коли вивчишся, то щоб ти мене змалював зо всією моєю родиною, та й не тоді, коли я плачу, а тоді, коли я співаю“...
А далі до людей прищурить око: „де там, каже,

панів вража дитина буде писать, панів та генералів, та ще хіба отих, що голі танцюють, а на батька й фарб пожаліє".—„Ні, кажу, тату, змалюю, найдорожчих фарб не пошкодую, а батька таки змалюю. Змалюю, на столі поставлю, приберу квітками, панів наскликаю... А подивіться, скажу, пани, якого я батька маю“.

(Настуня з соромливим пориванням тулиться до брата, Максим не озираючись жалує її).

Пріся. Цікаво було б років так через п'ять-шість зійтись та побачити, що з нас вийде.

Кость. А гарно б було. Замість, скажемо, соромливої нашої Настуні, приїздить яканебудь знаменита оперна співачка.

Настя (соромливо, сердито). Таке й вигадуете, я й слухать не хочу.

Максим. Нічого, Настуню, не турбуйся: голос у тебе такий, що послухать буде що... Ти думаєш, що там уже справді співають такі, що й на світі не має, поїдемо в город, то ми їм покажемо селяків.

Кость. Зробім таку умову: через сім років з'їхаться нам усім до свого села.

Максим. Поприїздимо усі додому, зберемо усю нашу родину, веселу та голосну: дядька Романа, Ігоря, діда Павлину, дядькову Марусю— вона співає добре, Тихона з сопілкою.

Пріся (дивиться на Івасика, робить рукою). Ану тихо: здається задрімав.

Максим (тихо). Тихона з сопілкою...

Розмова зовсім стихає, на дві-три хвилини картину загортає темна завіса).

Картина третя.

ТРЕТІ ПІВНІ.

Де раніш сиділи, вс стоять. Іде гаряча суперечка.

I.

Максим. І не так було б шкода, коли б казало так чуже, а то живий жаль рве душу, що то ж своє рідне!

Пріся. І чого ви хочете, щоб я думала по-вашому, чого ви намагаєтесь запрягти мене не одмінно у свій віз.

Кость. Цьому кінця не буде, ось годі бо.

Максим (до Прісі). Бога ради! Ідіть, куди хочете, робіть, що знаєте. Я тільки кажу, що жінка не має од природи національного почуття, не має національної душі... Вона з легкою душею може насміятися і покинути свій народ, вона може бути полячкою, єврейкою, німкенею, туркенею, росіянкою — в залежності од того, хто стане їй за мужа. І вона йому скаже: твій бог — буде моїм богом, і твій народ — буде моїм народом.

Пріся (уперто). І піде. І скаже. Що ж — проти серця не підеш.

Максим (гаряче). І що ж за цяця — ваше серце і яка йому ціна тому серцеві!

(Під час суперечки Кость намагається звести на мир, встряє часом у розмову, махає рукою, одходить і знов підступає:

„Ось послушайте, що я вам скажу“, „я не розумію, за віщо ви загризлись“. Настя вдумано слухає: Горпина підтримує Прісю. Співають півні).

Кость. Ось годі! ось слухайте! Та слухайте ж.
(Сіпає за рукав Максима).

Максим (сердито). Що там таке? (Всі змовкають. Чути півнів).

Кость. Чуєте?

Максим (сердито). Тю на вас, навіжені! Одні не вспіють проспівать, другі починають.

Горпина. Йй-бо, я своєму завтра голову скручу.

Пріся. Ой, господи, хоч би нас хто водою розлив — ніяк не розчепимось, мов заворожені.
(Рішуче). Прощавайте.

Максим. Ну й уперта ви! (Сміються).

Пріся. З вас теж добра шпичка; умієте шпигнутьь...

Максим. Ну, мир!

(Зразу чути самотній сильний голос):

Ой не світи, місяченьку,
Не світи нікому,
Тільки світи миленькому,
Як іде додому.

Максим. Це Марко. (Павза). Єй-же-ей, Марко!
(Збиваються в гурт, слухають). Звідкіль-же це він?

(Максим і Пріся стиха, лагідно розмовляють).

II.

Десь зовсім ріденько почали й зразу затихли: „Час додому!“
Мов крізь сон обізвалась клепачка і змовкла. (Павза).

Голос через вулицю. Христе? Христе? Ой леле, Христя вже пішла, а я ще сижу.

Другий голос. Я зараз, зараз. (Всі слухають, сміються).

(Пісня увірвалась, стало тихо. Стемніло, ходять химерні тіні).

Горпина. Як тихо стало... Мені аж страшно йти.

Кость. А дивіться, справді якось немов сумно стало... Оце саме, мабуть, всяка мара заворушилась.

Максим (лякає). Дивіться, дивіться—он щось з-під комори лізе...

(Дівчата полохаються, збиваються до тісного гурту).

Горпина. Не лякайте, а то мені страшно додому йти.

Кость. Чуєте, щось немов скавучить? (Слухають. Хтось у гурті подає якісь звуки, полохаються).

Горпина. Щось хававка за коморою!

Настя. А мені аж нічогісінько не страшно, ось зараз піду туди. (Іде бравуючи, із-за комори біжить справді злякана). Ой!..

Всі. Що таке, що?...

Настуня. Пан... там стоїть... такий!

Всі. Де, який пан? Ану ходім.

(Ідуть тісним гуртом, тримаючись один за другого. З темного кутка виходить Тихон, уतिकаний зірками).

Тихон (робленим голосом). Я пан Іван, над всіма скарбами пан... За те, що ви не спали, мого

добра доглядали, приніс вам рощот! (Сіє зразу з приполю блискучими трухляками! Всі з реготом кидаються врозтіч, збирають блистки).

Тихон. На що багатий, тим і плачу, не здивуйте.

Кость. Нічого, яка робота, така й заплата.

Горпина. Що воно? Що воно таке?

Максим. Збирай: це Тихонові червінці.

— Це Тихонові зорі...

(Збирають в траві, милуються).

Горпина. Як же ви нас налякали, дядьку! (Збираються коло Тихона, розглядають його). Дивіться, яке страшне.

Тихон. Це колись було, як я ще парубкував...

Максим. Дядьку Тихоне, ану розкажіть, як ви впіймали колись відьму.

Пріся (рішуче). Ех, все одно вже до ранку не розійдемося. Розкажіть, дядьку, доб'ємо ночі до краю.

Тихон. То я вже ж розказував колись.

Максим. Нічого, ще раз розкажіть. Тут не всі чули. (До останніх). Це, знаєте, надзвичайно цікаво...

Всі (просять). Розкажіть, Тихоне, розкажіть!

Тихон (думає, розглажує вуси). Бачте, у нас не так парубкували, як, скажемо, оце й ви гуляете. Бувало — тільки осмеркне — візьмеш тютюну в кишеню, накинеш кобеняк, щоб, бач, було чим перед світом укутати дівчину, й посунеш городами на чужий куток. А ночі любив я темні, зоряні. (Думає, захоплюється. Кость зразу чогось встав, видерся на тин кудись приглядаючись). Ех, братці мої

милі! Коли б оце мені вернулось те гуляння — правду вам кажу: остався б голий и босий, а не зміняв би його на золоті гори. Отож, кажу, ніч була темна та невидна...

Кость (тривожно). А стійте на хвилину. Ну от, дождались... Не даром душа моя чула, що трапиться щось цієї ночі.

Всі. Що? Що там таке?

Кость. Горить!..

Всі. Де? (Всі біжать до Костя).

Кость. Тільки-тільки займається.

— А як тихо: й собака не гавкне.

(Маленька павза. Червоніє одблиск пожежі. Самотній голос співає:

Світи, світи, місяченьку,
Та й розбивай хмари..

Потім відразу змовкає; гукає).

Кость (зіскакує). Ну, тепер за мною, гуртом! Кликать людей! Будіть сторожу! За відра! (Всі біжать).

Тихон (шкандибає за ними). І я з вами! Підждіть, і я з вами!

(Відразу озивається десь недалеко сполохана молодь).

Голоси. Що там таке? Де пожежа?

— А гукніть у вуличку, там ще не порозходились...

— Гей!

— Гей! Макаряне!

(Сонне село відразу загомоніло молодими, бадьорими голосами.

— Вставайте! горить! пожежа! го-рить!..

Стукають у вікна. Відразу знявся гомін багатьох голосів. За-
калатало враз кілька клепачок).

III.

П а л а ж к а (вибігає розхристана). Ой, боже ж мій!
Ой, рятуйте! Пропали ж ми... Тихоне! Тихоне!..
(Бігає по двору). Ой, що ж його робить... Все
згорить! Все добро погорить!.. (Бігає з подушками,
не знає, де приткнуть. Пожежа розгорається. Людський го-
мін зростає).

ЗАВІСА.

В ХОЛОДКУ.

Малюнок на 1 дію.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Платон Гаврилович — сільський дука, остаркуватий парубок.

Федора — молода покритка.

Дорош — хлопець-пастух.

За сценою — пастухи і дівчата.

Сад. В саду поміж деревами покошене сіно. В холодку солом'яний курінь, а коло куреня — граблі, коса, рушниця, тощо. Із-за саду долітає бадьорий робочий гомін: співають дівчата, гукають біля скотини хлопці, ірже кінь, хтось далеко клепле косу. Спека. Платон Гаврилович в солом'яному брилі, без піджака, варить недалеко од куреня варення. На тину при-
мостився Дорош — мрійно зазирає в сад. Вид у нього за-
смажений, полуплений од спеки, чуб кучмою, не стрижений.

На голові — новий козирок. Вигляд — завоїстий.

Платон Гаврилович пораяється біля варення, щось собі мугиче, часом диригує рукою. За садом із гомону вириваються голоси.

Голоси:

— Федора вже й граблі кинула.

— Федоро, може по воду?

Федора. Піду по холодну, а то ця нагрілася, як окріп.

Г о л о с и:

— То принось же й сюди.

— Та гляди, щоб у яру не захопив тебе який дідько. А то тебе пошли, то хіба увечері побачиш.

Федора. Хай но хто зачепить, то чи й радий буде

Г о л о с и:

— Федорі тепер вільно бігати.

— Поки друге набігає.

Федора. А чого ж гаятись. Думаєте, як ото ви — гави ловите: хватай, Петре, поки тепле. Хліб у людей, дякувати богові, зародив гарний: годувати буде чим. (Сміх).

(З другого боку, за садом, де сидить Дорош, ляскає батіг: „Куди тебе поперла марюка?“ — перегодя. — „Чого ти примостився там, Дороше?“ Дорош повертається назад, підморгує).

Дорош (звертаючись). Так не дасте? (Платон Гаврилович не відповідає). Ну, дайте груш. А то вкраду. Йй-бо, вкраду. Чуєте, дядьку, дайте!

Платон Гавр. (наспівуючи бере лозину, що лежить про запас, свариться). А цього не хочеш?

Дорош. Хіба вам жалко? У вас же багацько. Дайте хоч одну. (Пл. Гавр. мовчить). А щоб же вони погнили вам, коли ви такі скупі.

Пл. Гавр. Іди геть звідсіля, а то ти чогось заробиш у мене сьогодні. Іди, не обламуй мені тину. Чуєш!

Дорош. А груш дасте?

Пл. Гавр. А цього не хочеш? (Повернувшись кругом, хоче дати дулю).

Дорош (погрожуючи). Ану ж ну. Ану дайте.

(Мимо саду з глеком іде Федора, задумавшись, тихо й сумно наспівує:

А в черницях добре жити...
Тільки тії досадоньки,
Що в чорні ходити...

Побачивши її Пл. Гавр. змовкає).

Федора (побачивши Пл. Гавр., жваво). Бач, кому розкіш: йому й скосять, і звозять, і змелють — мало в рот не покладуть. Лежи в холодочку та з вареннячком чай попивай... Ото життя. Ех, враг би його взяв: прийміть мене до себе — оце б так добре спочилось у холодку.

Пл. Гавр. Добре тут і без тебе.

Федора. А зо мною може ще краще буде. (Жартуючи). Бо що двоє, кажуть, то не одно. (Моргає).

Пл. Гавр. (поважно). Казали люди, Федоро, що ти закаялась, аж бачу, то мабуть уже тебе й сам дідько не впинить. А час би... давно час, — це знову хлопці кортять.

Федора. Ну, що ж його робити, коли кортить. А як кортить, то, кажуть, і бог простить. Ні вже мабуть.

Пл. Гавр. (привітно). І де ти взялася на мою голову — іди собі.

Федора (підступає до тину). Ось слухайте, що я вам скажу.

Пл. Гавр. Ніколи мені. (Сміється).

Федора. Та я нашвидку. (Озираючись кругом). А-хи!

Пл. Гавр. Це якась мара, прости господи, не

молодиця. (Веселіше). Мабуть, як умреш ти, Федоро, то не скаже вже душа, що в пеньку жила. Знаєш, що я тобі пораджу... (Підводить голову, осміхається, але забачивши Дороша, що, боязко озираючись, сидить уже на тину, люто кричить): Гей, ти, чортове насіння! Куди ото! (Дорош зіскакує із тину). Чисте мені горе з ним, так і никає, щоб куди в шкоду вскочить. Тільки на часинку заворонишся,—дивись, він уже тут.

Федора. А ви ото б обідніли, коли б він яблуко або грушу собі вирвав. Ну, самі дали б йому, то він би й не лазив.

Пл. Гавр. Скільки їх єсть, та як почнеш усіх обділяти, то й собі нічого не останеться.

Федора. Та й скупі ж ви... Ну й скажіть, чого ото ви такі скупі?

Пл. Гавр. (похмуро). Дарма. Що скупий, то не дурний.

Федора. Та хоч би ж знали, для кого оте все добро збираєте. А то — не п'єте, не курите, доладу не з'їсте — все ті карбованці та червінці складаєте. А помрете, то якась випорожнить кутки та й спасибі не скаже. Так ні за собаку й пропаде. Бо женитись — вас уже й сам чорт не оженить. Отак і пропадете сивим дідом.

Пл. Гавр. Гм... А ти ж звідкіль знаєш, що я не оженюсь.

Федора. Видно вже, що з вашого женіння лад не буде. Скільки вже — мабуть більше як десять років сватаєтесь. Виникали всі Лисовки й Борисовки та й досі не жонаті.

Пл. Гавр. А отже й оженюсь, щоб ти знала.
Федора. Це тоді, як зовсім голова посивіє?

(Дорош тим часом крадькома перелазить у сад).

Пл. Гавр. Дарма. Кажуть — і в старій печі дідько топить...

Федора (задираючи). Тоді ви будете женитись, як у млині на каміні буде кукіль зубитись.

Пл. Гавр. Побачимо. (Підморгує). Та коли б же ти знала, ще й яку дівчину висватаю. Очі — як терночок, брови — як шнурочок, станок тонісінський, як стеблина, а сама... (Зразу прислухається). А, щоб ти головою йому наложив, клятого си навилупок. Ну, подожди ж ти. (Швидко побіг поза деревами).

Федора (сміється). Тікай, Дороше, а то сорочку здере. (Пішла сміючись).

В темному закуткові саду чути шелест. Дорош стрибає з дерева, тікає садом. Пл. Гавр. женеться за ним, на бігу здійсмає з Дороша козирок. Той зопалу біжить далі. Пл. Гавр вертається до куреня, щось сердито бубонить собі. Тим часом за садом із дівочого гомону долітають слова: „Мино, гов! Куди йдеш? — Мино, голова в шапці“. Здаля чути нерозбірний парубочий одгук. Дівчата здійсмають регіт.

Голоси:

— А ти чого, Мавро, вивернулась. Вставай, гладка, копиці не розтовкуй.

— Ой, рятуйте, не підведуся.

— Чи ти бач, яка ніжна.

— Зведи, хто ближче, граблями.

— Не руште, бо вмру. Геть чисто зварилася.

(Знеможено співає):

Болить мене спина
Помежи плечима...

Гукає: Дайте мені козака
З чорними очима. (Perit).

Дорош (помалу виходить із-за дерева, плачучи). Оддайте, дядьку, я більше не буду.

Пл. Гавр. Ага! Бач! Казав же тобі: не лізь, Дороше. Не послухав, тепер будеш знати, коли по груші лазив.

Дорош. Оддайте, дядьку, я ж іще нічого не вкрав.

Пл. Гавр. А чого ото понесло тебе на дерево? Бач який — не вкрав... Та я тобі не подарую ще того, що ти мені на тому тижні щепу зломив.

Дорош. Хто — я!? Мене ж тоді й дома не було. Хто вам наказав?

Пл. Гавр. Люди казали. Хто ж більш, як не ти, сади витовкує. Знають уже всі тебе. Всім сидиш у печінках.

Дорош. Оддайте вже: ну — намніть мені вуха або дайте разів зо два по шиї, та й оддайте. А я більш ніколи не буду. Пожалуста.

Пл. Гавр. Бач який, тепер і прохати навчився. Ні, хлопче, прийдеш ти за козирком до управи, та ще не сам, а з батьком. (Суворо). А тепер іди геть, коли не був битий. Іди собі звідціля. Іди.

Дорош. Я не хо... (Схлипує).

Пл. Гавр. (підходить до Дороша, бере його легенько за

в'язи, одпихає до перелазу. Дорош починає тоненько верещати). Іди, іди. Голови даром не мороч. (Вертається до куреня; за ним слідком — Дорош, але близько не підходить. Стає під деревом).

Дорош. Оддайте...

(Платон Гавр. помалу наспівує: „Мені з жінкою не возиться“. Дорош крізь плач просить, далі зідхнувши, затихає. Схлипує, схилившись до стовбура. Потім дивиться на небо, щось мріє собі. За садом дівчата співають веселої. Чути голос пригінчого: „Ану, дівчата, ану, швиденько. Гей, припильнуйте, бо дощ знаходить“. Пісня уривається. Далі чути тільки раз-по-раз короткі, уривчасті вигуки:

— Заходь із яру.

— Загрібай краще.

— Варко, чого там огинаєшся.

— Та дайте хоч перепнутися. Ой пити — вмираю!

— Де та Федора затерялася в ката?

— Кидайте там, ідіть сюди... (Й таке інше).

Федора (вертається з водою. Побачивши Дороша). Ну що, Дороше, солодкі груші? (Дорош похмуро одвертає голову). І де вже ти бачив, щоб хто тут пожився. Захотів у жука та меду.

Пл. Гавр. Не чіпляйся, Федоро, краще іди своєю дорогою.

Федора (привітно). О, а ви вже й розсердились. А я оце саме хотіла вам дівчину нарадити.

Пл. Гавр. Бога-ради, з твоею дівчиною.

Федора (сміється). Там така, як ластівка. (Платон Гавр. мовчить). Молодісінька.

Пл. Гавр. (крізь похмурість зразу осміхається). Може така, що й зубів іще не має?

Федора. Ні, справді молоденька. Сказать?

Пл. Гавр. Коли хочеш говорити, то йди сюди ближче.

Федора. Е—там он дощ знаходить. Хіба, може, до себе в курінь приймете.

Пл. Гавр. Та йди вже—тут договорятимешся.

Федора. Ну, а як Хівря довідається,—не боїтесь?

Пл. Гавр. Яка Хівря?

Федора. Кажу—Хівря. Пху! Горпина, хай вона вам скрутиться. Ота сліпа на одно око, що ходить до вас у кімнатах прибирати.

Пл. Гавр. Ну, а їй вже яке діло. (Мішає варення). Іди ось покуштуєш, чи гарно варення уварилось. Може що збрешеш веселеньке.

Федора. О! Може пошануєте?!

Пл. Гавр. І пошаную.

Федора. А шкода не буде? Може після того три дні плакати будете.

Пл. Гавр. Втрата не велика.

Федора. Гм... (всміхається). Чи ви бачили таке. Сказати людям, то й не повірять. (Підходить до куреня й одразу одмінє мову. Говорить чемно, ввічливо). Добридень.

Пл. Гавр. Доброго здоров'я.

Федора. Боже поможи.

Пл. Гавр. Спасибі.

Федора. Коли б оце справді бог дощику хоч трохи послав. А то вже так вам пече, так парить, що аж у голові туманіє.

Пл. Гавр. (дивиться на небо). А мені здається, що не буде. Отак погримить-погримить та й мине. Хіба може краєчком зачепить. (Десь за садом хлопці подають голос; співають).

Дорош. Оддайте. (На нього не звертають уваги).

Пл. Гавр. (знову порається біля варення). Ну, хвались, як же живеться. Дитинку оце бог прибрав, то світ тобі трохи повільнішав.

Федора (махнувши рукою). Вільніший він мені завжди був.

Пл. Гавр. Сусіди допікають.

Федора. Сусіди допікають, мати гризуть. Та я на те не вважаю; од одного одгризешся, од другого одплачешся, часом перемовчиш, та й живеш якось.

Дорош. (Він помалу наблизився, прислухаючись до розмови). Життя — як собаці на перелазі... (Сказав і сам злякався, одскочив).

Пл. Гавр. (до Дороша). А ти таки честю не хочеш іти звідціля.

Дорош (Скиглить). Оддайте...

Федора. (розглядається біля куреня). Боже, скільки ви вже тих вареннів понаварювали, добра всякого надбали. Розкошуватиме хтось на готівенькому.

Пл. Гавр. (впоравшись біля варення, дає ложку Федорі). А на покуштуй, чи добре зварилося. (Федора бере ложку, присідає на ногах, починає ніби знехочу куштувати. Пл. Гавр. розмовляючи порається біля куреня, приховує дещо од дощу в курінь. Федора з ним погожується, слухає уважно, часом киває головою і зідхнувши, знову починає їсти варення). А я так думаю, Федоро, ко-

ли в тебе тільки одні пучки голі, то на який враг тобі женитися та старців плодити. Само голе, та візьме друге, та й нудять тоді світом увесь вік. Долю кляне, на людей нарікає. А чим та доля винувата, що воно само за себе не подбало. Кажуть усі, що я скупий. Я не скупий.

Голос за садом. Дороше, гові!

Дорош. Дядьку, оддайте козинок. (Плаче).

Пл. Гавр. (хапає паличку). Ой, ти мені допечеш сьогодні. Одійди од гріха. (Федора зідхає).

Пл. Гавр. (перегода прояснівши). То яку ти мені хотіла панночку радити, Федоро.

Федора (сміється). Е, там дівчина, хоч видивись. Та ви, мабуть, її знаєте.

Пл. Гавр. Молода, кажеш.

Федора. Ще зовсім молодісінька. Не знаю, чи єсть їй хоч сімнадцять.

Пл. Гавр. (задоволений сміється). Гм... то яка ж вона мені пара, що вона молода, а я, бач, який старий, вусатий. (Гладить уси).

Федора. І які ви там старі. Не знаю, чи тридцять є, чи може немає.

Пл. Гавр. Ось дивись. Сивина в голові. Та пробуй же варення — чого боїшся.

Федора. Кілько там тієї сивини. Ви ж іще — он який молодець. Любитиме краще ніж молодого. Знаєте, про кого це я? Максимовського сідельця баришню Пашу — бачили?

Пл. Гавр. (сміється). Я так і знав...

Федора. То може погана, скажете?

Пл. Гавр. (подумавши). Дівчинка вона гарненька,

гудить не буду. Тільки у неї здається, трохи зайчики в голові стрибають. Хвостом дуже крутить.

Дорош (він тим часом знову наблизився і увесь час слухав пильної щось пригадавши). Це ота, що срібні пряжки на ботинках.

Пл. Гавр. (зиркнувши на нього зіскоса, охмурнівши). Слухай, Дороше, ти б ішов уже до своїх хлопців. Чуеш — давно вже кличуть. (Дорош витирає нос, трохи одступає, але вже розмовою захопився).

Федора. Чого ж вам іще? Придане дадуть. Кажуть, що на неї тисяча у збанкові лежить.

Пл. Гавр. (таємнично). То ото ти й віриш, що за нею справді дадуть щонебудь. Болячка там лежить на неї, а не тисяча. Ото тільки усього добра, що черевики з пряжками. А вдома — то там же, аж пищать злидні.

Дорош. На нозі сап'ян рипить, а в борщі трясця кипить. Еге — дядьку?

Пл. Гавр. Одна тільки слава, що пани. (Несе посуд до куреня).

Федора! Ну, скажемо й так. А навіщо вам те придане. Аж у вас свого не мало. (Пл. Гавр. пішов у курінь).

Федора. А ти, Дороше, корови пасеш?

Дорош. Ухму.

Федора Чий?

Дорош. Рудого Кременя.

Федора. А що платить? Поденно чи в літо?

Дорош. До Покрови дев'ять карбованців і чоботи.

Федора. І того ніде взять. Хоч на одежину буде. Дорош. Буде: он іще на весні взяли, батько на одробіток мішок жита.

Федора (зідхає). Отакі наші заробітки.

Дорош. Та коли б хоч харчували доладу. А то — м'якого хліба ніколи не бачу.

Федора. Знаю. Робила колись у нього. Не згірше цього. (Киває на курінь).

Дорош. Що скупі, що дурні, так аж чудно. (Сміється). Оце попрокидаються серед ночі та й заведуться гризтись. Він: „ти думаєш, не знаю, що ти од мене гроші ховаєш... Он ряба курка давно несеться, а крашанки де?“ (Із куреня виходить Пл. Гавр., Дорош і Федора змовкають, ховаючи усмішки).

Пл. Гавр. Я й не кажу, що подавай мені придане зараз. Всі кажуть, що я тільки й бігаю за грішми. Не приданого шукаю я собі: пари вірної. Хай буде, як кажуть, хоч у одній льолі, аби до любови. (Дорош нудиться, хникає, далі знову вслухається). А ходити в мене буде в чому. Кажуть люди, що у мене єсть дещо і не буду критися — єсть. Оце візьму сьогдні в одній сорочці, а завтра вона ходитиме в мене, як полковниця. Та що казати: панувала б у мене краще, ніж друга за попом... та я й кажу...

Голос за садом. Федоро! Який там тебе хাপун ухопив? (Спокійніше). Так немов у воду впала молодиця. (Федора швидко набирає велику ложку варення).

Пл. Гавр. (Помітивши те, відразу змовкає). Кхм...

Поперхнувся). Ну, що ж, як, Федоро, варення не переварилося?

Федора. Ні, саме добреньке.

Пл. Гавр. Ану покуштуй ще оцього. (Дає іншу банку). Це з кизелю. Найкраще, я ухвалив його до чаю. Трішечки, пів ложечки покладеш його в стакан, то такий дух піде од нього, як із вина. Воно тільки для духу й гарне.

Федора (пробує). Воно й так хороше. (Заговорює). Ви оце кажете, а я й думаю: добре ж ото, як кому доброму доведеться панувати на вашому добрі, а як бог-зна кому доведеться, то й за чуже буде жаль (Тим часом набирає ложку варення, моргає на Дороша). Ось на, Дороше, і ти покуштуй, яке добре.

Дорош (гидливо криветься). Ве-е...

Федора. Не хочеш? Та ти покуштуй, тоді побачиш. Ти ще зроду такого доброго не пробував. Їж, дурненький, та скажи спасибі Платонові Гавриловичу, що шанують.

Дорош. Якесь воно таке...

Федора (силою тиче йому в руку ложку). На, дурний, та їж швидше, а то може тобі ніколи й не доведеться його куштувати.

Дорош (з острогою куштує). Ай добре ж. (Смакує). А я думаю собі, чого то в панах добре жити, кажуть.

Пл. Гавр. (позирає на нього з-під лоба). Ти б же, лобуряко, хоч би з хлібом. (Деся гримить грім).

Голос за садом. Дороше, та чи ти будеш іти. Ми вже ось корови женемо. (Дорош, доївши ва-

рення, облизав пучки, утерся рукавом і весело, вистрибом подався вперед, але на бігу зразу лапнувся рукою за голову й спинився).

Дорош (повернувшись). Дядьку, оддайте. Дядечку, оддайте козинок,— я вже ніколи більше не буду. (Платон Гавр. та Федора сміються).

Пл. Гавр. Ага. Ти думав, що це тобі жарти? (Дорош плаче).

Федора (з острогою). Оддайте вже йому, Платоне Гавриловичу, він більш не лазитиме в сад. Ти, Дороше, попрохай їх гарненько, то вони й оддадуть.

Пл. Гавр. Е--ні, цього нехай не дожидає. Це, як дати їм таку потачку, то вони мені із саду все з пеньками повиносять.

Дорош. Отже, їй-богу, більш не буду, дядечку. Голос за садом. Дороше, чи тобі позакладало, чортула. Он твоя корова вже в Головатеньковій леваді. Ми тобі не будемо бігати на нею.

Дорош (швидко просить). Дядечку, ой, дайте швидше... (Тупотить із нетерплячки). Ой, оддайте швидше, їй-богу ж, оддайте!

Пл. Гавр. (спокійно). Ага, припекло. Ні, так іди й до батька.

Дорош (побіг). А щоб ви удавилися ним. Жироїд!

Пл. Гавр. Бач, яке кляте. Не шкода було б оддати, коли б воно не таке сибірне. Воно не жаль того яблука, дерева жаль, що воно мені знівечить. (Перемовчавши всміхається). Ти ось кажеш, Федоро, добре, як попадеться щось добре. А доброго треба пошукати, бо воно на вулиці не

валяється. Інші кажуть: він дуже перебирає, молоденької шукає. А чого я шукаю молодої. А через те, що молоденька — вона ще не збавана, душа в неї чиста, як у ангола. З неї легше зробити гарну жінку й добру господиню. Федора з молодого, кажу, як із воску, що схоцеш, те й виліпиш.

Пл. Гавр. Візьмеш, скажемо, удову; а в удови два нориви — вже її учить пізно.

Голос за садом. Федоро, гу! (Бідкаючись). Це таке, що хоч біжи та шукай її. (Голосніше). Федоро, безвісти пішла б ти. Чи ми тебе дождемося?

Федора (озирається, голосно). Та йду-йду. Чого там мордує вас. (Бере глек із водою). Ох, треба таки йти... А правду кажучи, то й не хотілось би.

Пл. Гавр. Та куди ти пішеш там. Дивись, дощ уже накрапає. (Бере банки з варенням, несе до куреня).

Федора (потягається). Коли б же ви знали, як ще спина болить у мене. Спасибі, хоч трохи перепочила. (Одступає під дерево).

(Пл. Гавр. пішов у курінь, чути, як зашелестів дощ. За садом перегукуються хлопці: „Чого розсівся“ там. Жени швидше, коли женеш“. — Голос Дороша: „Чого розсівся? Ось виразку підколов — ходить не можна“. З другого боку саду: „Кидайте, дівчата, дощ. Тікайте під попову клуню“. З гомоном біжать кудись далі. Чути вже здаля трохи згодом пісню заробітчан. Платон Гавр. виходить із куреня в сторону).

Федора (жартовливо). Чи знаєте що, Платоне Гавриловичу, сватайте мене, їй-бо, піду. (Позіхає).

Бо як по правді сказати, то мабуть молоденької вам узяти не доведеться. Отак із Горпиною і вік звікуєте. (Широ, жваво). Слухайте: нащо справді принадили її отаку.

Пл. Гавр. (закутуючись у кобеняк, підходить ближче). Яку?

Федора (тихіше). Вона ж, боже, яка погана.

Пл. Гавр. О, хіба мені з лиця у неї воду пити?

Федора. Та вже ж не без того, щоб коли не пожартували на самоті. (Кривиться). Як ви її тільки цілуєте? Я б, здається, за кару не схотіла.

Пл. Гавр. (засоромившись). Іще що вигадай... Став би я цілуватися з нею.

Федора (лукаво). Не сховається у мішку шило; хіба ж ото даром так виряжається, як іде до вас. Де вона бере все тее. Заробила? Тут ось і по тютюнах і по буряках бігаєш, і намерзнешся, і наголодуєшся,— все один чортів батько: як не було нічого, так і нема. Ні на собі, ні за собою. Переодягаєшся із дранки та в перепіранку, та так і баламутиш своїм світом. (дивиться вгору на дерево, одступає далі).

Пл. Гавр. Що, капає? А давай лиш я кобеняком тебе вкрию. (Озирається кругом, закутує Федору).

Федора (соромливо). Бачите, як укупці. Як ті голубочки, може вам і не з руки зо мною стояти, та під дощ уже зійде. Та я й кажу: коли б оце лежали на мені тисячі, тоді дарма, що покритка — взяли б і таку. А то кому треба отакого деркача. (В зелені стиха спалахнула блискавка, осяяла Федору й Платона Гавриловича. Трохи згодом гримить).

Пл. Гавр. (Підступаючи щільно). Не журися, Федоро, впізнають хлопці і в драній сорочці.

Федора (зідхає). Е-е, Платоне Гавриловичу, доки вже його за тих хлопців думати. Зазнала я добра од них досить. Коли б знайшлася добра душа та взяла за себе — уміла б уже шануватися. Учити вже не треба.

Пл. Гавр. (стиха). Знаєш, Федоро, що я маю тобі казати. Горпину я вже давно збираюся одіслати — будеш ходити до мене, варити обід. У мене тобі добре буде. Я тобі вишивану сорочку справлю. Намиста, дукачі у мене єсть, будеш проношувати.

Федора. А оженитесь — жінка і дукачі поздирає і мене прожене. Сиди тоді, грибе, поки тебе нове лихо здибле. І тепер ось може сто очей за мною наглядає, хоч із хяти не виходь. Ні, вже буде з мене того, що маю...

Пл. Гавр. Як на людей зважати, то не треба в світі жити.

Федора. Коли б вже воно так на світі велося...

Пл. Гавр. Ех, Федоро, чорні брови мавши, та я б вік свій отак марнував. (Обнімає).

Федора (не пручаючись). Атож, тільки того добра, що чорні брови. Коли б не вони, то може б менше у світі бачила горя. (Задумано). Ізвів з ума, щоб йому добра не було, та й пустив між люди слави набиратись... Пошукай тепер людини, щоб із того сорому викупила. Гляне на тебе хто привітно, а ти, дурна, вже рада, вже й хилишся... Така думка — хоч серце перегрію.

Марієш дурною головою, а може... може візьме. А йому хіба те на думці. Хіба ж нащо здалася бурлацька дівчина на світі, та ще й провинна як отой вітер травною, як хвиля водою — покрутить, помутить, пограється в охоту, насміється та й покине... Покине та й полине... Та йому ждесь іще пришиють і квітку, а ти дівчино, оставайся, слави прикупивши... (Важко зідха).

(Платон Гавр. помалу одводить руку од Федориного стану трохи одступає од неї, думає. Федора стоїть задумана, схиливши голову. Співають дівчата за сценою. Із-за дерева накульгуючи виходить Дорош, заглядів цю картину, спинився, уважно, серйозно дивиться. Його не помічають. Хмарка проходить, дощ перестає. Виднішає).

Федора (зідхнувши). Правду кажуть: зеленість — буйність, а молодість — дурість. (Відразу жваво). Ет — біс біду перебуде. Ну чого ж ото ви вже зажурились. Ех ви... Знаєте що: коли ви не хочете женитись на мені, то дайте хоч яблук на дорогу.

Пл. Гавр. (повеселівши). О! Отак краще. А то надумала смуткувати... Ти краще справді подумай про те, що я тобі казав. Добре? (Хоче обняти).

Дорош (зразу голосно, радісно). Ага... ага... Цілуватись... цілуватися.

Пл. Гавр. (одскочивши). О, а тебе знов оце лиха година. Чого ото ти репетуєш?

Дорош (сміливо). А ви нащо ото цілувалися? Люди роблять, а вони цілуватися заходились. Де це такий порядок?

Пл. Гавр. (до Федори). Видав—не бачив такої нав'язки. (До Дороша тихіше). Який же тут чорт цілувався, нащо ж ти брешеш, бісової пари вилупок. Я-ж тільки за руку взяв.

Дорош (теж стиха, уїдливо). А я груші крав? Кажіть: крав?—що ви козирок з мене зняли.

Федора. Та годі, Дороше, не тумани людей: вони вже оддадуть тобі козирок... і грушу дадуть...

Дорош (голосно). Ага, тепер уже козирок. Тепер уже груш. Поцілувалися—тепер груш. Ні, не треба мені козирка (Гукає). Сюди! Гей, сюди!

Федора (стурбовано). О, це мені знову нападсть, кому скрутиться, а Федорі змелеться! (До Дороша). Дороше, бач, який ти,—нащо ж ти на мене отаке пускаєш?

Дорош. А нащо ж вони таке роблять. Хіба це по правді: як грушу вкрасти, то не можна, а цілуватися—то й гріха нема.

Пл. Гавр. (грізно до Дороша). Ей, ти чорток, хочеш, щоб я тобі по шиї надавав!?

Дорош (приспівує ї на одній нозі пританцьовує). Не боюся. Цілувалися. Під яблунькою. Під зеленою. (Платон Гавр. хапає хлудину, женеться за Дорошем). А, рятуйте, цілувалися.

(За садом дівчата перестають співати. Чути голос: „Що воно репетує? Ріжуть його, чи що?“).

Дорош. Ось тут... Платон Гаврилович із Федорою...

(За садом: „Впіймали. Ану, дівчата, гайда“.— Федора озирається, оступається стурбована, не знає, [що почати]).

Федора. Отак не знаєш, звідки на тебе й лихо складеться.

Дорош. Трата-та! Тра-та-та. Милувалися. Кобеняком укривалися.

Пл. Гавр. (заклопотано до Федори). Ну, й що ти вдієш із таким арештантом. Подумають, що й справді я тут із тобою робив не знати що...

Федора (одступивши, одразу міняє тон, сердито, голосно). Бо чого ото справді причепилися ви до мене. Що я вам таке? Яка я вам пара. Бач— дурку яку знайшов: ходи до мене в кімнатах прибирати. Щастя якого не бачила; та гори ти із твоїми кімнатами, із своїм багатством.

Пл. Гавр. (очмарівши). Федоро, чи ти не сказалась?

Федора. Не знаю, хто тільки сказився. Бач, який святий та божий. Женитись збирається, а на молодиці очі витріщає, як жировий туз. Це по-благородному так... (Передражнює). Я візьму за себе молоденьку, щоб вона була невинна, як янголь... А, котюго старий... На чотири вітри оженило б тебе та п'ятий шум. Волос сивіє, а в голові шаліє!..

(Платон Гавр. кидається од Федори до Дороша раз із проханням, вдруге з погрозою, далі нашвидку починає вдягати піджак).

Дорош. Ей, швидше, а то втече.

Федора. Бач— стидно, тікаєш швидше...

Пл. Гавр. Я вам цього не подарую. Я вам покажу... Я зараз до волости піду.

Федора (підвищує голос). У волость. Думаєш, волостью налякаєш. Я і у волості так скажу. Коли ти пан, то якої лихої години причепився до покритки. (Передражнює). Я тобі сорочки справлятиму. А щоб вони погнили тобі, як ти хочеш ними зовсім сироту погубити. (Плаче). Де який чорт — кожне до тебе чіпляється, кожне хоче посміятися з тебе. Це — як покритка, то хоч і у світі не живи божому... Зав'яжи очі, та й у шум сторч головою...

(Дівочий гомін наближається до саду. Платон Гавр., одягшись, взяв ціпок. намагається йти із саду поважно, нахваляючись на Федору й на Дороша... Але на половині дороги, коли дівчата загомоніли під самим садом, він не видержує, підбирає поли й прожогом тікає).

Федора. А куди ото?.. Бач — як собака зігнувся...

Страмно поглянути людям у вічі, тікає...

Дорош. Лови! Держи! Аля-ля! А тю-тю!

(Чути, як тріщать тини. Веселим гамором вриваються дівочі голоси).

ЗАВІСА.

ЗІЛЯ КОРОЛЕВИЧ.

Етюд на одну дію.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Таня — сільська вчителька, років 24 — 25.

Зіля — син крамаря єврея, 20 років.

Катря — дочка шкільного сторожа, 18 — 19 років.

Клясна кімната в сільській школі; по стінах географічні карти, малюнки. На вікні гльобус, арифметична скринька тощо. Щільно під стінами — три, чотири парти. Серед кляси — вцяцьковане та вквітчане ялинове гільце. Вечір. Надворі хвища. Гуде в комені. Катря сидить біля грубки на ослінчику, топить. В клясі напівтемрява: світу — тільки що з грубки. Виблискує вбрання на ялинці, під ялинкою парта; на парті позолочені та кольорові обрізки з паперу. В тіні помітно силует Тані. Вона бринькає на гітарі, наспівує словами і без слів мотив пісні: „За тучами, за хмарами“. Ця пісня мимоволі нав'язується їй увесь вечір.

I.

Катря (перегортаючи в грубці, прислухається, як гуде в комені вітер). І як ви, баришне, не боїтесь сидіти самі в оцій пустці. Не знаю, як воно вам, ну що мені — було б сумно. А як оце стали ще казати, що тут якийсь дід Панас ходить по ночах, то я й часинки сама не сиділа б тут.

Таня (одповідає механічно, не одриваючись од своїх думок).
Дурниці, Катре! Ніякого діда Панаса немає, то школярі пустуючи вигадали.

Катря. Хоч і вигадали, а все ж якось сумно.
(Перегодя). Про віщо ви все думаєте, баришне?

Таня. Так... ні про що... Слухаю, як десь щедрують дівчата. (Наспівує).

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить...

Катря. Не сердіться, баришне Таню, що оце я вас запитаю. (Осміхаючись). Ну, чи ото воно вам ніколи й не кортить погуляти з паничами?

Таня. Може коли й покортить та й перестане.

Катря. Не знаю, як ото можна висидіти стільки молодій дівчині без хлопців! М'ясниці всі, пилипівку били голову з тими школярами, дождались свят — людям гульня, аж пищить, а ви й святами нудите світом у цій озії. На мене — то й тижня не всиділа б так: кинула б і школу і школярів та й втекла б.

Таня. Куди б же ви Катре, втекли звідціля?

Катря. Та куди ж? На досвітки. Куди ж мені, дурній, більше тікати? Інша вчена, може б у город подалася, а я — тільки й дороги знаю, що до своїх хлопців. Бо мені здається, що краще, як у нас на досвітках, то вже й у світі немає.

Таня. Ніби й справді так гарно?

Катря. А правда. Нашій сестрі тільки й на думці, аби з хлопцями пожирувати. А ще як лучиться коли підночувати з гарним хлопцем, то немов

тобі аж крила одростуть. (Трохи згодом). Баришне, може про це вам і слухати не годиться, а я, дурна, мелю язиком, як порожній млин.

Таня. А чого ж ви думаєте, Катре, що вже як мені, то й слухати про це не годиться?

Катря. Та хто вас знає! Все з тими книжками та школярами морочитесь, насердитесь, наклонечетесь раз-у-раз, отака голова завжди — то хіба оте пuste піде тоді на думку?

Таня (виходить з тіні, обнімає за плече Катрю). Ох Катре! Коли б тільки ви знали, що оцій сердитій учительниці часом у голові мріється!.. Бо отож тільки й мого, що хоч думкою до милого пригорнешься. (З легеньким жартом пригортається). Може ви думаєте, що я вже й пригорнутись незугарна? (Осміхається).

Катря. Чи й не пригорнулись би! Ще й як! Може краще, ніж ми!

Таня. (мрійно). Буває іноді, Катре, що, як налинуть ті думоньки, та як підхоплять на крилоньки, та й занесуть-занесу-уть... За такі хмари, за такі, Катрусю, золоті та рожеві, що про все на світі забудеш. Все сплине з очей, як туман.

Катря (лагідно). Бачте, а так глянеш на вас, то немов тільки й вашої думки, що книжки та школярі.

(Пішла за чимсь із класи).

II.

Таня ходить з кінця в кінець по кімнаті, думає. Вискакує з жартом на парту, що стоїть біля ялинки, світить на ялинці одну свічку; далі ходить по класі, осміхається, мріє. По-

стоїть біля одного вікна, біля другого, біля стіни. Увесь час співає перший мотив, повторюючи все одні слова. З кожним разом усе більше й більше захоплюється; часом заплющує очі вихитує головою, осміхається. Гуде вітер. Слова пісні:

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить,
За лихими ворогами
Мій милий не ходить...

III.

Катря (вносить оберемок дров, підкладає в грубку). Отак і зо мною буває, баришне: почне щось снуватися в голові — снується та й снується, а на який кінець, то й кат його голову знає...

Таня (не слухаючи). А давайте, Катю, одсвяткуймо й ми сьогодні ялинку: хай уже одна свічечка й для нас згорить; а ми будемо ворожити, казки казати, вигадувати всячину.

Катря. А то чого ж сумувати.

Таня. Ну, то слухайте, Катре: завтра діти гулятимуть у нас ялинку. На ялинку має прибути стара пані, а сьогодні вночі, скажемо, наїхали до пані з города гості. Між тими гостями... Ні, не так... (Думає, розказуючи ходить по клясі, або спирається спиною до грубки поруч з Катрею. Гуде вітер, гуркотить щось на горищі). Жила собі одна дівчина — за мурами, за ґратами, далеко од роду, в самоті. Жила рік, жила два, жила шість років, радощів не знала, марнувала вік молодий. Дождали люди вечора під новий рік, а вона сидить в німих стінах однією душею. Надворі темряна ніч, хуртовина.

Катря. Так, як оце зараз?

Таня (не слухаючи). Коли під вікном заіржав кінь. Одчиняються двері... і увіходить до неї якийсь лицар.

Катря. Краще, Таню, молодий князь.

Таня. Ну, князь. (Махнувши рукою). Е, та чого там боятися! Дуріть, так дуріть! Увіходить до неї сам королевич!

Катря. Сердешна баришня! — Королевич! — В синьому жупані, в зірках увесь, в золотій короні, срібна шабелька при боці? Еге Таню?

Таня. З-під корони мають темні кучері, як ніч, а очі, як криниця безодня. І такий він, що може йому тільки й пари, що в небі ходить, з місяцями говорить. Глянула на нього дівчина, згоріла та й мовчить, бо була бідна.

Катря. А то ви були, Таню?

Таня. Цить... Глянув він на дівчину та й каже „Ісходив я усі царства і всі города“... (На горищі щось загуркотіло — обидві на мить змовкають, прислухаються, далі знову повертаються до розмови). Та й каже „Ісходив я усі царства“. (Спинається). Ні, не так. Ось кажіть ви, Катю, за королевича, а я за дівчину, добре? (Надіває з обрізків корону).

Катря (чепуриться). Коли ж я не вмію, не висловлю так. (Осміхається).

Таня. Я буду навчати вас. Кажіть: ісходив усі царства і всі города, та не знайшов я такої, як ти молода!

Катря (боязко помиляючись). Ісходив я усі землі, й города, ну що такої, як ти молода, то ще й

не бачив. (Перегода осміхаючись). Мабуть чи не будеш ти моя, дівчино.

Таня. За віщо ти мене вподобав, коли я сирота та ще й простого роду? (Тим часом із паперових обрізків робить корону). Я ж усім служу, усім гожу, горюю, на хліб заробляю, маленьких братиків своїх до розуму доводжу, а собі радощів вже й не сподіваюсь. Іди ж, шукай у світі собі пишної панни, бо я бідна, безталанна, не пара тобі. (Надіває Катрі на голову корону, задивляється).

Катря. А я вже й не знаю, що мені тепер і казати.

Таня. А він і каже (думає): кохання все на світі зможе, воно порівняє і царівну і бідну сироту. Бо все на світі минає: підуть марно царства й панства, трони й корони, а любов щира останеться навіки.

Катря (сміливіше). Кохання порівняє й царівну. й сироту, й королевича з нашою бідною баришнею. (Захоплюючись). Марне підуть і царства, трони й корони, панства... (Спняється, з пориванням обнімає Таню). Як ловко, баришне наша золотая!

Таня. Ой, які ж ми, Катрусю, дурні з вами. (Осміхаючись, ховає голову на плечі у Катрі, далі помалу підводить, говорить стиха). Як же будеш ти мене любити, коли ж моя врода примарніла? Та де ж ти був забарився, як я тебе дожидала, як маків цвіт, мліла, а прибув тоді, як я тебе вже й не сподівалась та й красу свою змарнувала. Та коли б же я була знала, що буде для кого, то я б своє лице од вітру ховала, я б свої очі в журбі

не сушила, то я б свою косу у зіллях купала, квітками зрошала та й за мурами, за замками красу свою тобі пришанувала. А він і одказує. (Думає. Стиха, але сильно). Що я ж тії мури вогнем попалю!

Катря (за нею). Що я ж тії мури вогнем попалю!

Таня. Що я ж тії ключі мечем помечу. Що я ж твої суми громами поб'ю, вітрами пущу!

Катря (жарко обгортає Таню). Та я ж тебе, бідну дівчину, натружену та нагорьовану, винесу з цієї неволі на коні золотому!

Таня (тихше). І знайду я тих малівниць, що красу твою одмалюють, а карівниць, що очі знову накарують... (За дверима щось застукотіло. Таня й Катря відразу кидаються, слухають. Стука дужче).

Катря. Це може він? (Дивиться на Таню широко розплющеними очима). Таню, це королевич!!

Таня. Цитьте!.. (Слухають).

IV.

Увіходить Зіля в старому сірякові охляп; зодягнутий бідно по-буденному. В руках — пакунки.

Зіля (струшує сніг із шапки). Добривечір, з святим вечором! Чи не треба вам щедрувальника?

Таня (перемінивши відразу тон). Зіля, приїхали вже? Ну, що, як? Були в управі?

Катря. Тьфу! До людей саме сватів засилають, а до нас нетеча Зілю несе.

Зіля (здоровкаючись із учителькою за руку). Був і в управі, і в бібліотеку заходив, і купив вам калоші, і до Марії Григоровни заїздив, і пере-

кинувся під Мартиновкою, і вухо приморозив.
(Дає руку Катрі).

Катря. Та ось геть! (Б'є його по руці). Те ж пан
знайшовся, ще й воно за ручку.

Зіля. Як хоч, мало клопоту.

Таня. Ну, як же там, що чували?

Зіля (розповідає). Марія Григоровна приїхати не
обіщає — завтра поїде на менини до криничан-
ського попа. В земстві довго морочили голову,
поки жалування ваше видали, бо спізвився був
трохи. (Сміється). Кричать на мене, виганяють —
а я не йду. Думаю: кричи не кричи, а гроші
все ж вирву. Почав я їм щедрувати: кажу —
„в нашої вчительки калош немає, ні в чому
з хати вийти. Ще простудиться та захворіє“.
Бачу, вже хочуть Зільку й по шиї бити, дарма.
„Всім, кажу, святки, всі гуляють, а наша вчи-
телька хіба гірша за всіх, що оце їй ні в чому
та й ні за що хоч куди в гості поїхати. Жалу-
вання треба ж було їй видати ще перед Різдвом,
а вона й досі ніяк його не вирве од вас“. А так
осторонь сидить предсідатель: „видайте, каже,
йому, собачому синові, та нехай іде з-перед
моїх очей, а то я пошпурю в нього чорниль-
ницею“. (Сміється). Зразу видали.

Таня. Славний наш Зіля, що б я робила без вас!

Зіля. Отаке... (Думає). Ану, придіньте калоші, чи
прийдуться? Думав завтра принести, та чогось
стало скучно вдома. Мати спать уклалась, чи-
тать — нема чого, дай, думаю, піду та хоч ялинку
побачу.

Таня. То й добре, що оце ви прийшли, а то ми сумували самі тут з Катрею.

Зіля (гріється біля грубки, роздивляється по клясі). Як у вас тут химерно... Це ви ворожили тут, чи що?

Таня (сміючись). Ворожили, женихів виглядали.

Катря. Чи ти не бачив там, Зільку, не їхав сюди наш королевич?

Зіля. А як же: бачив. Там котив по снігу автомобілем, аж куріло.— „Куди?“ — питаю.

— „В школу, кричить, за рушниками“. Та, мабуть, десь у снігу загруз, що оце його і досі немає.

Таня (пригадавши щось). А з пошти нічого не було?

Зіля (швидко хапається за кишеню). О... а я, було, й забув, пакет вам од інспектора! (Достає пакет, передає Тані).

Таня. Ой!.. У мене вже й у грудях похололо.

Це знов, мабуть, за ті отчоти гризе голову!

Ой, господи, коли вже буде спокій мені од них.

(Пішла з кляси, швидко на ходу розриваючи пакет).

Зіля. Ну, то якого ви королевича, Катре, сподівалися до себе — французького, чи німецького?

(Катря думає щось, мовчить). Чуеш, принцесо?

Катря. Та одчепись із своїм королевичем. Тут нашої баришні шкода. Все нудьгує отут, як у острозі. (Осміхається). Слухай, Зіля, ти взяв би та й пожартував коли з нею. Пригорнув щільненько.

Зіля. А чия ти така розумна?

Катря. Чого там — розумна! Хіба вона не така дівчина, як і всі, а ти ж таки панок, хоч по-

ганенький, а де ж ти тут у лихій години виде-
реш кращого, коли тут скрутно так на вас.
На нашому ярмаркові й такий би зійшов.
Тільки ж ти, Зіля, хоч і єврей, а макуха: хо-
дить-ходить, торочить казнащо, таке, що воно
молодій дівчині ні до чого. Мало не щовечора
стіни тут витирзеш, а користи з тебе ніякої.
Була б я баришня, я давно виперла тебе звід-
ціля, щоб даром і хати не холодив та жалю не
здавав. Чи ти дурний, Зільку, дівчат не любиш,
чи приступити до них не вмієш.

Зіля. Гм... мудра наука приступить: взяв отак
за одну руку... (Бере Катрю за руку), а другою
отак... (Починає жартувати).

Катря (не голосно). Та ось геть! Одчепись, у мене
й без тебе є кому обнімати... Чуєш, Зільку! Ска-
жений! Ой, господи, та хоч би ж обнімав до-
ладу! Зільку! Навісний! Геть, кажу, бо як сту-
сону, то й покотишся! Зільку! Баришня ж по-
чують! (На хвилинку перестає пручатись. змовкає, пригор-
тається, далі відразу одпихає). Геть ік лихій годині.
(Поправляє косу).

Зіля. Ну, що? не вмію? Я цю науку, дівчино, ще
малим проходив! Тільки Зілько ще не здурів і
він знає, куди приступити можна, а де — треба
й совість мати.

Катря. Нічого ти не знаєш, Зільку! (Підходить
ближче, інтимно). Ось слухай сюди, що я тобі ка-
затиму.

Зіля (цікаво). Ану, кажи.

Катря. Знаєш, Зільку, колись було баришні дуже

сумно самій, то вона й каже: „піду оце в крамничку та хоч на Зілю подівлюся, бо у нього, каже, очі, як криниця безодня“.

Зіля (дивиться на неї пильно). Яка криниця? Що ти морочиш мене! (Жартує).

Катря. Та одчепись, кажу! (Підступає ближче). А потім і питає мене: „як вам, Катре, здається“.. (Рипнули двері. Катря й Зіля швидко розступаються. Катря голосно). Так отаке то, Зільку.

V.

Таня (увиходить задумана, мрійна, тихо співає): За тучами, за хмарр-а-ами...

Зіля. Що ж там пишуть вам, Тетяно Васильовно?

Таня. Нічого. Дурниця: бланки прислали. (Зідхнувши).

Сумно-сумно мені, Зіля, тоскно чогось... Давайте марити про що небудь таке радісне, чудове... (Сідає). Сьогодні вже якийсь вечір такий обмарений. Оце наслухалась щедрівок, то й здається мені, немов у селі стало диво: цвітуть сади золоті—і лист на дереві шовковий, кора золотая. А люди всі ходять у сріблі та золоті. На вечорниці до дівчат ходять з хлопцями королевичі, царевичі, а пишні королівни плачуть, побиваються за гарними парубками... Вам так не здається, Зіля?

Зіля. Ні, не здається... Це не по моему ділу. (Перемінивши тон). Що я маю вас спитати, Тетяно Васильовно! Недавно вичитав я у „Ниві“, що сонце через мільйон років...

Катря (голосно позіхає). Ух... Задрімала. Ось слу-

хайте, Таню, що я вас буду питати, чи ви не знаєте, чого ото Зіля так близенько моститься біля вас?

Зіля. Хто, я? Що ти вигадуєш! (Одсовується далі).

Катря. А то хіба ні?

Таня (сміючись). Зіля чогось боїться мене, як огню.

Катря (бере кочергу, йде до дверей). Вірте йому! Вони всі вміють прикидатись. А знаєте, Таню, що він казав мені сьогодні?

Таня. Ану, що!

Зіля. Що ж я тобі казав?

Катря. Каже (сміється): „ну, що за ловка наша вчителька, так і де її шукати такої!“

Таня. То ви такий, Зіля? А я думала, що ви смирененький, що ви дитина.

Зіля. Та щоб я пропав, коли я казав їй таке. Вона меле й сама не знає що.

Таня. А хіба вже я така погана, Зіля?

Зіля. Я в цьому ділі нічого не тямлю.

Катря (глузливо). О?! Чи й не тямиш! А хто оце зараз казав, що цю науку ще в школі проходив? Ви стережіться його, баришне! (Пішла, сміючись).

VI.

Таня. А що було б, Зіля, коли б я у вас справді закохалась?

Зіля. Коли б справді? Ну, тоді б видно було. (Сміється). Спробуйте.

Таня. Спробувать? (Сміється). Чудак ви, Зіля.. (Зідхнувши). Ні, Зіля, мое вже минулося. Вже

мені ні... до кохання, ані до женихання. Стара вже я.

Зіля. О, вже й стара! Вже й у старі шиєтесь Мені аж жаль стає, що ви таке думаете про себе.

Таня (суворо). А вам що до мене, Зіля?

Зіля (спохватившись). Мені — нічого. Я — що ж... Я тільки так... а як справді, то мені байдуже. Мені хіба що?

Таня. То таки й байдуже? Ні трішки не жаль? (Сміється).

Зіля. Як то не жаль! Тільки хоч і жаль, та не так, як ви думаете.

Таня. Ну, а як же я думаю?

Зіля. Я казав, що... ви подумали, ніби... Я не казав, що... (Замоловся. Сміється). Тетяно Васильовно! Я читав оце в „Ниві“, що сонце помалу гасне й гасне...

Таня (сміється). Та й меткий же ви, Зіля! (Поважно) Так то, Зіля — кохання, обрання — все це дурниці: то тільки в романах про них гарно пишуть!

Зіля (охоче згожується). О, там напишуть! Тільки слухай!..

Таня. А мені нічого не треба. Нічого я так не хочу, аби тільки вмерти молодю. Могила травицею та квітками заросте, а дерево схилить низько-низько над нею рясне своє гілля. І буде так затишно, спокійно в сирій земельці...

Зіля. О, там уже спокійно буде. Так уже спокійно, що краще й не треба.

Таня. Вітер із степу прилине, зашумить над нею

листом, мов над колискою, люлі співатиме.
А ночами десь далеко-далекі тільки довічні
зорі будуть виблискувати над нею...
(Замарившись, механічно наспівує).

Привикайте, карі очі,
Самі ночувати...

(Зіля пильно приглядається до неї).

Таня (спохватившись). А правда, Зіля, гарно вмерти
молодою?

VI.

Катря (вбігає ніби сполохана). Баришне, дід Панас
ходить.

Таня й Зіля (схоплюються). Що? Де? Що ти ви-
гадуєш?

Катря. Злякав так, що всилу на ногах стою!
Такий волохатий та страшний. Шапка з вовни,
борода до пояса, такий у світі, в рукавицях,
на ногах валенці.

Зіля. Де ж він, той Панас?

Катря. Та там же в коридорі біля грубки. Почала
я перегортати жар, подула на голівешку, коли
це — торк мене щось за плече, торк.. Озирну-
лась я, та так і охолола вся. А він стоїть біля
стіни та отак (показує) танцює та присідає, та
отак руки простягає.

Зіля. Та то твоя тінь на стіні танцювала! (Сміється).

Катря. Е, кажи. Як кинулось за мною навздо-
гінь, та як зашумить, та як загуде... О, слухай-
те... (Всі трое щільно стуляються, слухають). Чуєте?

(Гуде вітер, стугонить у трубі. Чути у вітрі уривки мелодії — „За тучами, за хмарами“).

Таня. То, Катре, вігер гуде. Ось зараз я сама піду туди. (Іде).

Катря. Ой, не йдіть, Таню, а то побачите — вловить! Та ще таке старе та погане.

Зіля. Ану-ну! Докажіть храбрість!

Таня. Та й піду! Думаєте злякаюсь? (Таня пішла. За нею Катря випихає Зілю, сама стоїть на дверях.. Чути веселий крик, гомін. Вибігають назад веселі: вперед — Зіля тримаючись за його руку — Таня).

Зіля (сміючись). Ну й смілива ж наша вчителька! А ще школярів навчає, що немає домовиків!

Таня. Бач, яке тобі противне хлоп'я? Сам налякав та ще й сміється! Як візьму я вас за оці ваші патли!.. (Бере за чуба).

Зіля. Господин учителька, я більше не буду.

Таня. Ось вам за це! ось! ось! ось!..

Катря. Так його, Таню, краще. (Допомагає). Так! Отак! (Придивляється до Зілі). Е, та у нього, вражого Зілі, ще й брови на шнурочку!

Зіля (одхиляючись). Одсахнись, маро!

Катря (зразу). Таню, чи знаєте що? Це не Зіля! Зіля не такий був!

Зіля. Я не Зіля? Ну, а хто ж по твоєму?

Катря. Це той королевич, тільки прикинувся Зілею. І брови такі, і очі такі...

Таня. Та ну ж бо і я подівлюсь, які там уже брови у того Зілі. (Приглядається).

Катря. Ось придивіться. Звідкіль не глянь і звідціль і звідціль — королевич та й годі.

Зіля. Тьфу! Бий тебе гори і доли! Як же я й

досі не знав! Ну, коли так, то годі вже тобі, Зільку, по ярмарках їздити та крам продавати, пора тобі землі воювати!

Катря. Ну, становися ж швидше навколішки перед Танею! Кажи (бере Зілю за шию і пригинає). „оддам за тебе всі царства й панства, трони й корони“...

Зіля. Ой, бога ради! Бери й царства й панства, тільки пусти, бо там уху приморожене. (Відразу змовкає). Цс... (Дивиться кудись у куток, не підводячи голови).

Катря й Таня (сполохано). Що таке?

Зіля (тихо, піднявши пучку). Миша, Катре, становись на дверях, а ви, Тетяно Васильовно, ідіть у той куток, там дірка. (Катря й Таня швиденько ідуть на призначені місця. Зіля тіхенько заходить кругом ялинки. Який мент тихо, тільки чути завірюху надворі: далі всі з веселим галасом кидаються ловить мишу).

Катря (з жалем). Ах, бодай їй нудно — втекла! О, бачте, це та те, туди та сюди — то відразу й смутки розвіялись. А то сумують. (Виходить. На порозі озирнулась). Бач, яка пара, мені аж заздро!

Таня. Хіба може й не пара! (Жартовливо стає поруч із Зілею).

Катря. Хоч на рушник! (Сміється). Бач, який!... Ну, отож гляди мені тута, щоб баришня не скучали з тобою, а то... (Свариться коцюбою, виходить).

VIII.

Зіля й Таня мовчки розступаються.

Таня. Ху, аж жарко стало... (Підходить до вікна, стає спиною до кляси. Зіля бадьориться, наважується підійти ближче).

Зіля. Що ви там бачите, Тетяно Васильовно?

Таня. Так, нічого... (Говорить не повертаючись).

Зіля. Думаєте щось?

Таня. Думаю.

Зіля. Про що ж ви думаєте?

Таня. (Тихо). Догадайтесь! (Зіля сам собі міркує, крутить головою). Так не догадаєтесь?

Зіля (бурчить). Може воно так, а може й ні, хто його знає. Не знаю...

Таня. А все ж таки, Зіля, сумно, й сумно, й сумно... (Зідхає. Наспіває без слів мотив: „За тучами, за хмарами“). Знаєте, що я бачу, Зілю? Там десь за снігами, за сонними лісами, за темрявами бачу я огні... Море огнів! Море шуму! Море гуку!

Зіля (біля другого вікна). А де ж воно? (Приглядається). Ага! Бачу, бачу...

Таня. І бачу я велику залю: паркет, квітки, блиск, золото — очі сліпить!

Зіля. І-і! Й дивитись не можна — хоч затуляйся! (Дивиться в муроване вікно, накривши рукою очі).

Таня. Тихо крутяться пари, тихий шум ходить од шовків, вітром ходять хвилі дорогих пахощів, здалеку — не знати звідки, лине музика: трам-тра-рам-там... Хто ж то соромливо стоїть у тій залі з червоною квіткою в косі? Чи то ж не наша Таня, учителька із Заболотнього?

Зіля. А хто ж то зазирає туди у вікно, щоб хоч глянути на ту вчительку. Чи не купець із Заболотнього, Зіля Гаєвський?

Таня. І бачу я: підходить до неї стрункий, високий. Хто він такий — не знаю. Може князь, може

граф. Помітно тільки родовиту пиху, аристократичне виховання.

Зіля. І бачу я: підходить до Зілі ззаду якийсь дядько, як світ. Хто він такий — не знаю: може дворник, може городовик, і жене купця Зілю в три вирви з-під вікна. (Осміхаючись, одходить од вікна. Посвистуючи, уважно оглядає свої чоботи, одіжку. Далі сідає на скам'ю. Діловитим тоном). Тетяно Васильовно! (Таня замарившись мовчить).

Таня (перегодя). Що, Зіля?

Зіля. Я все ж хочу допитатись у вас, як тоді воно буде, як справді погасне сонце?

Таня (глибоко зідхнувши). Що буде? Щось уже буде тоді. (Іде наспівуючи. Сідає з другого краю парти). Тоді, Зіля, нічого живого на землі не буде.

Зіля. Ну як же так? Уночі ж сонце не гріє нам, проте ми не вмираємо.

Таня. Сонце, Зіля, завжди гріє нашу землю. Воно дає життя, радість, любов, щастя. Бо, де немає тепла, все марніє і вмирає. (Увіходить Катря, поряється біля грубки, слухає). Коли сонце згасне, земля кригою візьметься, стане мертва. Віки-вічні буде блукати вона в безмежних просторах, і ніщо на їй ні крикне ніколи, ні стукне, ні зашумить. І оповие її непроглядна темрява, тільки малі-сінькі зорі блиматимуть на неї з далекого неба. І буде тихо, і буде темно, і сумно-сумно... (Нудьгуючи. Крізь сльози).

ІХ.

Катря (тьоргає в грубі. Щось бубонить).

Таня. Що ви там кажете, Катре?

Катря. Та то я з Панасом гомоню. Гуде та й гуде. Жаліється, що йому обридло вже слухати тут про комети та про планети. (Передражнює). Сонце стоїть та й стоїть, а земля крутиться та й крутиться, а спати хочеться. (Зачинивши грубку, підходить до Зілі, одпихає його ближче до Тані рішуче). Ану, посунься лиш далі!

Зіля. І чого вона нав'язла сьогодні до мене? (Сміється).

Катря. Бо мені досадно, як ото воно стовбичить отут без діла!

Таня. Годі вже, Катре! Подуріли трохи, й буде.. (Смутно).

Катря. Е-е... Бачу, не буде з вас сьогодні людей. (Зідхає, встає).

Таня. Катре! Ви додому? Скажіть же батькові, щоб не барився. Та кухні не забудьте замкнути...

Катря (дивиться на ялинку). Треба хоч сьогодні потанцювати біля цього гільця! (Пританцювує. Далі сміючись одходить). На добраніч вам. Хай же вам крутиться та спиться, та ще дядько Панас присниться, а мені, може, вдасться й погуляти. (Іде, біля порогу повертається). Що мій королевич як сокіл! Він же, як вітер, закружить мною. (Ніжно). А я ж, як та хмелинонька, обів'юсь круг нього. Та й зорі в очах потьмаряться! (Пішла).

Х.

Таня (смутно). Ось і Катря пішла вже... Усі кудись поспішають, усім радість, свято. Мабуть, Зіля, нас всього тільки двоє таких і єсть на світі, що немає куди йти.

Зіля. Мабуть найкраще, Зілю, зробимо, як піде-

мо додому спати, а то щось наша Тетяна Васильовна зовсім сьогодні розкисла. (Накида сіряк, підходить до Тані). Добраніч! (Дає руку).

Таня (не прощаючись). І ви, Зіля, кидаєте мене? Що ж мені тепер робити? Сяду та й буду рюм-сать. (Схиляє голову, в жарт хникає).

Зіля. Ну, а я буду підтягати за вами: маленька Тетяна Васильовна! Сумно їй самій! Обідили її, покривдили, то її й реви насіли. Ну, годі ж уже, буде!.. Не плач! Мати куплять... королевича. Медом помажуть.

Таня (Підводить голову, смутно осміхається). Сміється з дурної вчительки...

Зіля (думає яку хвилинку, далі тряхнувши головою). Ех, Зілько, Зілько!..

Таня (злегка кокетуючи). А що там таке?

Зіля. Дід Панас сердиться. Чуєте, як ото стугонить? Каже: дурень ти, Зільку, дурень! Не догадаешся, чого ото так занудилася наша вчителька

Таня. Ну, а нехай же каже, чого? (Цікаво). Та сідайте, Зіля, ще ж рано спати.

Зіля (сідаючи). Каже: бо ваша вчителька хоч і збирається вмирати, та перед смертю (сміється) ще б і погуляла й потанцювала, бо ще хочеться їй пожити, й порадіти.

Таня (сміючись). Бач, який догадливий дідько, а Зілі й у голову таке не зайшло б!

Зіля. Е, кажуть: люби, боже, правду! (Сміється). Та ще, каже, й полюбитися, може, хоче. Поїхала собі шукати пари на світі, та й у клітці опинилась. Та й неме тут у неї пари, щоб пригорнути її.

Таня (веселіше). Яке ж ви золото, Зіля. (Соромлячись). Ну, я сяду ближче біля вас. (Притуляється)
Давайте, я приколю квітку. (Приколює).

Зіля. Ех! (Крутить головою! Відразу одводить голову, прислухається). Що ти кажеш, дядьку? (Павза). Е... цього ніколи не буде! У віки-вічні.

Таня (цікаво). А що він каже?

Зіля. Та він таке каже, що й слухати не годиться. (Знову прислухається). Що? Та й слухати не хочу! (Одмахується рукою).

Таня (Нетерпляче). Противний Зіля! Чого ж ви не кажете?

Зіля (до дідька, затуляючи вуха). Годі, годі! А то як почує Тетяна Васильовна, то із хати прожене. Тут коли б королевич який оце нагодився, а то що — Зіля! Та голови не мороч.

Таня. Ой, та й хитренький же той Панасик!.. (Озирається боязно навкруги, подивилась на свічку, що гасне на ялинці. Соромливо-рішуче). Та це ж ви — мій королевич! (Обнімає. Свічка гасне. Темно. Чути, як гуде хуртовина).

ХІ.

Катря (в темряві). Десь тут був батьків кобеняк... І, Господи, яке завіяло надворі, з ніг валить! Позамітало скрізь, позаносило... (Зразу світить сірник. На мить із темряви видно казкову картину: Зіля в короні, у зірках, як той королевич, що малювала Катря. До нього щільно пригорнулася Таня).

Катря (радісно і злякано). Ой, ненечко!.. (Сірник гасне Темно).

ЗАВІСА.

НЕДОРОСТОК

Народня гумореска в 4 діях.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Максим Недоросток, недовго оженаний, занадто молодий хлопець, чепуренький, на зріст малий.

Марта, його жінка, росла молодиця, при здоров'ї.

Пріська, Недоросткова мати.

Маруся, його сестра, дівчина на одланні.

Юхим, сусід середнього віку.

Батько Мартин.

Борець.

Ночліжники, чоловіки, жінки, музики.

ДІЯ ПЕРША.

В хаті заможних людей. Духота перед дощем: це одзначається в усіх на обличчях. Двері в сні одчинені. Марта Пріська крутять перевесла.

I

Пріська (втирає піт на лиці). Кат його й вигадав— робити в таку спеку!.. Ось годі, дочко, себе неволити, та давай трохи спочиньмо. Що це ми— найнялися, що так припильнували? У нас, дякувати богові, пригінчих немає.

Марта. Спочиньте, мамо. Роботи тут не скільки— то я й сама вправляюсь.

Пріська. Ну, роби, коли маєш охоту, а я вже, мабуть, годі. (Сідає на лавці, позіхає). Ох... (Дивиться, як горить робота в Марти). Отака і я ззамолоду була щира на роботу. Бувало й обід звариш, і в хаті прибереш, впораєш дві корови, семеро свиней, ще й успієш спрясти мичок зо три. А в жнива, було, півтори копи, як один снопок, поставиш, та й додому зарані підеш (Мрійно). Мм... на все село не було над мене робітника (Позіха). Подай лишень, дочко, свитку, я трохи полежу, бо щось у мене поперек пониває і в сон ніби клонить. Зранку чогось марудно мені. Ой, щось мені здається, чи не буде дощу: буде ще й завтра косить наш ячмінь. (Марта дістає з трямка свиту й підстеляє свекрусі під голову). Спасибі, моя дитино, хай тобі бог здоров'ячка не вменшає О-о-ох... (Розлягається на лавці, жмурить очі й осміхається). Коли б же ще та й світ не бив у вічі.

Марта. Я, мамо, позавішую вікна. (Затуляє вікна, одно одчиняє).

Пріська. Бач, як холодочком повінуло, немов тим опахалочком. (Щось думає, крутить головою, осміхається). Гм... ну й сусідочки кругом обсіли. Тут такі тобі, парень, обсудливі, що хоч у свій двір очей не показуй. Оце ж що були виплели? Кажуть, ніби я пшеницю жала під зонтиком. Потім (сміється) вражі язики баришнею почали дражнити... Сказано — люди, їм аби що молоти. А вже що на Максима, то, мабуть, немає того і в світі, щоб вони на нього не прикладали: і медяник, і пирожок, і „отченашу“ не знає, й

копи грошей не полічить. Воно змалку було дрібненьке, бігало, як качанчик, і нехай його мир не знає, що воно таке, візьми та й продражни його невиростком. Як невиросток, так і невиросток, пішло й пішло. Вже й оженила, а й досі не забувають. Ти, дочко, не дуже дослухайся, що там будуть про нас говорити. Еге!.. Як йняти їм віри, то на світі немає гірших людей, як ми. Наша сусідка од саду, Мартиниха, ще не займала тебе?

Марти. Ні.

Пріська. Як буде зачіпати, то одріж поли та тікай. Так язик тобі, парень, як лопатень. Ми вже другий рік ворогуємо з нею. Ти ще цього не чула?

Марта. Ні, не чула.

Пріська. Поживеш більше, сама побачиш... (Трохи згодом). Чого це ти, дочко, така неговірка? Я ось до тебе скільки гомоню, а ти все мовчиш. Досить живеш ти в нас, а й досі мов учора привезена. Чи ти і в батька була така?

Марта. Не знаю... не помічали.

Пріська. Чи не призвичаїлась іще в нас, чи вдалась вже така осуркувата. Аджеж ти не кашся, що пішла до нас, не нарікаєш?

Марта (смутно). Ні.

Пріська. І я так думаю, що гріх було б тобі й нарікати. А там уже люди починають плескати... (Надворі чути гомін. Пріська мерщій підводить голову й дивиться у вікно). О... це вже знову витіяв щось той дурисвіт. Дражниться та й драж-

ниться з чоловіком; витіє не те, то інше, аби менше робити. (Осміхається). Кинули коси на покіс, та з левади в садок. Думаю: що вони будуть робити, а вони, кателики, заходились боротися в холодочку. Надворі жарко — роблять, щоб тільки швидше до вечора. (Осміхається). За віщо ж це вони знову завелися?

II

У хату входять: Недоросток, червоний, жвавий, говорить голосно, вимахує руками. За ним, витираючи піт, спокійно йде Юхим.

Недоросток. Еге! Щоб вона була за моя жінка, коли б не знала моєї вдачі! В мене того немає, як у інших, що поки встане та подумає... В мене має швидко!..

Юхим. Ну-ну, побачимо. (Сідає на ослоні й накладає люльку).

Недоросток (насупивши брови). Кхму! (Моргає на Марту: Марта соромливо одхиляє голову).

Юхим. От тобі й „кхму“!.. (Спокійно закурює). І нащоб ото я казав, чого немає? (Передражнює). „В мене жінка муштрована. Тільки оком поведу, одразу вгадає, чого мені треба. Як сім раз не поцілує, не сяду снідати, ні обідати“.

Пріська (до Юхима). То оце ти підводиш їх цілуватися, чи як? А старий катюго, бач, що придумав? Робити — не прибити, а на витребеньки, то тобі й дня мало. Слухай тільки тебе, то ти направиш на стежку.

Юхим. Що до роботи, то, казати правду, я по-

переду людей не хапаюсь. Поздоров, боже, вас, тітко! Я знаю, що ви роботою не морите себе й людей не неволите.

(Тим часом Недоросток моргає й насваряється на Марту. Та соромиться й очима показує на матір. Недоросток стає на місці й щось думає).

Недоросток. Бачиш, Юхиме, ми зайшли трохи не в такий час. Де ти бачив, щоб тут тобі й мати стояла й діти цілуватись заходились! Цього в добрих людей не водиться.

Юхим. Я тебе не неволю,— хочеш, цілуйся, хочеш, ні. Тільки мене аж серце бере: нащо хвалитися тим, чого не було! (Знову передражняє). „Я, як парубкував, то не було того й вечора, щоб мене дівчина не обцілувала! То мені й не в гульню було, як дівчина не поцілує“.

Недоросток. Бо таки й цілували! Як вийду, було, на вулицю, та вріжу в скрипочку, так усі й обступлять. До якої хочу, до тієї і йду, і ніч гуляю. Та ото щоб вона мене не поцілувала? Що б то я за парубок був!

Юхим (спокійно). Казали люди, як ти ночував із дівчатами.

Недоросток. А як же я ночував?

Юхим (у бік, більше до Марти). Дівчина спить у хаті на лаві, а він на призьбі під хатою... То чи не кризь стіну й цілувалися з нею?

Недоросток (спалахнувши). Коли ж це я під хатою в дівчини спав? Ти докажеш?

Пріська. Оце уже і я скажу, що ти, Юхиме,

казнащо плещеш на чоловіка! Вже й старий, а ще ростеш.

Ю х и м. Дарма. Нехай я й дурний. Я не кажу, що я там розумний, або багатий. Тільки я люблю правду, нащо брехати?

Недоросток. Так оце я брешу? Кажи, я брешу?

Ю х и м. Може й не ти: може хто інший бреше в твоїй сорочці.

Недоросток. Так ти бач який: я тобі грядку на картоплю дав, я тобі кулів дві копи подарував — бачу, хата ребрами світить. Я на твоїх дітей зглянувся, що ходять голодні, роти пороззявлявши, та жнив уділив, та ще я й брешу? (Юхим мовчки чмише носом). Та знаєш, що без мене ти з голоду опухнеш! Прийде зима — шапку здіймеш, „чи не можна б, Максиме Гавриловичу, хмизку набрати в лісі?“ А до чортової мами, коли я брешу! Ти мені не завдавай брехні, бо не подивлюся, що старий, з хати в шию випру! В мене недовго.

П р і с ь к а. Та буде вже. За казнащо, та ще й битись заведеться.

Недоросток (зневажливо). Ге! Хай но тільки заведеться! Перш, ніж битися, нехай піде одговіється та з дітьми попрощається! (До матері). Сьогодні, як боролися, то я як гримнув ним, то аж земля задвигтіла. (Сміється).

П р і с ь к а (до Марти). От тобі й невіросток, а воно, парень, цупкеньке собі, нівроку!

Ю х и м (одвертає голову й махає рукою). Треба казати.

Недоросток. А може скажеш ні? Не поборов?

Може знову скажеш, що брешу?

Ю х и м (уперто махає рукою). Коли б дійшло справді до діла, то ще хто знає, як воно було б... А то така думка: чим я маю чоловіка сердити, хай я буду менший. Бо ти сам таки подумай: чи доладу було б воно, коли б хазяїн лежав зісподу, а якийсь там харпак зверху? Неучтиво було б. Я ж не якийнебудь лобур, щоб не знав цього. А я собі думаю: лежи ти й зверху, а я тобі зісподу натовчу мовчки боки, та й буде з мене! То хіба ж мало скуштував ти стусанів, по правді признайся?

Недоросток. Того ніхто не бачив, а зверху я таки був. (Іде до дверей).

Ю х и м (неохоче встає і йде за ним). А проте, Максиме, по твоєму все ж не вийшло. Хвалився, що поцілує жінка, та й даром. Кажеш, і дівчата цілували, а от жінка не хоче.

Недоросток (підбігає до Марти). Ну, Марто, швидше, хай йому полегша!

Ю х и м. Мене, як полюбить жінка, то й на ярмарку поцілує.

Пріька (цікаво). От таки призведе, бузувір.

Недоросток (до Марти). Ну?

Ю х и м. Отже не поцілує.

Пріська. Поцілуй уже, дочко, та нехай вони одвяжуться!

Ю х и м. Не соромся, молодице, в нас така поведінка: чи роблять чи не роблять, а більше того, що цілуються.

Недоросток. Мерщій, кажу, а то нам ніколи.
Марта (соромлячись витирає губи й стиха цілує).

Недоросток. Раз! Два! Три! Буде. (Повертається до Юхима). А що? Хто тепер дурень? (Регоче).

Пріська (сміється). Це й тебе, мабуть, Юхиме, взяла оскома!

Юхим (чмише носом). Тепер бачу, хай я й дурак буду. Тільки як хочеш, Максиме, а й тебе ніхто розумним не назове, що ти мене, дурня, послушав та, кинувши роботу, заходився цілуватися з жінкою.

Пріська (регоче). Такого брехуна й в ступі не впіймаєш.

Недоросток (сміється). Хай тепер уже вибрихується! (Глянувши у вікно). Ходімо краще снопи скидати, Маруся пшеницю привезла.

Юхим (встає помалу). Я піду й снопи скидати, бо я на те й найнявся, щоб робити, а коли хочеш, то й вибрешуь таки. (Виходять із хати. Голоси помалу затихають. Ну, а коли б був тобі сказав: надівай оце, Максиме, свитку, та махай на небеса, то ото б ти мене й послушав?

III.

Пріська. Оце вже будуть косити язиками до вечора. Люблю вражого Юхима: роботи тієї з нього, як кіт наплаче, ну, зате хоч набреше за день охоту. (Позіхає). Бач, може б не поцілувалися сьогодні, так призвів таки кателик. Та чого ж і не поцілувати такого: інше вдасться губате, або носате, або все лице як стільником

взьметься, а він же чистенький, як путівочка. (Павза). Бач, і соромненько було трохи, а все ж поцілувала. Ну, та це нічого, дочко! Тут ніякий гріх, ніякий стид, коли жінка чоловіка цілує. Аби добрий лад був! Він, казати правду, любить пожартувати: змалечку він у мене пустунчик був, то ти не вважай. Чи так, чи не так, хай буде по його, не супереч йому! А то я тобі скажу, що він таки й упертенький, парень, буває. Часом, як вчепиться за що, то як на пень з'їде... Було якось. (Сміється). І досі того не забуду. Було йому годочків із десять, або з вісім. Приходить на кутю батюшка з молитвою...

IV.

Маруся. Мамо! Та ви чуєте, чи ні... одосить гукаю... (Приглядається до матері). Еге... та в мамі животик заболів...

Пріська (з докором). Е-е... Смієшся, катівко, а тут справді спини не зігну...

Маруся. Коли б оце яку брехеньку послухати, то зараз би й полегшало. Еге, мамо?

Пріська (скривившись). І ніякий враг не вірить... Думають, що мати робити не хоче... ледача мати, прикидається недужою... Не бачить, що тут здоровля того давно кат має. Повірять тільки, як колись дуба дасть мати.

Маруся (перебиває). Ось годі мамо а то ви будете тут плакаться, а в городі чиїсь свині вбілють ваше полотенце.

Пріська (схоплюється, як опечена). Моя матінко!
А щоб вже ви йому й головою понакладали?
(Хватає з-під печі ожево й біжить із хати).

V.

Маруся (сміється). Бач, як одужали швидко! (Витира піт). До вечора, мабуть, зовсім спечуся... Коли б уже швидше сонечко заходило... (Жартом приспівує).

Зменши, боже, денька,
Що я молоденька.
Прибав, боже, ночі
На мої карі очі...

(Позіхає). Чи ти знаєш, Марто, що я сеї ночі й очей не закривала? З самого досвітку хожу та плутаюсь, як п'яна. Не піддаюся, вергаю снопами, як віхтями, а тільки стану, знову очі злипаються. На силу прочумалась, а слухай, пак, Марто, мати вчора не чули, як я в хату верталася?

Марта (привітно). Ніхто й не поворухнувся! Я встала тихесенько-тихесенько... Ти, як приходиш пізно, то тільки пошкрябай у напільне вікно: я чутко сплю, то зараз і почую.

Маруся. Хто його вигадав — спати влітку в хаті: святе діло — в садочку, та й під вишеньками, а щоб була розмовонька всю ніч з парубками... (Обнімає Марту, жартує).

Марта (веселішає, осміхається). Або ще краще, як у тій пісні співають, що каже:

Ой ти ляжеш од комори,
А я од обори:
Та й будемо придивлятись,
Які в кого брови...

Маруся. О... так іще краще. (Приглядається до Марти).
Слухай Марто! Кажуть, що дома ти була така
весела та співуча...

Марта (зідхає). Е... мое вже минулося... Одгуляла
своє...

Маруся (пригадує). А чи правда, Марто, що ти в
своєму селі всіх парубків боролася?

Марта (соромиться). Та... дурощі...

Маруся. І шапки з парубків здіймала? Дружки
хвалилися, що ніби прийшло до вас уночі трое
парубків у сад по груші, а ти їх застукала, та
й поздіймала з усіх шапки. А вони ніби то да-
вай прохати: тітко, оддайте, більш не будемо!
(Сміється). Правда?

Марта. Люди накажуть. (Сміється).

Маруся. А хіба не було цього?

Марта. Було, так не трое, а тільки двоє. Та й
парубки там такі... хлопчаки.

Маруся. А з хлопцями боролася?

Марта (зідхає). Забула вже... (Привітно). Розкажи
мені краще, як учора на колодках гулялося...
Я довго-довго не спала з вечора, та слухала, як
у вас співають... Гарно так... (Зідхає).

Маруся. То ти думаєш, я вчора на колодках гу-
ляла? Не тобі кажучи, із своїм затепою цілі-

сіньку ніч просиділа... Еге, вже й пригортати навчився. (Сміється).

Марта. Сватать, може, буде...

Маруся (подумавши. Певно). Буде! Так після Покрови... (Зідхає). Треба вже сподіватись...

Марта. Мабуть шкода буде дівування забувати?

Маруся. Ох, сестрице! Як корова ж ревтиму!..

Як подумаю... (Заплющує очі, мрійно). Не знаю, що воно й буде. (Рішуче). Водою будуть одливати.

Марта (смутно). Розплетуть косу. (Гладить Марусі косу). Надінуть на голову коробку, волю дівочу закажуть, світ зав'яжуть... навіки...

Маруся. А зав'яжуть... (Зідхає). А ти, Марто, не привикла іще в нас, журишся!

Марта. Привикла... (Одхиляється й крадькома скидає сльозу).

Маруся (жалує). А чого ж ото плакати?

Марта. Та то я око запорошила...

Маруся. Де ж око? (Легібно бере її за голову й придивляється). Бач, сльози! Бачу, я, Марто, що нудишся ти в нас, а чого, не признаєшся.

Марта. За домівкою скучила.

Маруся. То чого ж, діждемо неділі, поїдеш, одвідаєш... Тільки в тебе щось інше на душі та мовчиш.

Марта (втирає сльозу). Сказала б я тобі, сестро всю правду, тільки ти, може, будеш сміятись з мене дурної...

Маруся. А що таке? (Цікавиться).

Марта (вагається). Не знаю, як і почати... На кого й жалітись, сама не знаю... (Думає, далі махає рукою).

- Ех, коли б знаття, що воно так ведеться замужем, до віку б не йшла.
- Маруся (присовується ближче). Та що ж таке, чом же ти не кажеш? Ти мене не бійся, Марто, я нікому не скажу.
- Марта. Трудно мені з Максимом, а найбільше, як останемось наодинці. І нащо воно таке заведено—й сама не знаю... А розпитати кого небудь не насмію... (Подумавши, соромливо). Накрие оце з головою ліжником, та й почне підкурювати тютюном. „Це, каже, од нечистого духа“. Накадить, що й дихати не можна... Чхаєш-чхаєш, та так стане погано, що аж плакати почну.
- Маруся. Таке... (Дивуючись).
- Марта. Це, каже, скрізь так ведеться, привикай. Помітив, бач, що я того проклятого тютюнища й духу не люблю, зараз чхать починаю. А то ще реп'яхів у постіль понакидає.
- Маруся. Та й нащо?
- Марта. Каже, ніби годиться так... Та хіба тільки це? Чого тільки не бувало. Опівночі, бувало, розбудить, та й почне: давай, каже, хто кого зіпхне з полу. Обіпреться ногами об стіну та й випре мене додолу. Тоді сам ляже поперек постелі, ноги й руки розкидає, а мені велить стояти на ногах. То я так і проплачу цілу ніч, стоячи біля постелі...
- Маруся. Та то він вигадує, махамет! Він змалку в нас жирований.
- Марта. Каже, це ще не все, подожди, що далі буде!

Маруся. Отже, їй-богу, все бреше шибеник!
Голос Пріськи (надворі). Максиме! Воно іще малюсеньке... спинку зломиш... ізлізь.
Маруся. Похвалися матері, хай його при-
страмлять.
Марта. Бо-храни! І ти не згадуй, я мовчатиму
Маруся (думає). Зажди. А дай, я випитаю в
Юхимихи. (Іде з хати). Це коли б справді так ве-
лося, то нехай би його кат спарив, щоб я коли
пішла заміж... (Пішла).
Пріська (чути на дворі). Марусе, куди це ти ле-
тиш, ось вернися в хату, щось казатиму!
Маруся. Ніколи!

VI.

Пріська (входить у хату з переломленим ожевом, стогне).
Таке тобі, парень, ожево було: ще б жило та й
жило, та за тими клятими свиньми достояло...
(Кидає куски під піч, іде до лави). Ох... і нащо його!
старому на світі жити... (Лягає й ворочається). Куди
вона помчалась?
Марта. До Юхимихи, чи що...
Пріська. І в кого воно вдалося таке, літає, як
вітер. То за гульнею, то за роботою — і в хаті
не всидить... Не побачиш його ніколи, не пого-
вориш доладу... Ох, душно ж мені, душно, й
сама не знаю, щоб і робила... Сядеш, не си-
диться, ляжеш не лежиться... (Стогне). Ану, при-
ляжу на полу, може там буде краще... (Бере свит-
ку й переходить стогнучи до полу, лягає). Знов мов
цуркою починає крутити... (Заплющує очі, далі роз-

плющує знов). Ні, мабуть, не засну таки... Хай його морока не знає, що воно таке; так ніби й в сон клонить, а приляжеш, станеш дрімати, немов який дідько лоскотать тебе починає... Ніяк не влежиш... (Заплющує очі знову, але не на довго; сама собі регоче, здержуючись). Цей... як його... Мошко, хай би він сказився... Попустив лахміття, волоче, на дощ мабуть... Кажу: чи не пораяв би ти, Мошку, чогонебудь мені, щоб спина не боліла? А він сміється, бісів Мошко, каже: „тра ка вам, Прісько, бігати більше“.— „Коли б, кажу, який дідько гонився, то може й побігла б! Чи не поженешся хоч ти, Мошку?“ А він підходить до тину, та вже й женихатись починає: „ви, каже, вдова, а я удовець, дітей малих не маємо: будемо сидіти собі в крамниці, в холодочку“. А я й питаю: „а хто ж буде, Мошку, нас вінчати, чи ваш рабин, чи наш батюшка“...

VII.

Недоросток (вбігає в хату вмитий, вода стікає з лица, махає руками, бігає по хаті). Марто! Давай рушник! Швидше! (Марта дістає рушник). Та швидше ж, а то за сорочку тече.

Пріська. Так чуєш, Максиме, яке діло.

Максим. Нема коли слухати мені ваші бали. Геть чисто шию спекло, а Юхим зовсім язика вивалив... Буде знати, як зо мною робити!.. (Біжить вистрибом із хати).

Пріська (стогне). Максиме, та ти ж хазяїн дому! Хоч би ти спитав про матір, що їй таке! А то

немов і думки про неї немає нікому, немов ніхто й не бачить.

Максим (повертається). А хіба що?

Пріська. Не бачиш що? Може до вечора дуба дам! Вигодувала, виляльчила всіх, а як повиростали, то й покинули матір, забули... Нікому нема діла до неї.

Недоросток. Так що ж вам таке, мамо? (Стурбовано). Може таке, що за попом збігати?

Пріська. Ти вже мерщій за попом!.. Аби швидше на кладовище одтирить матір! Подожди ще, як житимеш без матері! Може не раз доведеться пожаліти, та буде пізно...

Недоросток (підходить жалючі). Мамо! Що ж у вас болить?

Пріська. Ох, під груди підпирає, мов колом... Розколоти, сину, попелу та соли, кажуть, помагає

Недоросток. От нещастя... (Дістає чарку, пореється. Стурбовано). Мамо, що це ви собі надумали? Посиротить нас хочете? (Вибігає у сні, хлюпощється).

Пріська. Ох... (Позіхає). Ти б хоч би заспівала, або що. А то чогось так нудно в хаті, а ти ще мовчиш. (Марта весь час, не одриваючись од роботи, приглядається й прислухується).

Марта. Чогось не здумаю ні однієї пісні. Чи позабувала, чи хто його знає...

Пріська. Отож, прости господи, яка ж ти безлюдкувата.

Недоросток (вертається. Пріська знову починає стогнати). Пийте ж, мамо, та всю зразу, щоб на дні нічого не осталося.

Пріська. Ох... То, кажеш, сину, воно помагає?
Недоросток. Та хто ж його знає: адже кажуть
люди.

Пріська. Та люди кажуть, а хто його знає, яке
воно... Так ти, сину, радиш випити?

Недоросток. Люди ж п'ють, та й нічого їм не
робиться з того; ще й помагає. (Підносить).

Пріська (неймовірно). Е-ге... Ти так кажеш, а може
воно таке, що й у рот його не можна взяти.

Ану, візьми, сину, на язик, скуштуй, яке воно.

Недоросток. Отож які бо ви боязкі. (Куштує).

Ну от... (Скривився й спльовує).

Пріська. То ото таке добре? Бач, який песиголо-
ловець, чим хотів матір напоїти! Може хотів
якогого швидше на той світ спровадити? (Недо-
росток дивиться на неї, лупає очима). Вилий його в по-
мийницю к лихій годині. (Регоче).

Недоросток. Так оце ви такі хворі? А старі! А
гладкі! Тільки й живете на вигадках та од ро-
боти одриваєте.

Пріська (безсило регоче). Ох, ти ж мій роботяжечка!

Недоросток. Ну, подождіть, я вас колись не-
так підведу, це вам не минеться. (Становить чарку
на вікно й хоче виходити).

Пріська (пересміявшись). Ось зажди, Максиме!

Недоросток. Чого.

Пріська (таємничо моргає). Іди лишень сюди!

Недоросток. Ну? (Підходить).

Пріська (киває у вікно, сміється). А гукни лишень
на того брехуна! Що це хіба тільки йому й
сміятись над нами?

Недоросток (догадавшись, весело регоче; вибігає з хати. Чути). Юхиме, агонь, Юхиме! А йди на чашинку в хату!

Пріська (до Марти, яка сидить уже за іншою якоюсь роботою). Охо-хо... А ти, дочко, дивишся, та й думаєш собі: ну й робітнички ж позбиралися. (Марта мнеться, не знаючи, що казати). Та яка вже воно там робота в таку спеку! Все одно день на баглаї піде.

Недоросток (вбігає). Треба, мамо, в пляшку вилити, щоб зручніш було частувати! (Переливає з чарки в пляшку). Ось я ще соли підсиплю. (Радіє).

Пріська (жваво). Перцю, сину, перцю підсип! Хай йому в носі пошпигає, брехунові! (Недоросток мерщій сипле перець у пляшечку).

VIII.

Юхим (входить). Ну й парить, як у пеклі! Збирається на дощ.

Недоросток (поважно наливає чарку). На випий, Юхиме, чарку, щоб краще косилося. А то, бачу, ти зовсім пристав.

Юхим. Воно, кажуть, косить би, косив, коли б який дідько косу носив... (Витирає руки, піт на лобі, бере чарку). Що воно, моченуха яка? (Дивиться на чарку).

Недоросток. Перцівка.

Юхим. Оце по хазяйському. Дай же, боже, та не вменшай, боже... (До Марти). Дай вам, боже, хазяечко, двоє разом. (Переждавши). Щастя й здоровля. (Марта, осміхаючись, одвертається). Е... горда

у вас господиня—й привітатись не хоче! (Далі непевно позирає на чарку, відразу підводить голову, прислухається, переміняє мову). Що воно, гримить уже? Гм... (Ставить чарку на стіл). Глянув оце я на Марту та на тебе, та й згадав, що казав Мошко. Пріська (нетерпляче). Та пий швидше, а тоді вже будеш брехати.

Юхим. Ні, спершу розкажу, а то ще забуду. Гомонимо якось біля Мошка: я, Микола Литвин, та ще декілька людців. Микола й починає: як воно отой Максим із жінкою б'ється, коли він і до плеча не достане. А Мошко й каже... Недоросток (перебиває). Чорти-батька-зна що ти й мелеш! Кому воно потрібне. Пий, коли дають, а про те ми вже чули.

Юхим. Щось мені не йде сьогодні чарка: хай уже ти сам вип'єш її до обіду, а все ж докажу до краю.

Пріська (хитає головою). Такого впіймаєш...

Недоросток. А не хочеш—прохати не будемо. Ходім!

Пріська. Та підожди. Все одно дощ знаходить, косити не будете... (До Юхима). Ну-ну так що каже Мошко?

Недоросток. Та він вам накаже: хіба не знаєте брехуна!

Юхим. А Мошко й каже: коли йому треба побитися з жінкою, то він вилізе на лавку, та й кличе: а йди, каже, серце Марто, я тебе поцілую! Тільки Марта підійде, то він її за косу цап?—та й повисне. (Всі сміються).

Недоросток (докоряє). А безстрамнику, гріх же брехати! На тім світі чорти за язик обценьками тягнутимуть!

Пріська (регоче). А бодай ти скис! Отож таке й витіє й виплете.

Недоросток. Мамо! Та, їй же богу, він бреше! Ніколи не було цього!

Пріська (була змовкла, далі з більшою силою починає реготати, одмахуючись рукою од Недоростка). Це виходить на те, що вчепиться в косу, як реп'ях, та й... (регоче) бовтається. (Регоче).

Недоросток (докірливо). Мамо, і ото ви ймете йому віри? Хіба ж вам не видно, що ми врівні з Мартою!

Юхим. Ану ж постановіться рядком, щоб було видно!

Недоросток (зі зла). Я тебе як стану, то за дев'ятьми воротьми кавкнеш.

Юхим. Бо знаєш, що доведеться ослончик підставляти! Чого ж сердитись—становись, коли врівні!

(Недоросток на хвилину спиняється, думає).

Пріська. Коли на те пішло, становись, сину, під аршин! (Сміється).

ІХ.

Маруся (до Недоростка). Ну, то як, Максиме, треба викурювати нечистого духа, щоб до жінки не приступав? (Всі змовкають, цікавляться. Недоросток лупає очима, одступає).

Юхим. О, це вже щось новеньке!..

Пріська. Кажи, дочко, будемо слухати!

Маруся. А безстрамнику! Сказати людям, то засміють! (До матері). Яку моду завів із жиру...

Недоросток (зразу починає кричати, щоб заглушити Марусю). Годі! Годі! Годі! Чого там язика розпускати!

Маруся. Понакидає реп'яхів у постіль...

Недоросток (бігає по хаті, голосно). Що це мені за нещастя, хоч із дому тікай! Це вже не вільно мені в своїй хаті жити? Хто мені тут укаже, я хазяїн! (Маруся намагається розказувати, за Недоростком, її слів не чути).

Маруся. Бач, стидно тепер! Ні, все ж розкажу! (Сміючись, ближче підходить до матері).

(Недоросток хапає горщик і б'є).

Маруся (повернувшись). Головою!

Пріська. Максиме, навісний! Новісінький горщик—взяв та й ізвів. Он же битенький стоїть, ну й добивав би його!

Недоросток. Все поб'ю, порубаю! (До Марти). Одчиняй мені зараз скриню! Давай сокиру! (Нападається на Марту). Ти на кого ото славу пускаєш? На кого набріхуєш? Ось я тебе повчу, як треба чоловіка шанувати! (Дістає з-під полу віжки, замотує, щоб можна було бити).

Маруся. Е, ні! Цього вже не буде, не дам! (Заступає Марту).

Недоросток (увесь час забігає, щоб ударити Марту, Маруся захищає, Марта стоїть, зажурившись). Я не подивлюся, що ти велика! Я тебе навчу, як чоловікові годити! Інша жінка, що було чи не було,

перемовчала б, а ти сама рознесеш, щоб усе село знало?

(Пріська і Юхим спиняють його).

Юхим. Та що це ти, Максиме, жарту не знаєш? За що бити?

Пріська. О... Максиме! При чужому чоловікові ще й бійку заведеш? Так же не годиться!

Недоросток (не слухає). Може не знаю, що ти думаєш про мене? Чого не говориш до мене? Все знаю: думає—чоловік недорослий, дурний! Та як візьму я тебе, дорослу, в руки, то ти будеш мене знати! Я тебе навчу говорити! Еге, забувай батькові норови, мої бери! Бо я з тебе... (Перед тим у хаті стемніло. Гримить грім. Недоросток відразу змовкає. Трохи згодом). Та я тобі... (Гримить, дужче, Недоросток прожогом тікає на піч). Світить лямпадку! Закривайте верх. (Сміх. Недоросток висовує голову із-за комена). Смієшся? (Нахвалюється). Смійся, смійся! Засмієшся ти в мене на кутні. Ти думаєш, що всі дурні, тільки ти приїхала сюди... (Б'є дуже грім, в хаті бряжчать вікна, посуд. Недоросток ховається. Сміх). Як ударив грім, в хаті починається рухання: зачиняють вікна. Хтось біжить закривати верх. Чути голоси: „Біжи, мерщій поздіймай одєжу!—А як полотно!—Коней розпрягли? (і т. інш. У вікно січе дощ).

Пріська. Слава тобі господи! Гарний дощик, грімовесенький, аж од серця одлягло.

(Лиця веселі, радісні. На Недоростка менше звертають уваги. Хтось вносить жмут одєжі).

ЗАВІСА.

Та ж хата, прибрана по святковому. На стінах—рушники, килими. На печі—Недоросток; видно тільки його голову.
Далі стоїть Марта, одягнута в дорогу.

I.

Недоросток. Іще оцю, як одгадаєш, тоді буду одягатись: „півень каже—кудкудак, курка каже—так“. Ану?

Марта (здвигує плечима). Не знаю.

Недоросток. Бо дурна. От велика, а дурна.
(Показує рукою). Кишок нема в голові.

Марта. Коли ж не в голові воно мені: коні стоять давно запряжені.

Недоросток. Нема чого нам поспішатись, адже за шию не лле?

Марта. Мати будуть клопотатись, вони ж сподіваються нас на обід, коли то ми доїдемо такий світ?

Недоросток. Нехай і мати підожде, нічого їй не станеться. Ну, так не одгадаєш?

Марта (думає). Не знаю.

Недоросток. Що то воно — баба. Нічого воно тобі не знає, як оте наше руде теля. Неграмотне, недруковане, немуштроване. Слухай сюди: (пояснює) півень — це чоловік сердитий, а курка — жінка. Чоловік її розходився: давай їсти, давай їсти! А жінка каже: а чортового батька! Бач, тут треба мізкувати. Коли б оце тобі вліпив в долоню з десятків лінійок, як бувало наш дяк сипле, тоді б у голові в тебе

швидше колеса повертались... Ох, мабуть, доведеться таки ставити тебе на гречку. Треба. Нічого не вдієш. Хоч сором, хоч ні — бери коцюбу, становись. (Марта огинається, осміхаючись). Становись, становись, коли заробила! А то, отже, їй-богу, не поїдемо до тещі!

Марта (осміхаючись, бере коцюбу, стає на коліна). Ну, добре — нехай я постою, а ти ж уже не гайся, злазь із печі, та одягайся.

Недоросток. Бач: у людей, буває, удається й маленьке, та розумненьке, шустреньке, а тебе вигнало, як сьому верству, а ти й за малого не справишся! Ну й сором: ото, бувши отакою великою, стояти на колінах?

Марта (осміхається). Коли ж я така дурна вродилася!

Недоросток. Ох, біда мені з тобою... Ну, нема вже чого робити... будемо їхати... Так, кажеш, коні запряжені?

Марта. Давно вже.

Недоросток. Нагодовані, напоєні?

Марта. А якже.

Недоросток. То виймай мені білу сорочку, та доставай одержу.

Марта. Сорочка лежить на комені, — я ще з вечора поклала. А одержу зараз доставу. (Достає Недоросткову празникову одержу)

Недоросток. Де ж та сорочка?! (Зразу). Ні, єсть... (Щось бурчить собі, далі приспівує).

Що уже той їжак
Та й у хату заліз:

Тікай, тікай чоловіче,
Бо їжак тебе з'їсть...

В мене, жінко, басок таки єсть... треба буде колись на крилас піти... (Репетує). Що це за сорочка! Яку оце ти мені сорочку даєш? (Сорочка летить із печі додолу). Ти мені не давай парубоцької сорочки...

Марта (лагідно). А я ж думаю, що вишивана буде краща! (Дістає іншу).

Недоросток. Що ти тямиш там! Підеш між люди в парубоцькій сорочці, скажуть: чоловік не чоловік, парубок не парубок — блазень якийсь. (Бере другу). Ну, оце така. І коли вже ти мою вдачу переймеш. На іншу, то вже давно були б ми в дорозі, а через тебе до обіда догаємось.

Марта. Так навчи мене, що мені робити, щоб тобі догодити!

Недоросток. Догадайся! Подумай трохи та й догадай...

II.

Маруся. То це ви ще дома? Коли ж ви в ката доїдете — хіба на ніч? (Марта знизує плечима). А де ж Максим? (Марта мовчить). І матері немає... Де ж мати?

Марта. Повезли масло та сир у місто.

Маруся. Максим з ними?

Недоросток (з печі). А я чого там не бачив!

Маруся (дивуючись). Моя ненько!— То оце він і досі з печі не злавив? Слухай, бицмане, що

це ти собі думаєш? Вже ж люди з церкви йдуть! Коли думка їхати, то доки його збиратися? Будеш лагодитись, поки й ніч зайде?

Недоросток. Нехай одгадає, чого мені треба — зараз буду одягатися.

Маруся (дивуючись). Жила й не бачила такого чоловіка! (Озирається навкруги, хапає кухоль з водою й вилазить на припічок). Ось може я одгадаю, чого тобі треба. (Лле водою на нього).

Недоросток (здіймає галас). Навіжена! Навісна! Макоцвітна!—Годі, скажена! (Зіскакує з печі).

Маруся. А чи так тебе прохати! (Сміється). А ти, Марто, й досі не догадалась! Бувши тобою, я б давно стягла його з печі, хоч кочергою.

Недоросток (втирає лице й шию). Ну, скажи, чи єсть оце у тебе толк—лити холодну воду за шию? Ти ж бачиш, що я розпарився, то ж застудитись можна! Горя навіки дістати! Що це тобі — іграшки?

Маруся. Ой, леле! Гляди! Щоб не застудився! Доки ж із тобою панькатися? Патякає, морочить голову!

Недоросток. А може я зовсім не хочу їхати, що ти мені зробиш? Не хочу та й уже. (Насуплює брови). Марто. іди розпрягай коні! Он завтра, поки стоїть на годині, треба сіно згребти. Знаєш, кажуть: що, хто гостей шукає, той штани латає. Ну, іди ж, чого огинаєшся? (Марта, осмутнівши, вийшла. Недоросток поважно прохожає по хаті).

III.

Маруся (киває головою). Так оце в тебе такий толк у голові?

Недоросток. Я хазяїн тут, що хочу, те й роблю!

Маруся. Як хазяїн, то запряжи жінку у воза, та й у поле їдь. Радий, що плоха вдалася!

Недоросток. Як буде треба, то й запряжу.

Маруся (докірливо). Шибенику, сестру ж маєш! Добре буде тобі слухати, як і мені доведеться отак поневірятись у чужій сім'ї?

Недоросток. Не зароблятимеш, та добра будеш, то й тобі буде добре!

Маруся. А чим же тобі не добра Марта? Що всім годить та робить, як сірий віл? Що слова нікому накриво не скаже? А ти такий добрий до неї, що молодиця й досі боїться сісти, слово сказати. Ходить, як риба в'яла. Хоч би людей пострамивсь! Ти думаєш, люди нічого не бачать? Все бачать! Побачиш: обсміють, обплюють, одцураються, що й на вулицю буде вийти сором.

Недоросток. Що ти мені допікаєш, що ти мене докоряєш? Що мені люди, я сам собі хазяїн, та й край!

Маруся. Ну, а то добре буде, як через вас із матір'ю та й мене люди обминатимуть, як сидітиму тобі на шиї до сіді-коси? Скажуть, всі одного заводу! Отже сама буду страмити вас перед людьми, щоб не думали, що я вашого

розуму! Ви думаете, як вам із матір'ю не треба людей, так і всім? Мені з вами вік не жити! (Жвавніше). Та ти думаєш, довго оце вона буде все на собі переносити? Роздивиться добре на вас та й покине! Я її вже по очах бачу. Ось понадивишся! Та й дурна б була, якби не покинула!..

Недоросток (приглядається до Марусі). Бач, яка добра! То оце ти будеш судити мене перед людьми?

Маруся. Не судитиму, правду казатиму, не буду покривати!

Недоросток. І Марту будеш проти мене насоружати? Будеш намовляти, щоб не любила мене та кидала?— Добра сестра!

Маруся. Ти вже її сам насоружив. Ти думаєш— любитиме тебе, отакого вітра? За що? Ось коли б покинула хоч на рік, може б порозумнішав.

Недоросток (думає, далі зразу). Бач, як налякала! Хай кидає й ворота сам одчиню! (Свистить і показує рукою, далі вискакує зразу на піл і сідає з розмаху на подушки, виспівує).

А що вже той їжак,
Та й до печі приліз:
Тікай-тікай, чоловіче,
Бо їжак тебе з'їсть...

Маруся. Розпестила змалку, то й жирує раз-у-раз, як теля в спасівку. (Докоряє). Ну й чого б ото я басував по подушках? Немає тобі в хаті іншого місця сісти?

Недоросток. Ніхто мені не вкаже: господар, як чиряк, де схоче, там і сяде. (Перекидається).

Гоп... „А що вже той їжак“...

Маруся. А щоб уже тобі отой їжак та на язик!

(Недоросток дражниться).

Маруся. Ой... господи! (Швиденько бере води в куваль і біжить до Недоростка. Той зразу схоплюється, стає на полу в куток, галасує, зчиняють бучу).

IV.

Пріська (з вузлами). А ви, діточки, знову гризетесь? І що воно за знак, тільки зійшлися до купи, так і завелися, так і збили бучу.

Недоросток (підбігає зразу до матері, скаржиться). Мамо, оця навісна дівка хоче намовляти Марту, щоб покинула нас!

Пріська (докірливо). О-о... нащо ж, дочко, таке робити? Не то, щоб на лад зводила, а ти сварити їх збираєшся!

Маруся. Не сварю я їх, мамо, сам він доведе молодицю, що покине. Ще ж удосвіта виражались їхати, та бачте, як поїхали? Отож і досі морочить голову та варить воду з молодиці... Хіба ж у добрих людей, мамо, так ведеться?

Недоросток. Може нам пожартувати хотілося, що тобі до того?

Пріська. Облиш, дочко! Хай собі живуть, як знають: це їхнє діло! Хай собі жартують, на те молоді!

Маруся. Мамо, дурні це жарти, коли од їх сльози! А ви замість того, щоб спинити його, ще потураєте йому! Доки ви будете пеститись

із ним, як із дитиною? Панькається, мантуликами годуєте, гостинцями...

Пріська (дивується зразу, далі соромливо осміхається). Мм... таке й придумаєш же! Жонатому чоловікові гостинці б носила з базару!..

Маруся. Може скажете — не було цього — не приносили базарних пиріжечків, не ходили самі медку вколупати?

Пріська. Та ось годі — не витівай бо-зна чого! Почують люди, то ще й сміятись будуть, хіба мало й так усяких брехень ходить про нього!

Маруся. Ще й не знають... Коли б про все довідались, то й проходу б не давали. (Насварюється на Недоростка, виходячи з хати). Була б я тобі жінка, я б тебе навчила попередок давати! Ох, я б пошанувала — скуштував би ти в мене от того меду, що ворота підпирають. (Виходить осміхаючись).

V.

Недоросток (у слід Марусі). Ти в нас розумовська — знаємо. (До матері). Коли б вже швидше забирали її од нас, щоб менше того клопоту, хай би там гризла комусь голову.

Пріська (роздягається, вилазить на піл з ногами, розв'язує до вікна вузли.). Ця за себе одстоїть, вже не Мартиної вдачі... (Іншим голосом, пестливо). А йди лишень, Максимко, сюди-и...

Недоросток. А що там?

Пріська. Та цить, а то почує ота свекруха, то й сорому не обберемося!

Недоросток (підбігає до полу й нашіпінках зазирає через плече матері. Радо). Го-го-го! Горіхи, та ще й смажені! (Підскакує).

Пріська (докірливо, соромливо спиняє його). Та ось цить... не так голосно. (Розказує). Як нароще виставив вражий крамар на вікні повнісінький ящик. Побачила, то так забажалося, що аж ніби занудило. Та й не витерпіла таки, зачиркала десяток крашанок.

Недоросток (тим часом хватає один горіх, гризе). Гм... Ай добрі ж! (Хапає з узла в обидві жмені, сипле собі в шапку).

Пріська (докірливо). То оце ти всі собі й захопив? Бач, який добрий! А матері, катюго, нічого й не оставив?

Недоросток. А вам нащо? У вас же зубів, казали, немає... Ну, нате й вам... (Одсипає назад).

Пріська. Та хоч пеньками може розкушу, скількинебудь... висип, сину, в приставочку, та й будемо кусати вкупі.

Недоросток (подумавши). Як пани, мамо?

Пріська. Еге ж, сину, як пани. (Горіхи Недоросток пересипає в приставку, гризуть розмовляючи).

Пріська. Та чого ж це ти, сину, справді... не поїхав до тещі? Передумав, чи як?

Недоросток. Поїхати поїдемо, тільки нехай перше промнеться ота доросла. Кат її не візьме, як запряже і вдруге. Я її привчу таки говорити до чоловіка. А то що воно за жінка? Миркне слово-двоє та й мовчить.

Пріська. Таки й справді, морока його знає, що воно за молодиця: і робить, і шанується, а все якимсь вовком позирає, як чуже. І не розбереш: чи воно таке плохе, чи дурне, чи потайне. А іноді, як поведе тим оком, то так мені й здається, що вона, сину, сміється з нас. Ти її, Максиме, справді б трошки повчив, чи не повеселіша б та не стала б говорити.

Недоросток. Підождіть трохи, буде вона в мене, як шовкова: й говоритиме, співатиме, ще й танцювати буде! (Дивиться у вікно). Ич... і в хату не йде... Сіла на присьбі, надулася, як півтора нещастя... Марто, то ото ти й справді розпрягла вже коні? І що ти за жінка, що й пожартувати не можна з тобою. Коли їхати, то будемо збиратися, а то справді буде пізно... (До матері). Аж засміялась, зраділа.. (Сам починає одягатись, надіває синю чумарку, дістає пояс, велику, як у старих, поважних людей, шапку).

Пріська. Ото вже нажаліється матері, скаже: й такі й отакі. Осудить, обсміє нас, сину, як Хому в ярмарку!

Недоросток. Хе... а я ж де буду? Я не подивлюся, що в чужій хаті, а як вип'ю, то ще й сам викажу тещі. Скажу — коли не навчили ви дочки дома, як жити в людей, то вже — чи будете сердиться, чи ні — доведеться самому вчити. Буде почтива, буде слухняна, то буде їй добре, а ні, то й усього ще трапиться. Еге, жінку треба в руках держати! Жінці волі не давай. Чи любиш, чи не любиш, а нагаечку

держи про звичай, бо тоді вона буде говорити, й свекруху шанувати, й чоловікові годити!

Пріська (задоволена). Бач, який старунчик...

Недоросток (голосніше). Еге, у нас же ведеться по простому, по мужицькому: вставати треба рано, робити до сьомого поту... Так наші батьки робили, так і нас учили. То, дякувати богові, не буваємо голодні, не буваємо й голі, та й якесь там і хазяйствечко водиться: (ніби зневажливо) сім пар волів у лузі, а чотири в плузі, вівці у вигоні, коні на припоні...

Пріська. Бач... от і кажуть, що „оченашу“ не знає. А воно ж тобі як шовком шие...

Недоросток (сміється радий). Еге... вони думають, як молодий, то й слова не скажу між гостями. Сидітиму та слухатиму готового? Хай но лишень і старий який заговорить зо мною! (Одкашлюється, береться рукою за бік, другою розмахує. Говорить поважно, нап'явши велику шапку).

Пріська. Яке ж утішненьке — як по зорях читає... І де воно понаучувалось такому!..

Недоросток (розпалюється). Так отак то, люди добрі! Наказано, заповідано всім у військо вивряджались! В кого є коні, годуйте, в кого нема, купуйте! Кидаю все мое хазяйство, поля й діброви, воли й корови, матір, жінку молоду, а сам іду землі брати, городи плюндрувати!!

Пріська. Ох, ти ж мій вузличок!

Недоросток. Ви знаєте, хто ми такі? Ми не прості люди — ми козаки... ми...

VI.

Марта (з паляницею під рукою). Ну, то вже я й запрягла!

Недоросток (незадоволено). Уже? Ну й швидко жти!.. (Надувшись ходить по хаті, далі лягає на полу).
Марто, а йди сюди!

Марта (цікавлючись підходить). Чого?

Недоросток. Постій отут не багато, трошки, та говори зо мною.

Марта (осміхаючись). Я ж не знаю, що мені й говорити.

Недоросток. Що говорити, то говорити, аби я бачив, що ти говориш до мене! (Марта знизує плечима). Хоч казку кажи!

Пріська (осміхаючись). Еге, дочко, розкажи оце якунебудь казочку, і я послухаю: я, боже, як люблю, коли ото гомонить що біля мене. Учися, дочко, говорити! Будь привітненька, та веселенька, то й у хаті повеселішає.

Марта (привітно). Ну, то якої ж?

Недоросток. Та якоїнебудь, все одно!

Марта (розказує як дітям). Був собі дід та баба...

Пріська (лагідно). Отак... Був собі дідусик та бабуся та курочка рябесенька... То воно зразу й веселіше в хаті, вже не той і лад у сім'ї, а то мовчиш та й мовчиш...

Недоросток. Ну, добре вже, добре. (Мовчки прихитує до казки головою).

Марта. Був собі дід та баба, та було в них три дочки й синок Івашко. Пішли вони в ліс по сунички.

Пріська (перебиває з жалем). Е-е, дочко, одійшли вже сунички! Не довелося цього року й покуштувати, а, кажуть, було вродило, як гною...

Недоросток. Отож які ви! Слухайте мовчки.

Пріська. Добре, добре. (Робить дуже уважний вигляд, далі починає дрімати. Марта тихо розказує).

Пріська. Мабуть і я трохи полежу. А ти, дочко, кажи: я слухатиму. (Примощується на припічку).

Немає нічого кращого, як коржі з суничками: оце б так, парень, із'їлось... (Ковтає слину, дрімає).

Марта (чути, як приспівує).

Помалу-малу, братіку, грай!

Не рази серденька ти мого вкрай;

Ми по ягідки ходили,

Мене сестри згубили:

Під калиною закопали,

Калиновим листом закривали...

Недоросток (трохи згодом). Підожди, підожди, підожди! Ти ж чого ото вперед забігаєш? Чого ото хапаєшся так? Кортить швидше їхати?

Марта (винувато). А то ж хіба ні, крилами б летіла!

Недоросток. А мене, бач, саме на сон бере.

(Позіхає). Чи не залишить нам, жінко, ці гості до іншого разу? Га? чи як ти, жінко, скажеш?

(Марта мовчить). Ну, чого ж ти мовчиш?

Марта (смутно). Що ж мені тепер уже казати?..

Недоросток. А ти свою лінію держи: гризися зо мною, або плач!

Марта (втирає сльози). Таке, хоч і справді плач.

(Спершу журиться, думає; далі лице веселішає, підходить до полу). Максиме, не сердься вже на мене дурную, я вже буду говорити з тобою.

Недоросток (не повертаючись, пацає ногами). Геть, геть! Не підходь, коли я сердитий!

Марта. Я вже буду вірненько-вірненько тебе прохати: вставай, та будемо їхати! Пожалуй уже мене хоч трошки.

Недоросток. Не поїдемо й не гавкай!

Марта. Та хіба ж я коли тобі не так слово сказала, що недобрий до мене такий? Чи я ж у тебе жінка над усіх найгірша? Як будеш мене сварити та не жалувати, до батька не пускати, то я й помарнію. (Осміхаючись). Та й люди сміятимуться: скажуть — взяв погану жінку, собі не до пари. (Недоросток трохи одвертає голову). Ось не гаймося, та не барімося, та сядемо рядочком, та поїдемо ладком перед людьми, щоб і люди нами порадили. (Жартівливо). Слухай, чорнявий! (Недоросток трохи осміхається. Марта напівжартовливо).

Максиме Гавриловичу! Прохав батько, прохала мати і я вірнесенко прошу: поїдемо до мого батька-матері на хліб, на сіль, на чесну бесіду!

Недоросток (повертається зовсім). О... бач, і говорить навчилась. А то мовчиць, як тума. (Сміється).

Марта. Ти думаєш, що я вже й говорити не вмію? Ось не жур та не клопоти моєї голови, та пожалій мене, молоді — то я тобі й співатиму, й жартуватиму... Вставай же, та поїдемо. (Приплющує очі й киває головою). А в мого ж ба-

тенька та двір же великий-великий, а садок зелений — є де походити, в холодку спочити. Щосвята, щонеділі — наїздять до нас хорошії гості... Та як почнуть гостювати, співати та гомоніти, то й ночі тієї мало.

Недоросток. Ну, а чим ж теща буде нас шанувати? Може поставить хрущі в борщі, а на вечерю ягли, щоб голодні спати лягли.

Марта. Шануватиме, чим бог пошле. Може не так як у багатирів, та за те од щирого серця. Та вже для свого зятя мати з останнього видеруть — нічого не пошкодують: буде курка й гуска, й порося буде. Буде й вино, й мед, і настоечка, й наливочка. Вдачу твою мати знають, то й на ласощі розживуться: і прянички, й калачі будуть. (Моргає). Так поїдемо? Бо мати вже й ворітечка десь порозчиняла, гостей виглядаючи.

Недоросток. Там як понабріхуєш своїй матері на мене, то ще може й з двору прожене.

Марта. Нащо ж мені свого чоловіка судити, мені ж із ним вік жити. Я скажу: (приспівує) що у мене чоловік добрий. Дай же йому, боже, вік довгий: що він мене ані б'є, ні лає. Що він мене в гості пускає.

Недоросток. А як на твою думку — де посадить мене теща? Так і знай — я од порога не сяду. Тільки садовитиме — так зараз запрягаємо коні та й пошумимо додому.

Марта. Де ж воно видано, щоб зязя дорогого такого та золотого од порога садовили? Вже кому-кому, а тобі буде й перша чарка, й перша

ложка. А коли б ти знав, як уміють мати ще й припрошувати. У нас не так ведеться, як буває в інших, що і їсти і пити настановляють, а принуки немає. Мати, як почнуть приказувати: і кришечка, і цизочка і кров бурякова, о то хоть би й не хотів, то вип'єш.

Недоросток. Ще к лихій годині напоять, то й ради не дадуть мені. (Сміється).

Марта. А ми тоді вблагаємо тебе гуртом, спати покладемо в садочку, в холодочку, в рубленій коморці. Постелю сама постіль білу, пухову вимощу, вирівняю, під боки м'яку перину підкладу. Візьму під руки й спати сама одведу.

Недоросток. Не берися вести мене, краще нехай візьметься хтось інший, бо я такий в горілці, що зразу заведусь битись.

Марта. А мені байдуже, ні слова тобі не скажу, бо од милого друга, кажуть, мила й пуга. Я тебе прохати буду, (сміється) буду цілувати, як дитину присплю, не зчуєшся, як і заснеш. Вставай же швидше, бо вже сонечко високо.

Недоросток (мнеться). Ну, а того... (Думає). Знаю я, як спати в коморі: то тобі діти під коморою гомонять, то кури сокочуть... Виспишся за ними лихої години.

Марта. Немає у батька малих дітей, а од курей поставлю сторожу. Поки будеш спати, ніщо не крикне, ні писне. Спатимеш, поки сам схочеш. А як устанеш, вже тобі все буде готове: і водиця — умитись, і рушник — утертись, і варенички на сніданок гарячі у маслі, і горілочка,

як кажуть, у плящі, не абияка, а з перцем, з інберцем та й ще, мовляв, із щирим серцем. Вставай же, вставай... паничику мій хороший, мальований. (Жарговливо ворушить його).

Ой, ти, жінко моя,
Ти, голубко моя:
Біля твого, жінко, боку,
Не боюся їжака...

Виходять. В хаті тихо. Незабаром вертається швиденько Марта, весела й рада. Шукає щось під полом.

Пріська (з печі). Чого це ти, Марто? Забула щось?

Марта. Треба взяти нові віжки, а то старі потрухли: лошак норовистий, та щоб не порвав іще.

(Марта загадково осміхається. Очі блищать сміливо, жартовливо. Змотує, віжки на руки, киває головою й бадьоро мерщій виходить із хати. Чути, як на печі голосно позіхає Пріська).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

За селом— „корчомка, муром мурована, біллю білована“. Біля корчомки—кучерява, дика груша. Коло неї—стіл, ослони. Там гуляє рід Мартин. За корчмою озивається іноді коняка. Рід розбився на гуртки. На призьбі сидять баби, співають. Біля столу частуються чоловіки. Далі— гомонять молодичі. Сидячи на моріжку, закушують музики. Спершу чути тільки веселий гомін. Збоку кілька душ оступили Хому, п'яничку. Кожне з тих, що частуються, примовляє щонебудь до чарки. Переходять вільно од одного гуртка до другого. Частує — Марти

батько. Без шапки. Вбрання — празникове, стильне. Беседа гуляє поважно, по звичаю.

I.

Батько. Вип'ємо ж на коней, та погладимо гостині дорогу, та й будемо вертатись додому.

(Ті, що п'ють, приказують).

— Роди, боже, на всякого долю.

— Роди, боже, жито-пшеницю, дітей копицю.

— Пошли, боже, здоров'ячка та з неба дощ, та хліб, та цвіт та всячину.

(Між гомоном чути).

Хома. Що мені борці, я сам борець!

Жінка. Ось годі, Хомо, який там з тебе борець.

Чоловік. Коли б ти хоч сам на ногах устояв.

Хома. Хто — я? Ану ж виходь на мене! (Скидає свиту, засукує рукава). Ану?

Батько (підходить до Хоми з чаркою). Годі, Хомо! Хай їм враг, усім отим борцям. Випий краще ось чарку.

Хома (ніжно). А, моя чарочка! (Бере й мовчки ковтає, біля нього сміються).

Жінка. Який же ти, Хомо, незвичайний. Так мовчки й вихилив. Хоч би поздоровкався до людей.

Голос. Кажуть — людей, як у церкві, а набрався, як у лісі.

Батько (бере од нього чарку). Та бог з ним, хай уже задовольниться. (Частує далі).

(В другому гуртку).

Голос чоловічий. Нехай господь і не доводить, чого вони не виробляють. За дівчатами,

за молодлицями ганяються по селу, в хату прямо лізуть. Парубки полякались, повтікали із села: кажуть, поховались у лісі та по очеретах.

Голос другий. Що? Хто такий?

Перший. Та ці ж борці — де вони в ката взілися на нашу голову. Кажуть, скликають громаду, на боріння будуть викликати.

Батько. Марто! А де ти там? Чи не пора вже дочко, братися додому. Не забувай, що тамдесь чоловік тебе дожидає. То щоб не було тобі дома од нього.

Марта (поволі підводиться із гурту молодиць. Співає голосно, виходячи на середину, осміхаючись, танцює).

Ой, родоньку, пора додомоньку!

(Гомін стихає. Всі сходяться ближче. До співу прилучаються музики. Дехто приєднується до танку. Серед танку Марта відразу спиняється. За нею всі).

Марта (задумано). Ой, гуляла я, гуляла і нічку не спала, а ще ж я свому роду правди не казала.

Батько. Ой, доню моя, та не гаймося... Сонечко вже низько, а дорога тобі не близенька. (Частує). Випий, дочко, останку, та пляшку закинемо.

Голос. Так і не скажеш таки, Марто, чому чоловік не приїхав з тобою?

Марта. Ой, їхав, їхав, та не доїхав, за пень зачепився. (Бере чарку в руки, витирає лице, хитає головою, зідхає).

Голос. Отак почне говорити та й не доказує.

Марта. Спасибі ж вам, мій родоньку, і вам

добрі люди, що хоч на годину мою тугу розважили. Як дівчиною була, як голубка гула, нічого не знала, нічим не журилась, а як стала молодиця, то й треба журиться... (Співає, увесь час держить чарку в руці).

Упав сніжок на обліжок
Та взявсь водицею:
Краще дівці на вулиці,
Ніж молодицею.
Упав сніжок на обліжок,
Та вже й не розтане...
Тяжко, важко на серденьку,
Як вечір настане.
Із-за хмари дрібен дощик,
Аж бульбашки дмуться:
Що за мною молодою
Всі родичі б'ються...
Бийся, бийся, мій родоньку,
Та й не побивайся:
Уже ж мене з цього краю
Більш не сподівайся...

Минулися мої гуляння: зав'язано мені світ китайкою, заказано мені гуляннячко дротяною нагайкою... (Осміхається). А що я ж тій вражій доли та не буду коритися, не буду журитися! Нехай моя лиха доля лежить на дні моря, а мені ще пожити на волі! (П'є чарку й розбиває). Оттак! (Гомін, сміх).

Голос чоловічий. Ну й молодиця! Дівчиною була як огонь, молодицею як корогов!

Із-за корчми поважно виходить до беседи борець — у синій шапці, в жупані, в червоних, як калина, штанях; нікому не вклоняється, всіх зневажає.

Борець. Давай дорогу! (Всі замовкають, дають борцеві дорогу. Чути тихий гомін: „Борець, борець...“). Гей, шинкарю! Горілки-меду! Та мерщій мені, чуєш! (Шинкар швиденько побіг до хати).

Голоси: Ну, будемо збиратися.

— Ходімо, люди добрі, звідціля, бо нам пора.

Борець. А чого так хапатися. Перше треба діло зробити, а тоді вже й додому підете. (Зневажливо оглядає всіх, далі вирівнюється, гукає грізно). Гей, ви, пічкурі, клочки, гречкосії! Хто сміливий, виходь на мене боротись, а хто ні, скоряйся мені, бо дух випущу!

Голоси: Миримо! Миримо!—Хай ти скажишся. (Всі чоловіки присідають де хто стояв).

Борець (погірдливо походжає перед ними). Так оце ні одного немає, хто б поборовся зо мною. (До одного). Ну, а ти не хочеш? Бач, яку пику одкохав, а в'язи? Мов у того вола. Вставай поборемось!

Чоловік. Ні, добродію, я до цього непривичний. За плугом ходить, косить, молотить — оце моя робота, а ота бійка та бороття, воно мені без діла. Не охочий я до цього.

Другий (встаючи). Наше діло, добродію...

Борець. А ти що встаєш? Боротися будемо?

Другий (сідає швидко). Ні-ні! Коли хочете, то я й сяду.

Борець (вертається до жіноцтва, моргає на одну). Ану, дзиго, іди сюди.

Жінка (сміючись). А чого я піду до вас, добродію?

Борець. Вип'ємо зо мною та жартуємо.

Жінка. Е! Не подоба мені з вами пити та жартувати: в мене чоловік є.

Борець. А де ж твій чоловік?

Жінка. А ось... (Дивиться). Хомо, де ти?

Хома (під столом). Я ось...

Борець. В твого Хоми вже духу нема! (Хапає молодицю, жартує). Хочеш танцювати зо мною?

Хома. Жінко! Жінко! Не ходи.

(Тимчасом жінки підходять ближче до борця, розглядають його, одержу на ньому: „А бравий парень! Та яке ж на ньому все ловке“ й т. ін.).

Чоловіки: Може б ти, Остапе, поборовся з ним, ти ж колись на це майстер був.

Остап (подумавши, набиваючи люльку). Ні, не поборюсь. Хай он Мартин побореться, в нього жінка молода.

Чоловіки. Це коли б Омелько Баленків, той би чого доброго зборов.

Борець (до музиків). Ану, хлопці, утніть! Зараз мені!

(Музики сидячі починають грати. Борець хватає Хомину жінку цілує, тягне танцювати).

Жінка. Хомо! Чого це вони до мене чіпляються! (Рече).

(Хома свариться на неї кулаком. Жінка йде з борцем у танок. Інші жінки підходять ближче, притупують ногами, інші йдуть

танцювати. Чоловіки злазяться всі до гурту, закурюють люльки, дивляться на танок і роблять спокійно всякі уваги. Шинкар приносить горілку й мед. Борець п'є й частує жінок).

Чоловіки: А хай йому враг, вже аж спина заболіла. Де ти взявся на нашу голову?

— А наші баби, бач, які, аж зачервонілись до козака.

— Баба таки бабою.

— Ото гляди, що вражий син ще цілувать буде наших жінок.

— Як воно, Мартине, як оце він твою жінку поцілує?

Мартин (пустивши дим). Битиму.

Голос. Кого?

Мартин. Жінку.

Чоловіки: Оце я дивлюсь на свою та й і не впізнаю: сім років живу з нею, та ще не бачив, щоб танцювала. Я думав, що вона й тупнуть ногою не вміє.

— І моя Хима немов покращала.

— Вони, оці баби, все одно, як худоба: поки водиш на налігачі, все добре, немов і смирне, а тільки пусти, так і подалась у спаш.

— Ото така вже їхня вдача. Я свою...

Борець (випивши до шинкаря). Що ти водою її розводив, що така неміцна?

Шинкар. Нема кращої, добродію.

Борець. То чом не держиш? Покуштуй, що це за горілка? (Виливає шинкарю в лице). Зараз мені давай кращої. (Шинкар, звивши плечима, пішов. Борець хапає молодичь, починає цілувати. Молодиці зводять регіт).

Борець. Прощавайте, зозулечки мої...

Чоловіки (ворушаться). Жінко! Чуєш? Гей, жінко, стережись! (Гомін),

Марта (що сиділа увесь час смирно на призьбі, почала щось казати).

Борець (відразу повернувся до неї). Хто це? Ану, молодице, скажи ще раз, що ти сказала?

(Все кругом змовкає).

Марта. Кажу, що оці борці всі, як один, лобуряки.

Борець. А чия це ти така розумна?

Марта. Ну, а де ж воно так ведеться: прийшов, не поздоровкався, напився, не подякував, по свинячому обійшовся. Сили, як у вола, а звичайности, як у свині.

Борець. А на кого це ти, молодице, уповаєш, що ти мене, борця, зневажаєш? Чи на батька, чи на брата, чи на свого чоловіка?

Марта (встає). Не вповаю я ні на чоловіка, ані на батька старого. Вповаю я на бога, та на себе молоду! (Виходить на середину, засукує рукава, голосно). Коли ти борець, виходь, вражий сину, я з тобою боротись буду!

Борець. Ей, молодице, не берись не за своє діло, бо не пожалію, що жінка, сорому нароблю, що й не окупишся.

Марта. Бог мені допоможе молодій! Виходь, тричі препоганий!

(Зчиняються боротись, трохи водяться, далі Марта кидає борцем на землю. Зразу зчиняється веселий галас. Всі збігаються до борця).

Голоси: Оце пошанувала!

— Умлів, сердешний.

— Принесіть води.

(Приносять води й одливають борця. Він, хилитаючись, іде засоромлений).

Голоси: Іди здоров.— Випив добре, а закусив іще краще.

Марта. Бідний, а мені вже й шкода його. На ж, хоч шапку свою візьми! (Отдає йому шапку).

Голоси: Тепер що ж? Треба громадою могорич молодиці ставить, що викупила од сорому.

— Що треба, то треба.

Марта. Не турбуйтеся, добрі люди, мною, бо мені треба поспішати та ще ж свого й миленького з гіркої неволі виручати. Три дні в свого рода гостювала, три дні мого Недоростка комарі кусали.

Голоси: Та признайся хоч на останку, що там трапилось із твоїм чоловіком, що не прибув із тобою?

Марта (сміється). Ось слухайте сюди, яку загадку загадаю вам.

Голоси: Ну-ну.— Послухаємо. (Збиваються до гурту).— Мабуть щось встругнула вже.

Марта (думає). Що мій милий і не в полі, не в дорозі, не дома у хаті. Спить, не лягаючи, обідає, не сідаючи, без ложки, без миски, без хліба кришки.

Голоси: Гм... що-ж воно таке?

— Це закрутила. (Думають).

Марта (сміючись). Хай колись одгадає, колись по волі, а тепер прощайте.

Голоси: Їдь здорова та ще колись прибувай.

— З богом. З гори та в долину, та на свою Україну.

Батько. Та не їдь, дочко, степами та дібровами, а їдь хуторами та селами, щоб там не перестріло на безлюдді щонебудь лихе та незлякало.

Марта. Од лукавого хреста маю, а од лихого чоловіка чумацька люшня лежить у возі. (Сміється). Прощайте та мене не забувайте в чужій чужині, не в рідній родині. Та не згадуйте мене в сумную годину, а згадайте мене при веселій пригоді, при добрій годині, при всій великій і малій родині.

Голос. О, мабуть довго згадувати будем! (Сміються).

Марта. Ой, роду мій милий, роду мій хороший! Що я ж іще не нагулялась та й не наговори-лась в охоту. (Не стерпівши знову приспівує й танцює).

Ой, піду я в ліс по опеньки,
Аж там стоїть дуб зелененький—
Сюди-туди коло того дуба,
Все ж то моя родинонька люба.

(Помалу пристають до танку інші. До танку починають пригравати музики, гості приспівують).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Перед тим, як мають підіймати завісу, чути Недоросткове голосіння: „Краще б було тобі, моя мати, малого у воді притопити, що ти мене породила та таку нещасну долю вділила“. Завісу підіймають.

Ніч. Діброва. Із-за дерева на галявину світить місяць на підповня. Біля дуба стоїть прив'язаний Недоросток, біля нього—в'язка сіна. Він змарнілий, втомлений.

I.

Недоросток. Хто в бога вірує, порятуйте! Визвольте християнську душу! (Прислухається). Ой, боже мій, боже мій, ніченька темна та невидна, що ж ти робитимеш, головонько моя бідная! Оце дала гостей—до віку не забуду! (Свариться кудись у далечінь). Ну, хіба ж тільки живий не буду! Будеш ти в мене знати, коли до дуба в'язала та сіном годувала! Я тобі цих гостей до віку не забуду: а битиму ж, катуватиму, поки й місця на тобі не останеться живого. Поки сорочка прикипить до тіла! Нагайками, бичами буду бити! Будеш ти знати Недоростка! Будеш ти його батьком узивати! Будеш ти йому руки-ноги цілувати.

(Замовкає, прищулюється. Рипить десь поблизу віз. Чути коротке „гей“. Ляскає батіг).

Голос чоловічий (за коном кашляє). Немов тужило щось у лісі, чи то мені так причулося. Ти, жінко, нічого не чула?

Голос жіночий. Та цить уже... на мені все

тіло труситься. Треба було ото сюдою їхати?
Тут удень сумно, не то що вночі.
Недоросток. Не бійтеся, люди добрі, я хрест
на собі маю. Порятуйте, ідіть одвяжіть од дуба!
Голос жіночий (боязко). Поганяй швидше.
Голос чоловічий. Гей! гей! (Рипить віз, хльоскає
батіг).
Недоросток (безпорадно). Ну й що його робити
в світі божому!

II.

Кричить у лісі пугач. Чути якісь інші лісові звуки. Недоро-
сток стиха щось бубонить, скиглить, далі зовсім замовкає.
Тим часом осторонь розгоряється багаття; поблизу озиваються
коні, брязкають пута. Хлопці біля вогню заводять „Комаря“.
Далі з гомоном розбігаються по лісі. Згукуються, тріщать па-
ліччям. На галявину виходить один із хлопців в чоботях,
в кобеняці. Через плече — шанька. Збирає хмиз і заводить
якоїсь „ой-яй-яй-яй-у-га-гу!“.

Недоросток. Чоловіче добрий, батьку рідний!
Визволь із біди, одвяжи од дуба!

Хлопець (побачивши його, зразу жахається, далі при-
дивляється гукає): Хлопці! Хлопці! Ось... чоловік..

Збігаються хлопці-ночліжники. Кожний спиняється, пригляда-
ється. З гурту визначаються: „Догадливий“, остаркуватий чо-
ловік, видимо чийсь наймит. „Цікавий“, маленький хлопець, і
ще один „Боязкий“.

Один з гурту. Що воно за проява?

Недоросток. Одвяжіть, хлопці, од дуба, дя-
кувати буду!

Боязкий. Тікаймо, я боюсь.

Цікавий. Чого його боятись, хіба воно що? (Виступаючи). Дядьку, а хто це вас прив'язав отут? Недоросток. Бодай не казати! Перестріли якісь розбіяки всіх троє, та великі всі, як кати: коня одняли, а мене, як бачите, до дуба прив'язали.

Цікавий. А самі ж звідкіля будете?

Недоросток. Я з того... з Мардариновки...

Голоси: Звідкіля?

— З Мардариновки, каже.

— Я щось такого не чув.

— Це десь либонь аж за Яблунівкою!

— Та й чого це він сюди заїхав!

— Ні, щось тут не так.

Догадливий (таємничо). Хлопці, а йдїть сюди! (Одходять трохи осторонь). Знаєте, хто це такий? Це злодій! Це його впіймали люди з кіньми та й прив'язали.

Цікавий (знову виходить наперед). А ви часом, дядьку, не з тих, що коней по ночах купують?

Голоси: Так він оце тобі візьме та й скаже.

— Коли б його взяти в киї, то може чого б допиталися!

— Хіба збігати в село та людей гукнути?

Недоросток. Бог з вами, хлопці! Що вам у голову прийшло. Я, дякувати богові, сам хазяїн, свої коні маю! Не вірите, то хоч кличте людей хай виявляють!

Цікавий. Дядьку, а нащо ото біля вас сіно?

Недоросток. Сіно нащо? Це вони того... Це вони кинули мені, щоб із голоду не вмер. (Хлопці радяться).

Голоси: Ото б вони почали ще з ним панькатись, бреше мабуть!

— Щось тут не так.

— Щось він тут криється.

Цікавий. Дядьку, щось ви ніби брешете. Кажіть усе по правді, тоді розв'яжемо. А то будете тут стояти, поки й кістки ваші погниють: сюди ніхто не ходить.

Недоросток (думає). О, боже мій, боже мій! Що ж його робити. Буду казати правду, тільки розв'яжіть. Це, хлопці, жінка так мене укрутила.

Голоси: Жінка?

— Каже жінка?

— Та й нащо?

— П'яного, чи як?

— Мабуть добрий був!

Цікавий. Мабуть, дядьку, добрі й ви були, що оце так вас жінка скарала?

Недоросток. Ні, хлопці, я собі чоловік смирний, горілки не п'ю...

Голос. А нащо ж ви, дядьку, далися, щоб ото вас жінка прив'язала?

Недоросток. Нащо дався? Воно б, бачте, я не дався б, коли б вона жінка, як жінка. Коли ж вона відьма.

Голоси: Еге-ге! Бач, яке діло?

— Так би й казав.

— Бач, що буває на світі.

Боязкий. Мені сумно, тікаймо!

Недоросток. Розв'яжіть хлопці. Вирятуйте чоловіка од смерти, не посиротіть маленьких.

Голос. А в вас, дядьку, хіба й діти є?
Недоросток. Трое, та всі як каша дрібні.
Голоси: Розв'яжемо, хлопці.

— Ні, не наше діло: хай який бог прив'язав,
той і розв'язує.

Недоросток. По п'ять копійок дам, розв'яжіть.
Голоси: Може тут без попа не розв'яжеш?

— Ти його одв'яжеш, а відьма щось поробить
і тобі таке, що не будеш радий тим грошам.

Боязкий й (смиче за поли). Тікаймо!

Голос (до нього). Хлопці, а йдіть но сюди. (Хлопці
одходять осторонь). Знаєте, що це таке? Це нам
гроші вказуються! Це — клад! Побий мене бог!
Це, мабуть, гроші! Ось слухайте сюди: отак
самісінько було в Павлівці одному чоловікові.
Ув'язався за ним якийсь парубок, іде за возом
та й просить. Чоловік дає йому і того й цього,
і хліба й тютюну, ні — не бере! Тоді той чоло-
вік розсердився, та як ухопить люшню од воза,
та як не лусне його межи плечі. А парубок
тоді: „оцього, каже, мені тільки й треба було!“
Та так і розсипався червінцями.

(Павза. Хлопці повертаються до Недоростка, позирають на
нього з цікавістю).

Голоси (жартовливо). Якби ж це та й справді
нам указувались гроші, то добре було б!

— Хоч-би по шапці кожному!

— А що, коли як наперти його паліччям!

Цікавий й. Микито, а дай свого костура, я торкну
його. (Бере костура й боязко підходить до Недоростка).

Боязкий (крізь плач). Не займай, а то, їй-богу, щось буде. (Плаче). Хлопці, тікаймо!

Голоси (підбадьорюють): Не бійся, сміливо! — Воно ж прив'язане!

Цікавий (стоїть біля Недоростка, лагідно осміхається, бить не зважається). Дядьку, ану, того, ану, розсиптесь!

Недоросток. Як розсипатись? Що це ви, хлопці, думаете робити зо мною?

Цікавий (плює в руки й заміряється кием, повернувшись до хлопців). Так бить, клопці?

Голоси (дуже голосно): Бий!

— Не бійся.

— Лупи, йому не болітиме! Влучай по лобі!

Боязкий (найголосніше скиглить). Не бий, не займай. Ой, їй-богу ж, пропали ми!

Недоросток. Бога побійтеся, хлопці, за що?

Цікавий. А хіба ж вам, дядьку, болітиме, ви ж клад? (Позирає, осміхаючись, то на Недоростка, то на хлопців). Уу... яке. (Одскакує од нього).

Голоси: І що воно справді було таке, мара б його не знала!

— Хлопці, цить! Либонь, кінь заїржав!

Догадлий. Знаєте що, хопці? Тікаймо швидше, хай йому біс. Бо воно нам одведе тутечки, а там хтось за коні та й далі. Це воно нам памороки забиває. До коней швидше!

(Хлопці веселим гуртом побігли до коней. Попереду всіх Боязкий із радісним вереском).

Цікавий (озирнувшись). На добраніч вам дядьку!

Недоросток. Ось не йдіть, хлопці! Подождіть.

Не кидайте мене самого, а то ж мене звірі з'їдять.

Голоси (законом). Бач, який розумний?

— Якого туману напускає!

— Ну й оказія!

— Я казав, що не треба сюди вести коней! Завжди якась притичина та трапиться таки.

— Переїдемо на мочарі.

— Хай йому западеться, щоб я більш повів сюди!

Недоросток. Хлопці, гріх же вам буде! Не бійтесь нічого... Тепер уже я вам усю правду скажу. То я брехав, що моя жінка відьма!..

III.

Хлопці брязкотять путами; далі чути, як, од'їжджаючи, починають знову „Комаря“. Багаття гасне. Місяць ховається, стає темно. Чути лісові звуки.

Недоросток. Доведеться ні за що пропасти... (Плаксиво). Матінко моя рідна, хто ж мене виручить з цієї біди... (Прислухається, придивляється до куща). Хто тут такий? (Бадьориться). Кхм... Еха-ха! (Далі злякано). Та хто тут такий, чого тобі треба? (Павза). А тю! (Плаксиво). Тю, бодай тобі здох! (Чмише. Трохи згодом тужить). Ой, що ж це ти наробила, нащо душу занастила, такий гріх на себе взяла... Та ти ж і не замолиш його й не одкупишся.

(Десь далеко відгукується: „Ой що ж то за покійник? А чи цар, генерал чи полковник“).

Недоросток (плаче й сумно, тихо наспівує): „Жона мужа продала“... (Говорить стиха). Ой, чи чуєш, моя мила, чи хоч почуваш, як я тебе всяку годину з гостей виглядаю, і вдень, і вночі, через ліси, через байраки до тебе покликаю... Що тобі, моя мила, музиченьки пригравують, а надо мною комарі гудуть, лице мое біле тнуть, мов огнем доймають...

Що ти, моя мила, все вина та меди попиваш, калачами заїдаєш, на пухову постіль спати лягаєш, а я третій день за сіном сухим пробуваю, без води пропадаю, темної ночі страху набираюсь...

Ох, годі тобі, Недоростку, жінкі виглядати, не вмів жінки жалувати, треба помирати...

Ох, було б же тобі, моя нене, калачами мене не годувати, своєї волі не давати та гостинців під полою не носити...

Та було б тобі, моя нене, довгий батіг брати, та щоранку, щовечора, як сидорову козу, латати, та змалечку оті норови з мене виганяти...

Тоді не мав би я, Недоросток, замість тещиною меду-вина, солодкого калача, сухеє сіно луговеє споживати, в тещин двір очима, до дуба плечима третій день стояти, своїм білим тілом комарів годувати, на безлюдді помирати, що нікому й поховати... (Смутно, мрійно). Повертає моя мила аж сьомої неділі, в діброву звертає, голосно гукає, свого Недоростка шукає.

А крізь його реберечка вже й трава проростає, крізь його карі очі вода протікає, бо вже його

кісточками бренть вітер, як дуди виграє...
(Плаче).

IV.

Марта (раніш заходить до Недоростка й стає за спиною, деякий час слухає, далі виходить із-за дуба, весело).
Здоров тобі, Недоростку, чи спиш, чи дримаєш,
чи ти ж мене, молоді, з гостей виглядаєш.

Недоросток (зрадівши).

Ой, здорова, моя мила,
Я ж не сплю, не дримаю,
Я ж тебе молоді
З гостей виглядаю.

Марта Отож будеш, мій милий, норовитись?
Недоросток. Не буду.

Марта. Будеш впоперек спати лягати, з постелі
зганяти?

Недоросток. Далєбі, не буду!

Марта. Будеш мене бити, голову сушити?

Недоросток (крізь плач). Ні! Одв'яжи од дуба, то
вже жалувати буду! (Марта розв'язує, Недоросток
радіє). А я ж думав уже, що ти на мене й вік
не покладеш милости та вже й умирати зби-
рався. (Розв'язаний потягається, сміється). Так, немов
на світ народився... (Береться за коліно). Ох, як же
ноги задубіли!

Марта. Ну, а тепер сідаймо та будемо говорити.
(Сідають. Марта зідхає, трохи подумавши). Слухай, Мак-
симе, буду тобі правду казати: судилась я тобі,
буду коритись, буду тебе любити.

Тільки не свари, не бий, не жур моєї голови, не зав'ялуй мені веселого світу, не збавляй мені молодого віку, бо, їй-богу, покину.

Піду з тобою на розлуку, на зваду, на вічну розраду, без долі краще загину, в самоті зів'яну, а жити з тобою, як оце жили досі, кажу тобі, як серцеві своєму, далєбі, не буду! Оце моя вся правда!

Недоросток (злякано). Марто, бог з тобою! Що це ти мене покинути хочеш?

Марта. Кажи мені отут, по щирій правді: чи будемо в парі вірно жити, чи будемо зараз розлучатись?

Недоросток. Та скарай мене бог, будемо жити до смерти в одну душу! Та я ж тебе й тоді любив, а тепер без тебе жити не буду! Смерть собі заподію!!

Марта. Гляди ж, не забувай, що ти мені отут обіщався! А то колись сили наберешся та будеш бити та докоряти!

Недоросток. Ні, до віку цього не буде! Хоч запрягнуся!

Марта. Отож гляди! (Іншим голосом привітніше). А тепер бери ж, мій милий, оцю довгу ломигу та бий мене, щоб я пам'ятала, коли свого чоловіка до дуба в'язала, великої муки йому завдавала!

Недоросток (жалується). Ох, коли б же ти знала (схлипує), чого я тільки не зазнав тут, а ти, бач, яка! Ще й хотіла поки... (плаче) покинути хотіла!..

Марта. Та побий мене, не дома, а тут, щоб і

мати не знала, щоб і люди не чули, та й не судили. Ну, товчи мене швидше, та будемо вже їхати.

Недоросток (втирає сльози й бере палку, трохи згодом осміхається). Чи ти б повірила, жалко! (Кидає ломаку). Так немов і серця на тебе немає... (Сідає). Ох, ноги не держать.

Марта. Чого ж це ти, мій миленький, з личенька змінився?

Недоросток (жартовливо, смутно). Перегостював у тещі, перепився.

Марта. Чим же тебе, сердешного, теща шанувала?

Недоросток. Шанувала мене теща все вареничками в маслі. Спасибі, що хоч жменю сіна поклала.

Марта. А чи тебе, моє серце, теща напувала?

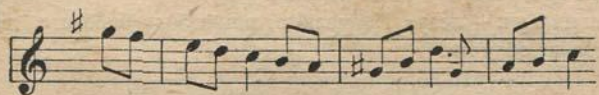
Недоросток. Напувала мене теща все медами та винами... (Зідхає). Підведи мене, бо я сам уже не встану. (Жінка підводить його, піддержуючи веде).

Недоросток (немочним голосом).

Ой, ти жінко моя,
Ти голубко моя,—
Коло твого, жінко, боку
Не боюся їжака.

ЗАВІСА.

МАЗУРКА „КАРМЕЛЮК”

КАРМЕЛЮК.

П'еса на 3 дії.

ДІЄВІ ОСОБИ:

- Селяни-подоляни — чоловіки, жінки, молодь, діти.
Вбрання селянське, подільське.
Гайдамаки — озброєна селянська голота. Зброя: списи, топірці, пістолети, рушниці.
Конвойні — селяни з бляхами.
Пани й пані, різного віку. Одіж — польської шляхти початку XIX століття.
Музики — євреї.
Кармелюк — років 35 — 40. Вбрання селянське, він же Невідомий — одіж панська.
Кушнірук — осаул Кармелюка, років 50 — бородате, богомільне обличчя.
Селянин — батько.
Його жінка — мати.
Хлопчик — син їх.
Мошко — дирижер музиків.
О. Шуляк — благочинний.
Весела панна.
Боязкий пан.
Бурлака.
Пані Люба — поміщиця.
Пан Стась — син її.
Панна Ромця — небога її.
Пан Душечка — дядько Ромці.
Пан Олізар — молодий ліберал.
Економ — розумний, похмурий і злий.

1 Дівчина }
2 Дівчина } покоївки, вбрання селянське, празникове.
Хурщик, з прив'язаною бородою.
Старий пан, з паралізованою ногою.
Чинovníк.

Діється на Поділлі на початку ХІХ століття.

КАРТИНА ПЕРША.

Темно. Чути гомін. Помалу видніє. Виявляється частина за частиною обстановка картини. Ліс. Старий гіллястий дуб. Під дубом на галявині з дощок довгий стіл. За столом сидить Кармелюк і його гості, селяни: чоловіки, жінки. Тут же кілька душ гайдамаків. Стіл застелений килимом. На столі дорогий посуд, наїдки й напитки. Гості п'ють до Кармелюка, примовляючи:

I.

Гості: За ваше, отамане, здоров'я. Пошли, боже, вам вік довгий, а за вами може й ми не загинемо.

— Поздоров, боже, отамана, то може й та голота дождеться чогось кращого.

— Хай живе наш отаман на радість бідному людові і всім панам на страх.

— А що вже будуть згадувати того Кармелюка, то й поки їх життя— не забудуть.

— І діти й онуки будуть пам'ятати...

— За ваше здоров'я, отамане.

Кармелюк. Спасибі ж вам, дорогі гості, що не погордували розбійником та його хлібом-сіллю.

II.

Виходить чоловік, жінка й хлопчик. Одягнені як у гості.
У жінки під рукою пальниця.

Чоловік. Слава богу.

Кармелюк. На віки слава.

Жінка. Поздравляємо отамана з іменинами.

(Кладе на стіл паляницю).

Кармелюк (привітно). Спасибі. Прошу сідати.

(Подивившись на хлопчика, повеселів. До жінки). Це ваш такий.

Жінка. Оце ж наш такий гайдамака.

Кармелюк (до хлопчика). Що ж, хлопче, не заболіли у тебе ніжки, поки сюди дійшов?

(Гості звертають увагу на хлопчика).

Чоловік. Де там вам заболіли. Всю дорогу вистрибував, як добре лоша.

Жінка. Вчепилося, пуцвирок,— візьміть та й візьміть мене до Кармелюка в гості. То й одчепиться не можна було. Я таки й не думала його, брати, ну, так він (показує головою на чоловіка) пеститься з ним та потурає.

Чоловік. Хай побачить на свої очі, щоб колись, як виросте, згадував, який то розбійник Кармелюк.

Мати (лагідно до хлопчика). Ну, тепер бачиш, сину, який то дядя Кармелюк?

(Хлопчик щось тихенько шепче матері на ухо).

Мати (дослухаючися). Що? Що? (Сміється). А який же ти дурненький, сину, а вже великий! (Смі-

ючись, розказує). Питається, „а де ж у його крила?“

Гості (сміючись): Люди ото гомонять, що Кармелюк, як птиця, літає, то воно собі тее і взяло в голову.

— Великі кажуть, то що вже малому.

Кармелюк. А біжи но, батьків сину, до мене. Мати. Біжи, сину, до дяді, дай чолом.

(Хлопчик підходить соромливо, дає чолом).

Кармелюк (гладить його по головці, дає далі гостинця— гроші). Ну, то не забудеш тепер, як виростеш, того Кармелюка, що по світу крилами літав? (Гладить його по головці).

Мати. Ти б же, лобуряко, подякувало дядю за гостинця.

(Хлопчик цілує руку. Кармелюк — його в голову. Хлопчик радісно підбігає до матері).

Кармелюк (зідхає, задумався, схилив на стіл голову, закривши очі).

Гості (осмутніли. Переждавши трохи): Не журіться, отамане, добрі люди не оставлять і ваших діток без долі.

Жінка (рішуче). Ось годі, куме, не журіться журбою не поможете. Хай вже краще наші вороги плачуть.

Чоловік. Не давайтеь, отамане, смутку.

Кармелюк (підводить голову, співає): „Маю жінку, маю діти, та я ж їх не бачу“. Пробачте, кохані мої гості, що я засмутив вас в цей веселий час. (Частує людей). Ой, гості мої милі, гості дорогії!

Спасибі вам, що не цураєтесь розбійника. З вами я й заплачу, з вами я й звеселюся. Правду вам кажу: коли б не люди — загинув би я з туги.

(Повеселівши, починає співати. Гості охоче допомагають).

Зеленіє жито зелене —
Хороші гості у мене,
А ще й зеленіший...

III.

Швидко виходить із лісу гайдамака.

Гайдамака. Пане отамане! Маю вам дещо сказати.

Кармелюк (трохи незадоволено). А що таке?

(Встає і підходить до гайдамаки. Гайдамака щось стиха розповідає йому. Кармелюк хмурить брови. Гості мовчки, стурбовано дивляться в той бік. Дехто хвилюється. Кармелюк, поговоривши з гайдамакою, підходить до гостей).

Кармелюк. От не дадуть же погуляти доладу! (До гостей). От що, мої кохані гості, є звістка, що пан Стась вислав на мене облаву. (Між людьми хвилювання). Я прошу вас тільки не полахатись. В облаві люди з Макитринець — там багато наших. Думаю, що з цього нічого не вийде. А втім, хто боязкий — тримати не буду

(Гості схвилювані, встають, гомонять між собою, радяться).

Гості: Ні, так воно не до діла! Коли залишатися, то залишатися всім.

— Правда: коли будуть брати — хай усіх беруть. Разом гуляли, разом і одповідати будемо, коли доведеться.

Кармелюк (до гостей). Оце ж бачте: не знає що робити од злости, так що вигадав? Облаву!.. Ні, ти мене не злякаєш облавою! А що я тобі наказав — зробиш, хоч сказишся! Кармелюк свого слова додержить.

Гості: А що таке:

— Я не чув.

Кармелюк. Я, бачте, за всякі кривди, що чинить пані із своїм сином людям, пеню наклав на його і дав йому три дні строку, щоб її виплатив, а ні, то обіцяв сам навідатись в гості. Ну, то оце він, щоб показати, що мене не боїться, впоряжає в себе бенкет сьогодні, а на мене економа з селянами в облаву виряжає. Побачимо, як тобі буде бенкетуватися! (До гайдамаки). Кушнірук, постав на шляху варту. Хто буде їхати до двору — спиняйте й сюди ведіть. Ні духа не пропускайте!

Кушнірук (сміється). Не турбуйтеся, отамане, варту я вже розставив.

Кармелюк. Уже? От і добре. А тепер піди скажи всім хлопцям, щоб були все ж таки наготові. По обіді я вишлю їм зміну. (Кушнірук пішов).

IV.

Кармелюк (до гостей). Та ви не турбуйтеся! Нічого не буде! Коли що, я гукну на своїх хлоп-

ців, то вони ту обраву як полову розвіють.
Хай тільки наважаться зняти на Кармелюка
руку!

Гості: Та чого там, остаємось усі!

— Що буде, то й буде.

(Настрій підвищується, стає напружено веселий).

— Сідайте, люди! Не бійтесь.

(Гості весело сідають за стіл, але в лісі чути якийсь гомін,
і дехто починає хливатися).

— Що там таке?

— Кого хлопці ведуть?

Кармелюк. Та то може когось із панських
гостей.

Гості: Сюди ведуть?

— Сюди!

(Всі повертаються в ліс, вичікуючи. Пильно зацікавлені.
Раптово сміх).

— Музики!

V.

Виходять із лісу п'ять душ євреїв-музикантів. Старший між
ними Мошко. Всі припали пилом, спотіли. Весело обтирають
обличчя хусточками.

Кармелюк (до гайдамаків). Де ви знайшли їх?

Гайдамака. Ішли до панів грати на бенкет.

Кармелюк (сміється). От і добре. Хай уже пани
обійдуться без музиків на цей раз, а ці хлопці
і нам знадобляться.

Гості (весело): Якраз нагодилися у добрий час.

— Тут їх саме й бракувало!

(Між музикантами шепотіння, розглядають гостей. Угадують між ними Кармелюка. Мошко виходить наперед).

Мошко (до Кармелюка сміливо). Дозвольте вітати ясновельможного отамана із днем їхнього народження. (Музики тим часом налагоджуються грати).

Гості (сміються): Уже довідався.

Мошко (урочисто). Мазурка „Кармелюка“ на пошану славному розбійникові.

Повертається до музиків і починає диригувати. Музики грають відому мазурку „Кармелюк“).

Мошко (закінчивши вклоняється). Дай, боже, щастя й здоровля на многі літа!

Кармелюк. Дякую, Мошко, дякую. Сідайте ж з дороги до столу, пийте по чарці, а потім заграйте моїм гостям якоїсь веселої, щоб не сумували. Гарзд? До танку! Веселої — вмієте?

Мошко. Чому ні? Хіба ж Мошко на весіллях у людей не грав? Всіх, яких скажете: дудочку бандурку, гречаники — нема такого танку, щоб Мошко не заграв.

(Музики сідають до столу, п'ють по чарці, закусують).

Мошко (до гостей). От ми зараз грали вам мазурку „Кармелюка“ — а ви знаєте що то за мазурка?

Гості: Знаємо, знаємо!

Мошко. Ні, ви не знаєте!

Гості: То ти, Мошку, розкажи нам.

Мошко (випивши чарку й закусяючи, жестикулює рукою).
Ця мазурка каже нам про те, що є на світі
пани і князі, сріблом золотом сяють... І є на
світі Мошко, ходить він у драний лапсардак...
Ось... (Показує дірку). І нічого йому бог не дав,
дав йому тілант. (До гостей). Ви розумієте, що
таке тілант?

Гості (сміючись): Розуміємо.

— Він таки, вражий Мошко, справді душу
в собі має...

Мошко. Еге, Мошко теж у світі ря бачив.
Так і от: Мошка садовлять коло порога: грай,
Мошку, бо я тобі нагайку дам! Грай весело,
аби ми танцювали, бо я тобі, сину, в морду дам
А Мошко сяде та й Кармелюка їм заграє. Вони
танцюють, хвалять Мошка: „гарно Мошко грає“.
а того й не знають, що про те Мошко грає,
що на світі правди немає...

Гості (сміються): Ну й хитрий Мошко, бач, що
вигадав.

Мошко. Бо я теж бідний чоловік. (Витирає руки
хусточкою, береться до скрипки. Всі інші музики лагодяться
теж до гри. До Кармелюка). Якої ж отаманові за-
грати? Дудочки? гопака?

(Між гостями почувся гомін).

Гості: Що воно?

— Гляньте — ведуть когось.

(Всі примовкли зацікавлені, дивляться в ліс. Звідти два гайда-
маки ведуть попа, о. Шуляка).

VI.

О. Шуляк (огрядний, здоровий піп. Оглядає людей, спиняє очі на Кармелюкові) Це ти будеш Кармелюк?

Кармелюк. Я самий, паночче!

О. Шуляк. Ну, то нащо твої хлопці затримали мене? По якій справі?

Кармелюк (осміхається). А ви б то й не знаєте того, паночче, нащо мої хлопці перепиняють проїжджих? Ви куди це зволили їхати? До пана Стася на бенкет?

О. Шуляк. На який там бенкет—є мені коли по бенкетах їздити! Іду в Малишки сповідати хвору Думаєш—сам п'янствуєш та бенкетуєш—то й усі те ж саме роблять (Оглядає людей суворою оком. Ті ховаються один за одного. До людей). А ви?.. Робочого дня, коли всі чесні люди на праці, посходилися на цей нечестивий бенкет? Та до кого? Що це ви собі думаєте? Що ви робите, православні?

Кармелюк (перебиває). Паночче, будете казати свою казань у церкві, а в цьому монастирі їгумен я. Отож ви зубів мені не замовляйте та шукайте, що у вас там є у кишені.

О. Шуляк (стурбовано). Що? Гроші? Які в мене гроші? Де вони візьмуться? Немає в мене грошей. Хоч і шукайте.

Кармелюк (до гайдамаків). Хлопці, потрусіть панотця гарненько.

Двое гайдамаків трусять кишені, виймають маленький пакуночок, розгортають...

О. Шуляк (сконфужено). То не гроші. Дайте сюди.
(Хоче вирвати, додолу сипляться карти. Сміх. Гомін:
„карти! карти“!

Кармелюк. То чи не по оцих святцях ви ідете
сповідати хвору? (Сміх).

О. Шуляк (збирає карти, щось бубонить, далі голосно).
Бачте, я ж казав, що ніяких грошей немає
в мене.

Кармелюк. То ми ще побачимо. (До гайдамаків)
Краще пошукайте, хлопці! Подивіться за ха
лявою!

(Гайдамаки беруться шупати за халявою).

О. Шуляк (зразу рішуче). Не дам! Сюди не дам.
(Пручається, далі зразу кричить). Розбій! Рятуйте, хто
в бога вірує! (Регіт).

О. Шуляк (раптом змовкає, далі лютим голосом). Еге!..
Так це ви так із слугою божим! та коли ж так...
(Раптово несподіваним ловким рухом перекидає одного
гайдамаку додолу, другого одкидає в бік, сам одскакує,
вихапує із-за пазухи пістолет). Першого, хто підійде—
на місці покладу! (Далі швидко повертається, тікає
в ліс).

VII.

Всі спершу змовкли од несподіванки, далі здійсмається регіт
Сміються, аж хитаються.

Гості: Оце так панотець!

— Оце так слуга божий!

— У мене — аж на душі було похололо, так
налякав!

Гайдамака (skonфуженний) Як він так кинув мене—прямо таки сам не зоглядівся.

Кармелюк. От і кажуть, що ми розбійники, от де правдиві розбійники.

Мошко (сміється). Я вам скажу, що це за батюшка. Один раз перестріли його в лісі п'ятеро розбійників. То він як узяв їх у роботу, так повірите: просились.

Один із гостей. Не дурно ото кажуть,—людей лушперить прямо у церкві. Людям в спину шпурляє п'ятаками.

Кармелюк (дуже веселий, сміється як дитина. Пересміявшись). Ху! Ти б не сказився, вражий попище, аж у грудях заболіло. (До гостей). Ну, чого ж це ви повставали—сідайте мої гості, до столу, а то ми так і до вечора не погуляємо. Та гукнемо ось на мої хлопці. Ох і співаки ж є в мене Там як заспівають...

Один із гостей. Та ось же музики хотіли щось нам грати.

Кармелюк (згадав) Ага! Правда! (До мошка) Перебили тобі рахубу, Мошко,—ну, та нічого—за спину не лле, починай знову.

Мошко (знову впорядковує свою капелу. В лісі гомін).

Гості (сміючись): Стій Мошку, знову когось ведуть! (Загальний регіт).

— Це вже якихсь панів.

Кармелюк. От розносило їх! І потанцювати людям не дадуть. Ну, зажди, Мошку.

(Мошко незадоволено крутить головою).

VIII.

Із лісу гайдамаки виводять панну й пана. Обое в подорожніх балахонах.

Панна (згорда). А хто тут у вас той самий Кармелюк?

Кармелюк (дивиться на неї, осміхаючись). Дивіться: яка? Ця, видно, не боязка.

Панна (до його). Ти Кармелюк? (Суворо). Ну, то кажи, по якому праву не даєш проїзду чесним людям?

Кармелюк. А от ви, паненько, скажіть, хто ви така, куди й по якому ділу ідете. Тоді може й пустимо.

Панна. Я — панна Зося Захаржевська, ідемо до панів Любчинських на бенкет. Буде з тебе?

Кармелюк. Ну, так от же що, паненько Зося, їхати до Любчинських не вільно. Будете вертатись назад.

Мошко. Мое шанування пані Зосі. Музиків, паненько, не буде на бенкеті, то вам і їхати не варт.

Панна (здивовано). О, Мошко! А ти як тут опинився?

Мошко. Сьогодні граю Кармелюкові!

Панна (до пана). Дядю, як же це буде, що ж це за бенкет?

(Пан знизує плечима).

Кармелюк. А паненька видно охоча до танку?

Мошко. Панна Зося на всю округу танцюристка. Ні один бенкет без неї не обійдеться.

Кармелюк. Ну, тоді я панни так не випущу, хай затанцює однієї Кармелюкові! (Сміх).

Панна (погордливо). Що-о (До пана). Як це вам подобається, дядю?

(Пан щось мимрить злякано, невиразно).

Панна (до Кармелюка). А як я не хочу?

Гості: Як то — не хочу? Тут воля отамана! Що велить — треба робити.

— Сказано — паненя, — воно все одно, як дитина: того хочу, того не хочу. (Сміються).

Панна (уперто, тупнувши ногою). А як я не хочу?

Гайдамака (похмурно). Попросимо! Знаєш, як у вас прохають тих, хто не хоче ходити на панщину? (Сміх).

Панна (дивиться на його сполохано). У... який. (Далі сміливо). Ти не дуже тут — бо ось за мною дядя, а він жартів не любить. Він воював французів і йому дали за це медаль. В його кишені є пістоль... (Підступає ближче до пана).

Пан (злякано). Бог з тобою, Зосю, де ж у мене той пістоль?

(Сміх, панна моргає йому. Регіт).

Панна (подумавши, махнула рукою на пана, підступає ближче до Кармелюка, суворо). Пане отамане, накажіть отим своїм гайдамакам, щоб вони з панною поводитися пристойно. Чуєте?

Кармелюк (осміхається). Не бійтесь, паненько, хлопці в мене хороші!

Панна (з-під лоба озирає на гайдамаків). „Хороші“, бач які? (До гайдамаків). Ви глядіть на мене, а то я

накажу отаманові, то він вас навчить, як треба поводитись з паненьками! (Сміх).

Гості: Отак буде воно мабуть краще!

— За отаманом певніш буде, чим за дядьком.

— Весела, видно, паненька.

Мошко. Ви ще не знаєте панни Зосі: де панна Зося — там завжди буває весело.

Гості: Отаку б отаманові завести пташку.

Мошко. Паненько, приставайте до отаманового товариства, тут вам буде добре. (Сміх).

Гості: Краще буде, ніж у рідної мами.

Кармелюк. А у нас, справді, була така.

Панна (цікаво). Була?

Кармелюк. З півроку жила: з торби хліб їла, з ручаю воду пила — та й не тужила (До хлопців).

Пам'ятаєте, хлопці, Марусю-попівну?

(Гайдамаки усміхнулись, киваючи головою).

Панна (весело й схвильовано до пана). Прощавайте, дядю, іду в розбійники! (Загальний сміх).

Пан. Зосю, нам їхати треба!

Кармелюк. Е ні, панна мусить танцювати, так не пушу.

Панна. Ну, що ж його робити? (Яку годину стоїть задумана. Далі дзвінко регоче): Це буде цікаво. (До пана). Як ви, дядю, гадаєте?

Мошко. Скрізь танцювала панна Зося, чому ж не потанцювати в Кармелюка? Га?

Гості: Тут ще краще ніж де: на свіжому, на травці. Ану бо, паненько, козачка!

— Та вона по нашому мо' й не вміє.

Панна. Хто, я?

Голос. А мо' вмієте?

(Панна швидко й рішуче скидає свій подорожній балахон, кидає на руки панові, лишається в бальному наряді. Виступає вперед).

Панна Зося. Музики!

(Музики починають грати козачка. Панна іде в танок. Гості оступають півколом. Незабаром один із гайдамаків не втерпівши іде й прилучається до танку. В гурті веселий радісний сміх. Кармелюк захоплений слідкує за танком, піддає танцюристам та музикам охоти).

Кармелюк. Ану, Василю, не піддайся. Не осоромся перед панною! Ану ж дрібніше... Ех!.. Музики, веселіше!.. Шкода, що... (Далі бере в одного музики скрипку, починає грати).

Поміж гостями захоплений сміх. Дехто приспівує, дехто плеще в долоні у такт танкові. „Оце так панна“.

В лісі несподівано встає гомін і гук. Підковою виходить облава: селяни з кіллями, з косами, з ціпами, один із старою рушницею. За ними голос: — Колом, колом заходьте. Нікого не випускати! (Поміж гостями переполох, хвилювання. Дехто із гайдамаків хапається за зброю, хтось гукає:

— Отамане, — облава!

Кармелюк (не кидаючи грати, махає головою). Заждїть трохи! (Музики починають фалшивить. Кармелюк до їх гукає): Не брешіть, чортові музики, грайте доладу!..

Мошко (не кидаючи грати, злякано кричить). Отамане, побий мене бог, стрілять буде! (Головою киває в той бік, де з облави наводять рушницю).

Кармелюк. Грай, Мошку, грай! (З облави гримить невдалий постріл. Музики з переполоху присідають, знову схоплюються, зразу грають далі. Поміж гостями переполох міняється на регіт. В облаві теж сміються. Танок жвавішає. Голосніший стає гомін у лісі. Раптом Мошко спиняється).

Мошко (до музиків). Ша! (Музики змовкають. Танок припиняється. До Кармелюка). Далі, отамане, вже ніяк не можна, струна з ляку порвалася! (Вибух реготу).

Кармелюк (втирає піт, повертається до облави, виходить уперед спокійний). А що скажете, хлопці? (В облаві сполоханий гомін: — Кармелюк, сам Кармелюк. Дехто ховається назад у ліс. У лісі гомін економа):

Голос економа. Куди! куди! Тікати? Ось я вас утечу! Чого стали? Беріть його живцем! Вас же стільки, а їх там жменя! Беріть, а то втече!

(В облаві гук):

Голоси: Ге-Ге! Бери його! — В'яжить!.. (Рушати з місця ніхто не насмілюється).

Кармелюк (хитає головою). На кого ж це ви вийшли з кіллями, як на звіря? Кармелюк вам лихо діє? Кармелюк вам ворог? Глядіть, хлопці, щоб не каялися.

(Голос у лісі).

Голос економа. Та чого ви слухаєте його Бийте його, гультя! В'яжить!..

(Один із облави не голосно):

Голос з облави. Добре тобі у лісі там гукати „беріть“ — а ти прийди сюди сам та візьми.

(Голос у лісі).

Голос економа. Чого ж стоїте? Хочете, щоб

утік? Глядіть — випустите з рук — в острог усі підете! В Сибір!

(В облаві знову гук):

Голос з облави. Ану, хлопці! Всі разом!
(Топчуться на місці, вперед не йдуть).

ІХ.

Наперед із лісу вибігає бурлака, обідраний, здоровий чоловік, в панських недоносках-штанях, босий, з кілком.

Бурлака. То оце нас за його, гультя, всіх будуть до тюрми брати? А де він, той вражий Кармелюк? Я сам на його йду!

(Поміж людьми):

Голоси з-поміж людей. Мартин! Мартин!..
Кармелюк (до гайдамаків жартом). Хлопці, а візьміть но цього пана та пошукайте в кишенях — певне в його там червінців повно.

(Між гостями):

Голоси з-поміж гостей. Хіба ж і не видно, що пан, ви гляньте, які на йому штані-брюки?
(Сміх).

Голос (в облаві). Тікай, Мартине, краще бо обдеруть! (Регіт).

Бурлака (засоромившись, озирає свою одіж, далі сердито).
Та що ви, чортові люди, глузуйте, що в мене „жупан дран“? — А може в мене дома грошей скриня? (Стає в гордовиту позу, заклавши руку за спину і виставивши вперед босу ногу).

Голоси: Отих, що такі, як біб.

— Що самі лаять... (Регіт).

— Мартине, заспівай краще отаманові, то, мо', чарку дасть.

— Ні, ти краще розкажи, Мартине, як тебе пани женити хотіли.

Кармелюк. Та й що це за чоловік? (До бурлаки). Перше, ніж іти на мене, ти хоч скажи, хто ти такий, та й за що хочеш битися зі мною? Чи я в тебе гроші пограбував, чи твої маєтки спалив, чи слуги твої збаламутив?

Бурлака (чухає голову, далі глибоко зідхає). Ану, налий мені чарку.

(Кармелюкові подають пляшку з горілкою й чарку).

Кармелюк (частує бурлаку). Ну, та й що буде?

Бурлака (випив, подумав). Ні, не бере — не пошкодує іще однієї.

Кармелюк (дає знак, йому приносять більшу чарку. Частує вдруге). Оця вже напевно візьме.

Бурлака (випивши, скривився, далі засміявся). Так одразу і вхопила за серце! (До Кармелюка). Так ти питаєш, хто я такий? Я тобі скажу, хто я такий? Слухай. (Береться рукою за щок і несподівано заводить сильним голосом).

Та немає гірш нікому,

Як бурлаці молодому...

Гей... Гей... Як бурлаці молодому..

(В облаві і поміж гостями захоплений гомін. Коло бурлаки збивається гурт. В облаві посхилялись на кий, на коси, слухають. Інші кидають кілля. В той час, коли пісня затихає, чути сердитий, нерозбірний голос економа, що гримає на облаву. Часом долітають слова:

Голос економа. Стріляйте, в кого є рушниці!
Нічого за це не буде!—Ну, раз, два, три...
стріляй!

(В облаві загудуть, заворушаться на місці і знову слухають з більшою цікавістю. Пан щось гаряче шепоче паненьці, тягне її за руку в ліс. Та змагається. Одійшли трохи, спинились знову змагаються, зрештою пан бере панну під руку і мало не силою повів у ліс. Пісня наростає, набирає широти і моці).

Яром, яром за товаром,
А горою...

(В лісі зразу радісний веселий гомін, пісня уривається).

Голоси: Що таке? Що трапилось?

— Утік! Економ утік, а за ним вся його вірна челядь! Злякався!

— Гляньте — ген-ген помчав конем!

— Що ж його тепер робити?

— Тепер же вони живцем нас з'їдять.

Кармелюк. А ви послухайте краще, що я вам скажу. Прохаю вас усіх до себе на іменини. Нічого й нікого не бійтесь. Тут і порадимось, що робити. На Кармелюка всю надію майте!.. Знайте, Кармелюк іще нікого не зрадив.

(В облаві пішов веселий гомін. Один по одному кидають кілля перебігають до Кармелюка).

Кармелюк. Аж ось коли погуляємо. (Гукає)
Хлопці, напинайте намети.

(Гайдамаки й дехто із гостей кидаються напинати намети.
Веселий гомін).

Мошко (з боку комусь захоплено розповідає): Отаман гукає—грай, Мошку! Мошко грає. От він вже

націляється з рушниці. Отаман кричить: грай, Мошку. Мошко грає. От він уже...

М а т и (в іншому місці гургу до хлопчика). Ну, як, сину, гарно у дяді Кармелюка?

Х л о п ч и к (захоплено). Як на небі.

(На стіл виносять посуд, пляшки. В лісі — темніє. Між гостями зривається гуртова пісня і зразу набирає сили).

Чорна хмара наступила,
Став дощик іти:
Благослови, отамане,
Намет нап'ясти.

ЗАВІСА.

КАРТИНА ДРУГА.

Глухе підземелля в панському будинкові, муроване. Горить одна свічка. Скрізь без ладу розстановлені меблі: стільці, ослонці, канапа. На столі лежить старовинна зброя: іржаві шаблі, пістолети, стара рапіра, патронташі і інше. На канапі з пов'язкою на голові напівлежить пані Л ю б а, грається з щенятами, коло неї на остлончику стоять ліки: каламарчики, пуделечка, графін з водою. Проти неї, схилившись ближче до свічки, читає стиха книжку пан Ду ш е ч к а. Панич Ст а с ь переглядає коло столу зброю, щось собі сердито бубонить. Далі на канапі сидять О л і з а р і панна. Ромця, помалу говорить проміж себе, боязко жартують. Двоє дверей: одні маленькі потайні другі більші — підперті кіллям.

I.

П а н і Л ю б а (перестає гратися із собачам, швидко підводить голову, прислухається). Чи мені знову почулося, чи хтось таки стукає? (Всі примовкли одразу, слу-

хають). Увесь день у голові шумить: все здається, ніби хтось стукає.

Стась (спокійно). Мамо, випий краще своїх крапель — у тебе нерви заспокоються.

Пані Люба. Та ні ж бо! — Таки щось стукає — прислухайтесь краще! (Знову прислухаються).

Панна Ромця (skonфужено). Прошу вибачити мені, — це я стукала черевиком.

Пан Душечка (до пані Люби). Знаєш, серце, — ти справді дуже змучена, коли полохає тебе кожний шелест. Тобі спочити треба. Вкладайтеся ви з Ромцею тут спати, що вже бог дасть, те й буде... (Зідхає). А ми підемо до покоїв і все зробимо, що можна буде зробити.

Стась (роблено позіхаючи). Дядю, нащо такий сльозливий тон? — підемо всі на верх і будемо спати кожний на своєму місці. Взагалі мені здається, що увесь цей переполох передчасний, безпідставний...

Пані Люба. Чи безпідставний, чи ні, а все ж краще перебудемо його уже всі в гурті...

Стась. Коли вже тобі так сподобалося тута — то будемо сидіти ще одну ніч.

Пані Люба. Не заводься, Стасю, — буде вже. (До пана Душечки, позіхаючи і кутаючись). Ну, будемо читать далі. (Пан Душечка протирає окуляри, знову береться до книги).

Стась (іронічно). І коли це у дяді явилась така охота до філософії?

Пан Душечка (наставительно). Послухай мене, мій любчику, — зовсім немає тут із чого сміятись.

У тяжку годину серйозні люди завжди знаходили і втіху і спокій у філософії. А тепер же такий час, що треба до всього бути готовими — ховатися з цим немає чого.

Пані Люба. Справді, Стасю, облиш цей тон.

Стась (сердито). Ну, годі вже — не буду. (Павза).

Пан Душечка читає. Стась буркоче сам собі, чортихає). Тут тобі якісь таракани лізуть за шию, спускаються пауки мало не в рот, жаби вистрибують. Чорт би забрав того Кармелюка з усім його корінням.

Пані Люба. Я ж тебе прошу, як доброго, залишити хоч на сьогодні свою звичку.

Стась. Що ж це за свято таке у нас сьогодні? (Глузливо). Ах, я бач забув. Вибач мені, мамуню, — це ж нам сьогодні треба бути в добрій злагоді із паном богом.

Пані Люба. Грубіяні!

Стась. Такий я вже вдався. Такий і буваю завжди, — не міняюся. От мене дуже дивує ця несподівана одміна твоєї вдачі: звідкілясь надійшло миролюбіє, голубина благодушність, молитовність. А мені справа здається більш простою і ясною: коли немає надії одбитися збройно од розбійників, тоді...

Пані Люба. Що ж тоді?

Стась. Тоді, мамо, хоч це тобі і не дуже приємно слухати, виймай свою заповідну скриньку, одлічи, скільки вимагають, червінців, набери покірного вигляду і спокійно чекай на ласку вельможного пана Кармелюка.

Пані Люба (обурено). Це якась звірина—не син!
Ти сьогодні неможливий, Стасю, тобі слова не
можна сказати.

Стась (сердито). Чого це ви начепилися на мене?
Слова не можна мовить.—Ну, то й не гово-
рять—я буду мовчати.

Душечка (зводячи на мир). Годі бо, панове, не
змагайтесь. Чи то ж тепер такий час, щоб пі-
діймати змагання?

Стась. Правда, дядю,—тепер треба про душу
свою думати, а не сварку заводити. Посвітимо
лямпадки, впадемо на коліна. (Прислухається до
потайних дверей, сердито). А це ж кого там чорт
несе? (Одпирає двері, увіходить економ).

II.

Економ не стара, суха людина, хворий, кашляє. Говорить
похмуро, з певністю. Його одразу оточують з усіх боків, заки-
дають питаннями, слухають із пильною увагою.

Пані Люба. Що скажеш, Остапе?

Пан Душечка. Що нового, Остапе?

Стась. Як у дворі—все гаразд Як люди?

Економ. У дворі покищо все добре. Я оце з
новиною до вас...

Усі (зацікавлено). Що саме? Яка новина? Ну, та
кажи ж швидше.

Економ. Кармелюк зараз грабує в Галузинцях.

Усі. Кармелюк у Галузинцях? Мати божа! Бідний
пан Маркел!

Пан Душечка (повеселівши). Не собачий тобі
син—яку підвів машину? Пустив чутку, що сю-

ди має прийти, а сам несподівано та в інше місце. Хитра бестія!

Стась. Не поспішайте так радіти, дядю, він коли схоче, успіне і до нас завітати.

Пані (теж повеселівши). Хай уже нас бог криє од цього гостя. (До економа). Звідки ж це ти, Остапе, такі звістки маєш?

Економ. Я ще, бачте, не все сказав вам: гість до нас заїхав із губерні, прохає поночувати.

Усі (сполохано). Хто? Який гість? Хто звелів його пускати? Хто тепер їздить уночі?

Економ. Якийсь аж із Чернігова поміщик. Накупив тут вовни і віз оце дві хури додому, та почувши, що в Галузинцях розбій, далі їхати побоявся, завернув до нас.

Пані Люба. А з ним які люди?

Економ. Два хурщики. Хури з вовною й бричка стоять під брамою, а пан чекає у вітальні.

Пані Люба (бідкається). Отже не було мороки, то ще й гостей невідома нанесла! Саме оце час такий, щоб гостей приймати.

Стась. Що ж, кличте його сюди до гурту Соромиться немає чого. Хай не здивує, коли нагодився в такий час.

Пан Душечка (весело). Нашого війська набуває! Охотніше буде сидіти.

Пані Люба (оглядає себе). Хоч би ж було трохи одітися, а то прямо ніби яка з міста єврейка. (Пішла).

III.

Стась (до економа). Ну, а у дворі як? все гаразд? Як розстановив варту?

Економ. Покищо, кажу, все гаразд, всі на своїх місцях—не сплять. Коло стогів я іще поставив три чоловіка з косами, одного з рушницею. Шість дозорців ходить навкруги саду з ціпами та з вилами. Коло брами стоять двоє із кіллям. Чоловіка із вісім вартують тут коло будинку, та в казармі сидять наготові, здається, дванадцять чоловіка.

Пан Душечка. Ну, а настрої який у людей? Жвавий? Бадьорий? Можна покладати на їх скільки небудь надії?

Економ (тихіше). Правду казати, то надія погана, пане, чоловіка зо три може знайдеться між ними таких, що можна покладатись, а останні розлетяться, як пір'я, од одного розбишацького по-свисту.

Пан Душечка. Ти б, Остапе, говорив до них більше. Скажи їм, що, коли вони допоможуть одігнати Кармелюка, тоді пані всякі пільги буде дарувати людям.

Економ (похмуро). Мою мову, пане, люди знають добре. (Кашляє).

IV.

Увіходить пані Люба і незнакомий пан. Він чорнявий в окулярах. Жартівливий і добродушний, всім цікавиться, поводить вільно, простувато, говорить і сміється голосно. Одійти багато. На ньому поблискує золото: ланцюжки, перстені й інше.

Пані Люба. Бачте, як у нас... Я ж кажу—правдивий розгардіяш...

Незнакомий. Не турбуйтеся цим, пані, я лю-

дина проста, бачив усього в світі чимало, то це мене не здивує.

Пані Люба. Щож поробите—мусимо ховатися. (Жартом). Дозвольте познакомити з гарнізоном цієї кріпости. (Знакомить з Душечкою). Це мій родич, пан Гродзинський. Їхав з небогою в Кам'янець та й мусів вернутися з дороги—саме почалися на шляху грабунки та розбої. Третій день не можуть виїхати. (Знакомить далі). А це його небога панна Ромця. Сусід наш, поміщик, всі його зовуть не іначе, як тільки пан Олізар. (Незнакомий пильно приглядається до Олізара). А це мій син, комендант цієї фортеці. (Осміхається).

Пані Люба (до економа). А ти, Остапе, піди впусти їхні коні і хури у двір, а людей одведи на кухню.

Економ. Зараз пані. (пішов.)

Незнакомий (озирається). А містечко тут у вас справді надійне. (Весело дивується). Куди позагонив, вражий син. От Сибіряка. (Сміється). То оце ви щоночі сюди й перебираєтеся?

Пані Люба. Оце, як бачите, тільки вечір, то й збираємося сюди усі. Тут у нас усе: і лазарет, і арсенал, як у дійсній облозі.

Незнакомий. Бачу, бачу, що вам тут, правду казати, непереливки... Під'їздимо до двору—боже ти мій... аж страшно стало: скрізь замки, варта, стіни...

Пані Люба. А ви ж як собі гадали—що тут жарти?

Душечка. У наших нетрях, душечка моя мила,

іначе і не можна. Еге!—Видно, що пан уперше в наших благословенних місцях.

Стась. У нас ще і не диво: щоб сказав пан, коли б побачив двір пана Яницького. Отам правдива фортеця.—З верками, з редутами. Кругом двору викопав глибоченний рів, стіною обмурувався, вікна пограгував, не тільки по ночах—удень шпацірують караули безперестанку.

Незнакомий. І все це од того Кармелюка? Хоч не лякайте. Чи вже ж він справді такий страшний?

Стась (вибачливо). Панові добре відомо, що то за Кармелюк?

Незнакомий. Кажуть—веселий хлопець. З людьми потроху жартує: в багатих одбирає, бідним оддає.

Пані Люба. „Потроху жартує“... (Всі сміються). „Веселий хлопець“... Нам уже скоро дихати не буде чим од таких жартів. (Усі починають один перед другого розказувати гаряче й обурено).

Стась. Я вам скажу, що діється тут щось неймовірне: в губернії стоїть досить війська, вся шляхта місцева озброєна...

Душечка. Поліції—гибель...

Стась. Сила війська, сила поліції, і от маємо: одна людина, один гультай оповістив війну всій шляхті—та що там казати—всьому краєві, ногами топче закони, глумиться над порядками...

Пані Люба. Замітьте, тут же під боком п'ятий рік працює судова комісія. Списують цілі гори паперу, тисячами в каторгу засилають збунтарених селян, його спільників, загатили ними всі остроги в губернії; а він невловимий, як тінь!

Пан Душечка. Та ще, кажу, нахваляється бурсурман випарить різками всю їх комісію і з димом пустить всі їхні папери.

Незнакомий (сміється). Дивіться, яка проява, Ну, а од вас чого він хоче?

Пані Люба. Чого ж він хоче? Він хоче розпоряжатись в моєму маєткові з моїми людьми, як господар який. Людей баламутить.

Олізар. Бачте, люди вважають його за свого оборонця. Кажуть, що все грабоване він роздає на бідних.

Незнакомий. Виходить—народній герой.

Стась (незадоволено). Таких героїв колись на кілля садовили. Узяв собі в голову, що він тут якийсь, намісник, якому повивні коритися усі—і селяни і шляхта. Накладає штрафи, щодня накази. По якому праву? Хто його вибрав на це?

Незнакомий. Ні, я бачу, краще було б з ним у злагоді жити. Налетить, пограбує, а то ще спалить... Бачили—над Галузинцями стоїть заграда на пів ніба...

Стась. Що? Покоритися розбойникові? Ніколи. цього не буде. Є чутки, що сам великий князь...

V.

Увіходить дівчина, спиняється на порозі.

Пані Люба. (робить таємний знак Стасеві, той замовкає).

Годі вже про це. (До дівчини). Що скажеш, Устино?

Дівчина. Я прийшла спитати, чи уносити сюди ліжко?

Пані Люба. Уносьте. (Дівчина пішла).

Пані Люба. Чиста біда з цими людьми, так і нишпорять, так і бігають на підслухах—в своєму домі слова через них боїшся сказати. Все довідаться хочуть, що про Кармелюка пани говорять. Преси, Стасю, панів до залі, поки я тут зведу порядок. Уже того шибеника може таки не буде сьогодні.

Стась. Прошу, панове. (Душечка, Олізар, Незнакомий ідуть за Стасем. Стась до Незнакомого похмуро).

А дозвольте вас спитати, яке лихо вас загнало в наш край?

Незнакомий (весело). Мене? (Зникають за дверима. Дві дівчини вносять ліжко).

VI.

Панна Ромця (до пані Люби). Хто він власне такий, цей добродій? Чимсь чужим і таємничим: віє од нього. Щось орлине, сміливе видається в ньому.

Пані Люба. Бог його знає, що воно за людина. Якось наче й на пана не скидається, хоч у тому краї, кажуть, пани якісь мужикуваті.

Панна Ромця. А все ж в йому є щось цікаве. Піду вивідаю, що воно за птах. Підемо, тьотю.

Пані Люба (до дівчат). Чого це ви дівчата, по-вбиралися сьогодні? Свято яке почули?—Тільки знаєте, що наряжатися та бали до півночі те-чити. Щоб я на вас сьогодні не бачила цих уборів. Дивись, які паненьки! (Пані з панною виходять).

VII.

Перша дівчина (тиче їй услід дулі). На, на, чортова відлюха. (Лиця у дівчат зразу одмінюються: проясніли, повеселили. Рухи жваві. Вони стримано регочуть).

Друга дівчина. Бач, як скрутило їх, аж по-чорніли, сердешні. А той старий пан, ота слинява Душечка, то цілісінький день із кімнати не виходив. Що то вони робитимуть із ними, як прийдуть?

Перша дівчина. А що ж робитимуть? Обілють смолою та й запалять. Що ж із ними робити більше?

Друга дівчина. Ой, леле! Мені, знаєш, отого панича шкода, Олізара.

Перша дівчина. А-а. Та дідько бери його—всі вони однакі. Ну, що про нашу пані, то хрест мене вбий—сама й соломи б принесла. Ой колиб швидче приходив! (Показує руками). Я б іще їм отак і воротечка порозчиняла. (Береться за боки й пританцьовує).

Ой чук, чуки, чуки, чуки

Нема мого Кармелюки...

Перша дівчина. Цить, дурноверха, почують!.. Либонь іде хтось. (Зразу замовкають; набирають заклопотаного вигляду, наводять порядок).

VIII.

Хурщик (зазирає у двері). Чи тут є хто? (Увіходить)
Ану, дівчата, гукніть котра на мого пана.

Перша дівчина (полохливо). О, дивись—і сюди йому треба. Ідіть звідця, бо як хто застукає, то кому-кому, а нам буде.

Хурщик. Та ніж-бо! Справді мені пана мого треба бачити—покличте його сюди.

Перша дівчина. Ото морока мені з вами! (До другої). Піди вже, Насте, гукни. (Друга дівчина пішла).

IX.

Перша дівчина. Так не скажете, чого це ви приїхали проти ночі з паном?

Хурщик. Стара будеш, як усе знатимеш.

Перша дівчина (прохає). Скажіть, я нікому не скажу.

Хурщик. Од Кармелюка втікли.

Дівчина. А хто такий ваш пан? Звідки?

Хурщик. Отож бо, яка ти нетерпляча. Не чіпляйся, а то...

Дівчина (жартовливо). А то що?

Хурщик (жартовливо ловить дівчину). Ти таки свого дочекаєшся?

Дівчина. Ой-ой! Геть!.. (Махає і головою і руками).

Чи ви не сказились. Одчепіться. Такий старий, а теж до жартів. (Пручається). Стрічки порвете. Та ну вас. У вас же вдома жінка, діти... (В цей час прироблена борода у хурщика спадає, виявляється молоде обличчя).

Дівчина (одскакує, злякано дивиться на його). Ой!
Матінко!..

Хурщик (skonфужений, підіймає бороду, ховає в кишеню).

Слухай, дівчино, ти ж дивись—нікому! Чуєш?

Дівчина (тихо). А хто ж ви такий?

Хурщик. Узнаєш. А тепер вийди, пан здається йде. (Увіходить Незнакомий, заклопотаний. Дівчина виходить).

Х.

Незнакомий (швидко, затурбовано). Ну, як? все гаразд іде?

Хурщик (визирнув за звері, потім зачинив їх щільно). Все добре, отамане. Замки од брами зняті, сторожа чекає тільки знаку, щоб порозбігатися. Тільки коло будинку кілька душ варти непевних—будуть змагатися.

Незнакомий (здивовано). Змагатися будуть? Зо мною? Пов'язать їх, чортових синів! А як будуть опиратися, то скажи, що я їх із гніздами повикидаю із села. Хай тільки насміють. Ну, іди. Випускай хлопців, а випустиш;—на мене гукнете. Без мене нічого не починать. Я маю дещо розказати їм. Коні мають стояти напоготові. Як тільки...

ХІ.

Панна Ромця. (Одчиняє двері, здивовано). О, і ви тут? Прошу вибачити, я вам перебила?

Незнакомий. Нічого, панно,—я вже розмову скінчив. (До хурщика). Дивися ж, Сергію, щоб усе

було зроблено так, як я тобі казав. Коні нагодовані?

Хурщик. Нагодовані, пане.

Незнакомий. Ну, іди собі. Подивися там, чи не намуляна шия у карого, бо чогось він увесь час мотав головою.

Хурщик. Добре, пане. (Пішов).

ХІІ.

Панна Ромця. Вибачте мені, що я вас спитаю скажіть—ви не поет?

Незнакомий. Із чого це ви помітили?

Панна Ромця. Так мені здається. По очах ваших бачу... (Зазирається йому під окуляри). Ой, які страшні. Скажіть, вони не болять у вас?

Незнакомий (поправляє окуляри, сміється). Не задивляйтесь, панно, на мої очі, а то вони чогось наворожать вам.

Панна Ромця. Справді? Бувають такі очі? Ото кажуть, у Кармелюка тільки такий погляд, що тільки на кого гляне, той до віку його не забуде. (Зідхає). Знаєте, я не задоволена сьогоднішнім вечором: так сподівалися, так готувалися на Кармелюка і таке розчарування.

Незнакомий (сміється). Так то хотілося бачити його?

Панна Ромця (гаряче). Непереможно.

Незнакомий. А скажіть, щоб це ви робили, коли б оце одчинились двері і зразу увіходить...

XIII.

Пан Душечка (увіходить із шклянкою кави в руці). Тут все ж таки спокійніше буде. Що це в мене—дві голови на в'язах, щоб я там перед вікнами крутився? Сиди та й озирайся, що ось-ось улетить каменяка у вікно, а то гляди ще й із рушниці гримне. Хіба йому моєї голови шкода? Правду я кажу, любий мій пане? (Сміється).

Панна Ромця (сердито). Од вас, дядю, ніде не сховаєшся. Навіть помріяти за вами не можна.

Пан Душечка. Я не буду вам заваджати. Говоріть, що хочете, а я слухати не буду.

Панна Ромця. Тепер уже нічого не вийде—увесь настрій розбили... (Павза. Знову до пана Душечки). Ну, глядіть, дядю, сидіть тихесенько і не зворушіться... Сядьте отам в кутку...

XIV.

Пані Люба (увіходить). О, бачте! Та вони всі сюди зібралися. Звикли тут раз-у-раз сидіти, то воно сюди й тягне. Видно й справді тут затишніше. Ну, то вже звелю і каву сюди подавати. (Панна Ромця безнадійно махнула рукою, сердито надулася. Пані Люба у двері). Стасю, проси пана Олізара та ідіть всі до гурту. Крикни Устині, щоб сюди й каву принесла. (До панни Ромці). Я турбуюся, де панна поділася, а вона, бач, де?

Пан Душечка. Вона тут собі на самоті любенько до пана залицяється.

Панна Люба (до Незнакомого жартовливо). Глядіть, не завезіть іще нашої панни до Чернігова.

XV.

Увіходять Стась із Олізаром, провадячи якусь суперечку.

Пані Люба. Годі бо вже вам змагатися. Наслухаєшся про нього проти ночі, то ще, боронь боже, наснитися.

Стась (похмуро) Ми не про нього, ми про інше.

Пані Люба (До незнакомого). У нас тепер скрізь тільки й мови, що про Кармелюка. Про його ви почувете і під церквою, і на ярмарку, і в шинку, і в панських покоях—із язика ні в кого, сибірний, не сходить. Яких див тільки не почувете ви. Пісню даже почали співати про його.

Незнакомий. Хотів би я знати, що то за пісня?

Душечка. Не погана пісня. Кажуть, сам розбійник склав її про себе.

Незнакомий (здивовано). Хто—Кармелюк?

Панна Ромця. Так-так. Кажуть, він до всього—поет. Ось пан Олізар чудово співає його пісню. (До Олізара). Пане Олізарє, заспівайте оту, що ви в Захревських співали. (Олізар ніяково знизує плечима).

Незнакомий. Це дуже було б цікаво. Заспівайте, пане, коли ваша ласка.

Пані Люба. Та вже ж не одмовляйтесь, пане Олізарє, ви ж так любите ту пісню. (До Незнакомого). Пан Олізар у нас—небезпечна людина—кажуть, таємний прихильник Кармелюка.

Незнакомий (здивовано). Он як? Це—двічі цікаво. Ви мусите, пане, проспівати пісню.

Олізар (огинаючись). Я б з великою охотою, але ж ніхто не буде протестувати?

Стась. Про мене...

Панна Ромця (б'є в долоні). Просимо! просимо!
Всі просимо! (Дівчина приносить каву).

Пані Люба. Ось каву принесли. Мостіться ж панове, де кому зручніш, беріть, що кому до вподоби, бо я вже тут цілком безпорадна. (Всі розміщуються повільно на канапі, на ослоні, долі на килимі. Незнакомий—самотно, осторонь).

Ганна Ромця. Чудово.

Панна Люба (До Стася). Зачини, Стасю, двері, щоб челядь не слухала. (Стась причиняє двері).

Панна Ромця. Тепер прошу уваги. Пане Олізарє, за вами справа!

Олізар (становиться в позу, співає).

За Сибіром сонце сходить—

Хлопці, не дрімайте

Та на мене Кармелюка

Всю надію майте...

Зовуть мене розбійником,

Кажуть, що вбиваю...

Нікого ж я не вбиваю...

Бо й сам душу маю.

А що візьму в багатого,

Те бідному даю.

І так собі я гадаю,

Що гріха не маю...

Після пісні павза. Стась сидить задуманий, одвернувшись Пані Люба—граючись із собачкою. Пан Душечка—замилувано з широкою осмішкою. Панна Ромця—замріяно. Незнакомий— із схиленою головою в глибокому смутку).

Незнакомий (підходить до Олізара). Щире спасибі вам, друже, за пісню. (Гаряче тискає йому руку). Ви й самі не знаєте, як вона вразила мене. Дуже хотів би ближче з вами познайомитися.

Олізар (привітно). Прошу завітати до мене. Я тут недалеко живу, у Вишниках.

Незнакомий. Неодмінно заїду і неодмінно навчуся у вас цієї пісні. Надзвичайна пісня... І хто її вигадав. Хм... (Ходить схвильований). І цю пісню склав сам Кармелюк?

Олізар. Кажуть. Хіба ви не чули? Її ж уже скрізь співають.

Незнакомий (здивовано). Вперше чую.

Панна Ромця (радісно). А що? А що? Хіба я не казала. Правда, є сила чарівна в цій пісні.

Пан Душечка (зідхає). Ні, що не кажіть, а не можна одмовити тому гультяєві, що в його дикій, розбійницькій, хлопській душі бувають і прояви якихось вищих поривань до правди і краси... Коли б були поставили його на світлу стежку...

Стась (рішуче струснувши головою, кидається од задуми) Розніжився дядя, розкис. „На світлу стежку“, „душа“, „краса“—тьфу! На шибеникю. Ото йому найправдивіший шлях. Мене тільки дивує, чого із ним панькалися, коли попався був у руки.. Коли б були тоді повісили, то й тепер не мали б із ним мороки.

Пан Душечка. Я не кажу там, чи може бути душа в холопа, чи ні, я кажу об'єктивно, що в цього безбожника і злодіяки іноді прокидається совість, навіть благородство, я б мовив.

От недалеко під Барами був, кажуть, такий випадок. Жила там бідна поміщиця на прізвище... Стась (знижує плечима). Звідки це таке замилювання розбійником. Де воно взялося? Тепер мені стає ясно, чого справа з Кармелюком набрала таких розмірів. Де ж там мають викорінитись ті розбої, коли сама шляхта...

Пані Люба. Годі, Стасю, це ж таки цікаво послухати... Хай розкаже про ту удову, що почав був говорити.

Стась (саркастично). Ну, це заведе казку на всю ніч.

Пані Люба (не слухаючи його, до Душечки). Так, кажеш, жила під Барами бідна поміщиця. (Лагодиться слухати, осміхається).

Пан Душечка (переходить на епічний тон). Жила під Барами дрібна поміщиця, удова, з великою дрібною сім'єю... (Олізар, панна Ромця, пані Люба підсуваються ближче до Душечки, відразу змовкають, перестають рухатись і слухають із непереможною цікавістю. Стась намагається тримати презирливий вигляд, який швидко у нього зникає. Панна Ромця гасить одну свічку, стає темніше. Під час оповідання непомітно з'являється один з гайдамаків на дверях, робить Незнакомому знак. Незнакомий непомітно для всіх виходить із підземелля). Маєточок її був закладений і його мали вже продавати за борги. Видерла вона із послідніх ужитків, не доїдала, не допивала, збила якомсь за три роки десять тисяч, щоб к строку виплатити кам'янецькому лихвареві борг. Ну, от треба їхати в город. Сама вона жінщина боязка, а їхати в такі часи, та ще з грішми—боїться. Посилає свого еко-

нома. А той економ був хитра, лукава собака. Приховав він гроші в доброму місці, а сам вертається з дороги, переляканий, стривожений. Так і так, розказує—здибав мене в лісі Кармелюк, пограбував до ниточки, тільки що пустив із душею. Бідна вдова в плач! Аж ось другого, чи третього дня під'їздить якийсь пан... (Чути—у дворі дзвонять на сполох. Всі раптово кидаються).

Пані Люба (після павзи, кричить зойком). Ой, боже мій!

Всі (полохаються). В чім річ? Що таке?

Пані Люба. Не чуєте що? На сполох дзвонять.

Розбійники у дворі. (Здіймається полохлива біганина).

Пан Душечка. Що ж робить? Що робить?

Стась (злісно). Договорились. Треба боронитись.

(Зачиняє двері). Де замки? Де підпори?

Пані Люба (плаче). Ой, боже мій, хоч би ж живими оставили. Пане Олізаре, вони не будуть убивати?

Олізар. Заспокойтесь, треба тільки не змагатися.

Я зараз піду узнаю, що там чиниться. (Швидко пішов).

XVI.

Пані Люба. Мати божа, що це буде? Знищать, з димом пустять. (Ламає руки).

Пан Душечка (переляканий). Заспокойся, душечка. Спокій, тільки спокій... Усе добре буде...

Пані Люба (зі зла). Що добре буде? Що?

Пан Душечка. Взагалі, того... може ще нічого не буде. (Чути—гримить вистріл. Пан Душечка вирівнюється і завмирає стовпом).

Стась (біжить до стола). Де рушниця? Де ділась рушниця?

Пані Люба (махає руками). Не треба! Не треба!

Стась. Чого не треба?

Пані Люба. Не треба рушниці. Зброї не треба.

Іди сюди. (Тремтячими руками виймає з-під подушки скриньку, достає гроші).

Стась. Оддаси гроші? Як знаєш.

Пані Люба. Воля божа. Оддай їм. Ось тут тисяча.

Стась (похмуро). Мамо, я не маю жодного бажання говорити з цею наволоччю. Хай уже хто інший візьметься за це.

Пані Люба. Ну, хто ж оддасть їм гроші, хто? (Дивиться на Душечку). Може ти, братіку, передаси?

Голубчику, визволи. (Дає йому гроші, той бере механічно).

Пан Душечка. Треба тільки того, як його... (Тим часом стурбовано прислухається).

Стась (хрипко). Чого?

Пан Душечка. Неодмінно треба отого... (Хватається за голову). Ну, отого... (Не може згадати. Тим часом стало чути за дверима гомін). Ідуть... (Махає рукою, сідає на стілець не договоривши. Пані Люба падає лицем в подушку. Панна Ромця стоїть коло стіни, як тїнь, мовчазна, нерухома. Стась—поклавши руку на груди із стуленими високомірно губами. Німа тиша. Хтось хрипко кашлянув і змовк. Всі чекають без найменшого руху).

XVII.

Увіходить Олізар, серйозний, блідий, з ними Кушнірук

Кушнірук (повертаючись назад). Ідїть сюди двоє. (Увіходять ще двоє гайдамаків. Кушнірук із пістолетом—

останні з киями. З-за дверей виглядають інші. Кушнірук скидає шапку). Слава Ісусу! (Всі мовчать. Кушнірук голосно, діловито). А де будуть пані?

Стась. Кажі, що треба, мені, пані недужа. (Показує очима на ліжку).

Кушнірук (тихіше). Оце я маю спитати вас, як же воно буде? Будете платити штрап.

Душечка. Ось тисяча злотих.

Кушнірук (бере гроші). Не тисяча, з вас щось більше приходитьсья. (Виймає папірець, читає). „На срітення Максиму Губареві усяпали ранком 25 і увечері 25—всього 50 різок. За таке безчестя чоловікові отаман поклав по десять злотих за одну різку—всього 500 злотих. У неділю на тому тижні дали Бондарчукові 25 нагаїв—по 20 злотих кожний—500. Петрові Мороці на сорок святих—сорок гарячих—400 злотих. Отже всього виходить тисяча й чотириста. Шукайте, недостачу.

Пан Душечка. Пані казала, нема більше.

Кушнірук (спокійно). Подивіться отам під подушкою у пані.

Пані Люба (швидко схоплюється). Я сама. Я сама. (Дістає, лічить). Бога ви не боїтеся. Останне берете

Кушнірук. Ой, пані, пані! Чи вам би плакати на злидні. Вам і нажнуть, і навозять, подадуть, і приберуть...

Пані Люба (дає гроші). А чи тобі ж, Кушніруку, за таке діло братися? На всю округу коваль був, гроші заробляв, та ще й титарем був у церкви Забув бога. Пішов розбивати.

Кушнірук (зідхає). Що ж будемо діяти, пані, самі знаєте, не можна з вами у злагоді жити. Не по правді ви робите... А бога—я й тепер не забуваю. (На хвилину загадався. Далі набирає суворого вигляду). Ну, то глядіть же: оддайте людям без сварки все те, що звелів вам Кармелюк: Оддайте добром—не доводьте до гріха, бо все одно так не минеться. Бо, як удруге прийдем, буде погано. Чуєте, пані? Отаман не любить таких жартів. Прощавайте. (Надіває шапку, вертається, робить знак на свічці). Оце дивіться сюди, поки свічка не догорить до цього рубця, щоб і з місця ніхто не рушав. (Гайдамаки виходять).

XVIII.

Пан Душечка (втирає піт на обличчі). Ну, мов гора з плечей звалилась... (Глянув на панну Ромцю, починає реготати, кавкаючи придушеним сміхом). Гляньте, гляньте — який... ха-ха-ха... (Настрій швидко у всіх підіймається, сміються навіть без причини). Який кислий розчарований вигляд...

Панна Ромця (капризно). Я зовсім не цього сподівалася. Все одбулося так просто, звичайно.

Пан Душечка (встає з місця). Ромця дожидала: прийдуть якісь лицарі...

Панна Ромця (лякаючи). Дядю, дядю, сидіть, не вставайте. (Пан Душечка полохливо сідає на місце. Всі дужче починають сміятись).

Пан Душечка (встає). Я кажу... Ха-ха-ха. Ромця гадала, що прийдуть лицарі в шоломах, у коль-

чугах, а прийшли якісь костурники... (Тим часом механічно затирає нігтем на свічці рубець). Якісь жебраки!

Стась. А значок на свічці, дядю, все таки затріть. Боронь боже, назад повернуться... (Здіймається регіт до сліз. За сміхом яку хвилину не можуть говорити).

Пан Душечка (після павзи, витираючи сльози в очах) Ну, добре, що хоч усе обійшлося дешевим коштом. Я не знаю, чим це пояснити, та на мою думку розбійники поводитись чемно.

Пані Люба. Ох-хо! Щоб дуже дешево обійшлося, я б не сказала. Півтори тисячі злотих на дорозі не знайдеш.

Стась (хмурніє). Так! Веселого в цій оказії справді мало.

Пан Душечка. Так. І доводиться мовчати.

Стась (спалахуючи). Яке по суті нечуване нахабство. Прийшли, як до себе в хату, поводяться, як із підданими.

Панна Ромця (капризно). Хоч би ж було побачити, який він?

Стась (сухо). Панну Ромцю більш всього печалить, що не сам Кармелюк прийшов грабувати.

Пан Душечка. Справді, Ромцю, справа варт того, щоб до неї поставитися уважніше.

Панна Ромця (засоромлена). Тоді я зовсім буду мовчати.

Стась (м'якше). Вибачте, панно Ромцю, але справа стоїть тут більш серйозно, ніж вам здається.

Ви не хочете бачити, що тут криється образа всьому панству.

Панна Ромця (спалахнувши). Я сама дворянка, і мені інтереси дворянства близькі не менш, як і другим. Але коли наша шляхта не має сили і сміливости захистити себе од якогось мужика, хлопа, коли вона дозволяє, щоб їх сестер, жінок, матерів грабував він по шляхах, щоб він вільно по ночах заходив в їх будинки із своєю дикою ватагою, згоняв женщин із ліжок, то по неволі доводиться схилитися перед відвагою його і силою.

Стась (схвильовано). Це ви кидаєте мені докір?

Панна Ромця. Чго це вам, я кажу про всіх. Хіба у нас мало блискучої молоді в цяцькованій, дорогій зброї молоді з високим гонором, що уміє тільки пити та глумитись над мирним, беззахисним мужиком, ховаючись од гайдамаків під крило поліції.

Стась. Докір той мушу взяти перш за всіх на себе. (Ходить схвильований). Ні, це треба було давно сказати. Давно вже в мене очі вилазять од того сорому зашляхетне панство. Коли ніхто не піде з них, сам піду із своїми людьми, я їм усім докажу, що Кармелюк не такий страшений, як вони гадають. Не пройде і місяця, як я живцем візьму цього гультая на ланцюги. Бо що ж це буде далі? Вчора пограбував Яновича, сьогодні нас, спалив пана Козминського, як ось каже пан... пан... (Озирається, замовкає). Заждіть, а де ж наш гість—чернігівський поміщик?

Всі (озираються): А справді, де ж це він дівся?—
Як крізь землю загин...

ХІХ.

Увіходить Остап.

Всі (вкривають його, як холодним рядном, запитаннями):

— Остапе, що це таке? Як це так сталось?

— Куди ти дивився? Де були сторожі?

— Де вони взялися тут?

Економ (пригнічений, винувато знизує плечима). Я вам скажу, це не люди — чорти якісь. Це ж вони заїхали у двір у мішках із вовною. Хто б сказав?.. Хто б подумав?

Всі. У мішках...

— Зажди... а... а поміщик?..

Економ. Який поміщик? — Та то ж і був сам Кармалюк.

Всі кидаються; короткий крик здивування, — хто хватається за голову, хто плече в долоні, підіймаються брови, розширюються очі).

ЗАВІСА.

КАРТИНА ТРЕТЯ.

Чорний економічний двір. З боку хата-казарма, навпроти — комори з ганками. В дворі купчаться чоловіки, жінки, молодь діти. Деякі стоять, інші рядом сидять на ганках, діти на тинах. На ослоні посеред двору сидять музики — сумні. Гомін. Настрій напружений. Вигляд у більшості суворий з насупленими бровами. В деяких пригнічений, сумний. Розмовляють разом у

кількох гуртках. Люди перебігають з жадобою з одного в другий. Чути уризки розмов, окремі фрази, вигуки. Всі визирають в один бік.

I.

В 1-му гурті. Панів понаїздило — сила! всі хочуть його побачити. Тут буде йому перепочинок. Тридцять верстов, кажуть, плазма ліз і вдень і вночі, під дощем...

В 2-му гурті: 1-й. Що сьогодні за свято?

2-й Та цить... Свято... Он чуеш, що кажуть...
(Перший дослухається, що говорять у 1-му гурті).

В 1-му гурті: 1-й. На його одна надія була. Так отак же сподівалися, що він нам у пригоді стане, та й дождалися...

2-й. Чого там дождалися, ще нічого не знаємо.

3-й. А що хіба?

4-й. Та цить.

В 3-му гурті: Та й до віку я цьому не повірю: покаявся, покаявся. — З якого дива став би він каятись, та й у чому? Вони ще будуть знати Кармелюка та й не раз: це не він. Найшли якогось злодія, підмінили. (На його махають руками сіпають за поли).

В 1-й гурті: 1-й. Ох, мені здається, так воно не обійдеться. Краще додому заздалегідь тікати...

2-й. Чого?

1-й (шепче щось на ухо другому).

2-й (здивовано, стурбовано). Сьогодні?

1-й. А що ти собі думаєш — мало оце миру зо-

бралося? А в кожного вже терпець увірвався?
(Підбігають з другого гурту).

Голоси: Що? Що таке? (Тиха розмова. Тим часом 1-й переходить до 2-го гурту).

В 2-му гурті (знову чути його слова) Мені здається що так воно сьогодні не обійдеться... Щось буде.

Голоси: Що буде? (Знову тиха розмова. Пішло поміж людьми): — Цц... Тихше... Пані йде сюди. Пані!..

(Натовп німіє, як скеля. Збивається в один гурт).

II.

Виходить пані Люба по святковому вбрана.

Пані (до людей). Економа не було тут? (Люди навколо озирються).

Люди: Не бачили. (Павза).

Пані. Так тепер уже побачили, який вам добродій той Кармелюк?

Голоси (неохоче): А що таке пані?

Пані. А хіба не чули, що кругом у нас діється? Послухали того дурисвіта, пішли проти панів... тепер он вся Безводня в Сибір іде, у Власовку пішло військо, а в Морошні все село громадою стоїть другий день на колінах, прощення дожидає—наробив людям добра, гультай, тепер, бач, кається... (Люди похмуро мовчать). Чула я, що поміж вами є такі, що плескали язиком не знати що, отож дивіться та шануйтеся... (Позирнувши на голови людей). Бач, пані говорить із вами, а ні один не догадається зняти шапки. (Дехто

вяло здимає з голови шапку). Ну, що було — минуло, аби не верталось. А сьогодні у нас свято — гуляйте, хоч до ночі. Тепер, дякувати богіві, буде спокійніше і вам, і нам... (Дивиться на людей). Та й чого це ви всі такі посмучені? Чи, може, й досі боїтеся того пройдисвіта? Сьогодні всі мусять веселі бути. (До музиків). А ви сого по-снули? Це добрі мені музики. Ану, розвеселіть людей! Молодиці, дівчата, хлопці, а ну, в танок!.. (Музики зідхнувши ліниво [беруться до скрипок, загук, як спросоня, бубон, запильчикали скрипки. Ніхто не рушив із місця, глузливо дивляться на музиків).

Пані. Для таких танцюристів не варт було й музики наймати. (Пішла).

III.

Голоси: Бач, порадили! Глядіть, чи не рано оце музиків наймали!

— Побачимо ще, що то за Кармелюка вони знайшли.

— Тут його знають люди не одурять.

Діти. Ідуть. Ідуть.

(Зразу починається поміж людьми хвилювання, полохливі голоси).

Голоси: Краще піти до дому, щоб чого не трапилось.

— А що—хіба йому довго...

— Що? Що таке?

— Ведуть...

— Та ні бо—то ще тільки пани ідуть...

— Ну, то зараз його вестимуть...

— Миколо, додому!

IV.

Виходять гуртом пани й пані, веселі, червоні, по святковому поодівані. Сміються, жартують. В середині між ними чиновник; за ним несуть оберемки великих книжок. Коло його дуже старий пан у дворянському кашкеті й мундирі— голова у його хитається, ноги тремтять, спирається на палицю.

Старий пан. Це прекрасно вигадано, мудро. Не було б навіть зайве—замовити залізну клітку й возити його по всьому краюві.

Чинovníк. Була й така думка, але справа повернулася сама собою так, що це стало зайве... Так краще буде, вірніше. (Спиняються в дворі, недалеко од людей).

Старий пан. Знаєте—мені лікар заборонив виходити з кімнати, але коли почув я таку радісну вість, то, не зважаючи на свою недугу їхав сорок верстов такої пагубної дороги, щоб побачити його на власні очі. Тепер спокійно буду вмирати.

Пан Стась (підходить до людей, де хвилювання не вчухає). Що тут таке? (Люди мовчать. Стась до чиновника). Ви собі не можете уявити, до чого наполоханий цим розбійником дурний мужик. Вони навіть зараз бояться, щоб він якимись чарами не наслав сюди біди. (В гурті панів сміх).

Чинovníк (поважно підходить ближче до натовпу й починає говорити голосно і авторитетно): Слухайте сюди, мужички. (Люди збиваються в тісний натовп). Перш,

ніж побачите ви того, колись страшного розбійника, я хочу дещо сказати вам, щоб ви не полохались і не хвилювались, його побачивши, як це вже було в інших селах, кудю вели розбійника. Ходять такі безглузді чутки по між людей, ніби розбійник Кармелюк має якусь особливу, чарівну силу: що він уміє одводить людські очі од себе, напускати туму на людей, що він вільно проходить крізь муровані стіни і багато інших нісенітниць. Пускають такі вигадки темні, залякані розбійником селяни і доймати віри їм може тільки зовсім нерозумна людина. Розбійника Августина Кармелюка, кріпосного пана Пігловського, із села Толовчинців, дезертира і злодія, потім штемпованого каторжника начальство давно знає, знає добре, бо не раз цей розбійник був в їх руках. Ніякої чарівної сили не було і не має у його,—це звичайний розбійник і злодій, за яким записано не мало крадіжок, грабунків, душогубств. Нема кінця-краю його злочинам. Гляньте на оці книги—всі вони списані дрібним писанням про розбій його. І все, що тут записано,—доведено й пильно перевірено. Не вірте й тому, ніби він усе, що одбирає у багатих,—оддає бідним: у нас уже це давно доведено, що і він і його товариші—крави і грабували не тільки в панів, а і в бідних людей. Це він сам себе славив, милосердим до людей для того, щоб люди не давали його в руки правосудности і щоб допомагали йому в злодійських замірах його. Ка-

жуть, Кармелюк—не проста людина. Так, господь милосердий з великої ласки своєї одарував його з природи великими дарами своїми: і хистом, і розумом ясним, і красою, і силою великою, але ті божі дари він покладав не на чесну працю, але тільки на розбої і злочинства. Він дунив імовірних, темних людей, обіщаючи їм правду і волю, і заразив огнем бунтарства увесь наш край. Але бідні люди гірко одплатилися за свою імовірність: тисячі сидить їх по острогах, тисячі гние в шахтах, гине в засланні в далекому Сибірові. Тисячі неповинних дітей і жінок осталися на світі сиротами та вдовами. Ось якого добра наробив людям цей уславлений оборонець убогих і покривджених. Довго він грабував і баламутив наш край,—але пробив його час. І прокинулася в йому його темна розбійницька совість. Згадав він великі гріхи свої й злочинства, і жах і трепет обуяв його. Сам він оддався владі, у всьому повинився, признався. І прохав він у суду однієї собі милости: дозволити йому десь у монастирі під певним доглядом замурувати себе в стіну, там кінчити життя своє в денних і ношних молитвах, в пості, в воздыханнях о гріхах своїх. Суд наш справедливий, але вінже і милостивий,—зважив на його щире каяття, на його скорботу велику і терзанія і вволив його волю. Ведуть його тепер до святої Києво-Печерської Лаври, куди він поволів не їхати і не пішки йти,—а плазувати по землі, не підводячи на світ ясний

голови своєї. Прохаючи на всіх перехрестках, по всіх селах і містах, і в багатого, і в бідного, і в старого, і в малого опрощення великих гріхів його... Ось зараз ви його побачите. (Між панами і між селянами руханина, схвильований гомін).

Голоси: Тікаймо. Краще тікаймо...

— Додому?

— А нам чого?..

Чинovníк. Заспокойтесь. Заспокойтесь, кажу вам.

Пан Стась. Не навалюйтесь у цей бік. Подайтесь назад. Всі побачите.

V.

Помалу всі затихають, дивлячись в один бік. Напружена тиша. Чути брязк ланцюгів. Виходять кілька душ конвойних з рушницями, між ними плазує на землі увесь укручений ланцюгами Кармелюк. Всі очі жадібно впилися в його. Обличчя де в кого злякані. Дехто ховається за спину інших.

Голоси: Він. Він.—Кармелюк.

Кармелюк (встає на коліна, до панів). Простіть у всьому, що заподіяв вам вільно і невільно.

Старий пан (виходить кульгаючи наперед, наводить на Кармелюка шкельце). Так оце він є той Кармелюк? Так оце і є той лицар, що одіймає в багатих, та оддає бідним. (До Кармелюка). Що, хотів порівняти мужиків із панами? (Дивиться пильно). Та як же ти посмів, нікчемний хам, бидло дворове, як ти наважився здіймати руку на панство, на їх право, що дано їм од царя, од самого бога? Як же ти... (Махає рукою із злости). Та тебе за це...

Кармелюк (смутно). Пане, пане, стоїш ти саме на божій дорозі, незабаром тебе чекає заступ та лопата. Подумай ти про душу свою...

Старий пан (лютує). Та як ти смієш так з мною говорити, бидло смердяче. Та я тебе, поганого пса... (Немічно вимахує палкою, його одводять розважаючи, з другого боку вибігає пані Люба,—вона раніш поривалась вперед, але її втримав Стась).

Пані Люба. А чого ж ти так почорнів, вельможний пане, чого так запали очі твої соколині? Де поділася краса твоя писана?..

Кармелюк (тоскно). Пані, гріх тримати гнів і помсту довго у серці. Сказано бо в святому письмі: „Да не зайде сонце у гніві твоєму“. Прости.

Пані (нахиляється нижче до його). Як трава посохнеш, згинеш у мурах... Отам ти знайдеш отую волю, що крикаєш людям... (У натовпі селян громом проходить гук обурення).

Пан Стась (одводить матір, до Кармелюка, що чолом лежить на землі, рішуче): Бог простить.

Кармелюк. Вдруге і втрете.

Пан Стась. Всі три рази.

Кармелюк (повертається до селян). Простіть ви мені, бідні люди. Не по правді я жив на світі, і карав мене господь за мої великі гріхи карою лютою на кожному ступні моєму. Забудьте тепер про розбійника Кармелюка. Не кляніть його за те велике лихо, що заподіяв вам, та не ходіть його тяжкими шляхами. Простіть великого грішника. (Кладе чоло на землю).

(В натовпі тиша).

Голос (із гущини). А де ж тоді правда? Де воля? Кармелюк. Де вона тая правда в світі? Де тая воля? Цілий вік я по світі блукаю, все оддав за неї, а чи бачив я її хоч у сні? Хоч тінь її? Кайдани та батоги, та колоддя на шиї бачив я у себе, а не волю. Тепер я вже бачу, що то все було даремне... бо то є божа воля на тее. І змагатися з нею—гріх. Терпіль, молітеся богу, — прийде той час, і він зглянеться над вами. Слухайтеся панів, не угнівляйте їх, робіть, годіть їм—краще вам буде. Ви темні,—вони вчені, за їх розумом і ви легше проживете в світі. А з божою волею не змагайтеся.

(Натовп гуде невиразним гомоном, далі зразу вириваються слова жалю, гніву, обурення. Пани сміються поміж собою).

Люди: То оце такий той Кармелюк.

— Стільки людей пішло за його на Сибір. Тепер він схаменувся, тепер він кається... „Бог карає“.—За що?

— Чом він отих не карає, що людей у ярма позапрягали.

— „Не гнівіль панів, та й добре вам буде“...— Кістки наші травною поростуть, а ми того добра не діждемося од їх.

— Та що казать — підкупили, він і почав лазаря співати.

— Підкупили, підкупили. Собака! Юда!

— Забить його, як собаку, і суд йому тут увесь. Стільки мира занастив, тепер...

(Гнів зростає. Між панами хвилювання).

— Бийте його, зрадника, запроданця.

(З паліччям, дехто з кіллям, з тим, що попало під руку, кидаються на Кармелюка).

Пани: Що таке? В чім річ? — Що це тут починається.

Ч и н о в н и к (зляканий, стурбований, виходить наперед, розставляє руки). Мужички, так не можна. Так ви самі собі кайдани куєте. Самоправно судить немає такого права. Одповідать будете.

Л ю д и (в розпалі): Та що там слухати його: тепер вони його оборонять, бо він в одно з ними.

— Тепер він їм потрібний.

(До Кармелюка):

— Кажи, нащо людей дурив? Нащо про волю брехав? Нащо людей у Сибір позагонив? Кажи.

— Та що тепер говорити з ним. Собаці — собача смерть — бийте його.

(Натовп знову поривається до Кармелюка, чиновник безпорадно махає руками, щоб спинити. Пан Стась рішуче виходить вперед. Заступає чиновника).

Пан Стась. Не розумію, чого там панькатися з ними. (До людей). Назад. (Стріляє з пістоля. Всі одступають назад. Тиша). Що це таке? Бунт? Що ви гадаєте, я вам ради не дам? (Гукає в бік). Остап, сідлай коня, біжи в місто по військо? (До людей) Хіба я не знаю, що самі ви бунтарі, розбійники — тільки все валили на Кармелюка. Я всіх вас із вашим смердячим кодром на Сибір спроважу. В ланцюги закую. Бунт? Геть шапки!

(Люди стривожені заворушились, презираються).

Пан Стась (люто). Геть кажу шапки! (Збиває з голови одного шапку, інші швидко один по одному теж скидають шапки). На коліна! (Перший ряд — озирнулись один на одного. Мнуться). Що, одвикли? Забули? Ставай—гірше буде. (Один стає, за ним другий, третій і весь натовп падає на коліна, як скеля). Три дні будете стояти тут, землю будете їсти, дітям закажете, як бунтувати.

(Кармелюк весь час стояв на колінях із похиленою головою, далі встає на ноги).

Чинovníк (до його). Ти, голубчику, нічого не бійся,—ми не попустимо ніякого насильства над тобою.

Кармелюк. Не боявся я нікого і не боюся, іно лиш одного бога. (Зводить очі вгору). Господи, хотів я на останку днів своїх гріхи свої тобі покутувати, аж бачу—цього мені не судилося. Прости мені, милосердний, але я... (сильно) розбійником був і буду і на суд твій праведний прийду розбійником. Тоді будеш мене судити. (Зриває з себе ланцюги).

(Між панами тривога).

Пани: Що таке?—Що це чиниться?

Кармелюк (підходить ближче до людей). Вставайте із землі. Не бийте їм поклони. Не давайте своєї душі в наругу. Я вам наказую вставайте!

(В натовпі хвилию радісний пішов гомін „вставайте, не бійтеся“. Декілька душ встало, з них знову деякі спустились на коліна. Між панами пішов сполоханий галас).

Пани: Він прикинувся вівцею.—Гляньте—він на-

род бунтує. Він утече.—Сторожа! Варта! В'яжіть його, а то втече.

(Сторожа, душ 4 озброєних селян боязко наближаються до Кармелюка. Тільки ж Кармелюк повернув до їх лице—зразу поодкидало їх, мов вітром. Між людьми гомін сміливішає, стає більший і більший).

Голо си: Кажі, що робить нам. На тебе надію маємо.

Пани (до сторожі). Чого тікаєте, дурні?

— Чого лякаєтесь? Він такий, як і всі: беріть його.

(Гомін. Між гомоном чути слова):

Кармелюк. Нікого не бійтеся—за вами правда. Не слухайте панів. Не робіть панщини. Скидайте ярма. (Останні слова його тонуть за панськими голосами. Люди встають, наростає другий гомін).

Пан Стась. Довго ти будеш гавкати, скажена собако? Погрожує нагаєм).

Кармелюк (грізно). Одійди, пане, од гріха,—чуєш? (Брязнув ланцюгами, що держав в руці).

Пан Стась. Я тебе... Я з тобою...

Пані Люба (з криком одтягає сина назад). Тікай, Стасю, од його. Глянь: він хоче забити тебе, розбійник.

Пани (до людей): Бийте його розбійника, не слухайте, він вас дурить знову.—На смерть його гультяя. Дозволяю. Нічого за це не буде.

В гурті (сміються). Ага, тепер бийте.

(Частина натовпу тим часом розбіглась чогось по двору; чути гуркіт; б'ють двері).

Г о л о с и: Що таке?

— Комори вже розбивають.

— Де? Що?

— Гляньте—дим.

— Пожежа.

— Бунт. Тікайте.

(Між панством паніка. Хвилею тікають до будинків. Між людьми вільний гомін, метушня: рвуть і розкидають судові папери Кармелюка папери. Стає темно. Зразу освітлюють сцену огоньки. Горять папери. На сцені—нікого. Вгорі над огнем з паперів з'являється на коні, як марево, легендарна постать Кармелюка, з розірваними в руці ланцюгами).

КУДИ ВІТЕР ВІЄ.

Малюнок на одну дію.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Корецький — людина років 30 — 35.

Пані Корецька — його жінка.

Панна Ліза — сестра Корецького.

Коломієць — студент-українець, квартирант Корецьких.

Рощін-Демідов — офіцер-доброволець.

Другий офіцер.

Діється на київських дачах в часи облоги Києва республіканським українським військом у грудні місяці 1918 р.

Середина кімнати. Прямо, праворуч і ліворуч — двері. Стінгусто увішані фотографіями, листівками, картинами — додатками до ілюстрованих журналів, між ними — великий портрет поета Шевченка в шапці. В одно із вікон зазирає в кімнату інеєм увітчата сосна. На ліжку, з гримасою хворого, лежить Корецький. Коломієць в задумі ходить по кімнаті нероздягнений, примарнілий.

Корецький (позихаючи). Ви не чули — газети не вийшли й сьогодні? (коломієць не чує). Так ніби я носом чую, що сьогодні буде щось. Чи не увійдуть таки в город сьогодні українці. (Павза. Корецький гукає голосніше). Миколо Федоровичу! Про що це ви так загадались?

Коломієць (не прокидаючись од задумки). Що?

Корецький. Питаю, газети й сьогодні не вийшли?

Коломієць. Газети?.. (Глибоко зідхає, кидається). Ні, не вийшли.

Корецький (співчуваючи). Що це ви, носитеся з зубами?

Коломієць (зідхає). Знаєте, з того часу, як у нас унизу розташувався добровольчеський штаб, я ні на одну мить не маю супокою. Аки на голках, або на горячому угіллю сижучу.

Корецький. Та плюньте ви на це.

Коломієць (з підозрінням). Кожну хвилину, кожна мить чекаєш: ось в кімнату вскочить якийсь Роланд-зброєносець: ви хто такий? ваше посвідчення? ваше відношення до мобілізації?— сюди-туди, ага! українець! і цап голубчика. А з українцями у їх розмова коротка.

Корецький. Та ви не турбуйтеся—поменше ходіть по вулицях, а сюди вони не зайдуть.

Коломієць (певно). Зайдуть.

Корецький. Тут їм діла немає ніякого.

Коломієць. Так то здається, але ви трохи так покрутіть мозком, то й побачите, що й діло знайдеться. (Тихше, з підозрінням). Як ви гадаєте, можна не помітити чудовий профіль нашої панни Лізи, живучи в одному дворі? Або хоч і ставну постать самої Катерини Дем'яновни?

Корецький (сміється). Он куди загнув! Чи помітять, чи ні а ви вже турбуєтесь! Ну, неймовірна ж ви людина.

Коломієць. (певно). Ні, ні! ви не дивіться на це

так поверхово!—Іще вас запитаю, як ви думаете: для наших із вами карих очей наші дами так екстренно вхопились мить і гладить?

Корецький (нетерпляче). Ну?

Коломієць. Ну, от я вам і кажу: не зайде ще сонце, як тут буде їх повнісінько в кімнаті і по справах і без справ.

Корецький (позіхаючи). Це, скажемо, так: офіцерня до жінок народ спритний,—зразу рознюхають, де є яка панна чи жінка. (Сміється). Як ви зразу все це заздальгідь зміркуєте?

Коломієць. Ото ж бо то і є... Я вже у вікно загледів, як один юний серцепожиратель у касці посилав у слід панні Лізі саме ніжне з возведенієм очес к небесам і приложенієм руки до серця зідхання... (Павза; глибоко зідхає). Тікать?—але куди втечеш? До своїх через фронт—нема чого й думати, в город тепер теж не пройдеш: скрізь на мостах стоїть варта... От прокляте становище!

Корецький (байдуже). Нічого, буває і гірше...

Коломієць (кидає на його гострий погляд). Ви думаете?

Корецький (позіхаючи). Людям траплялося ще й не так.

Коломієць (дивиться на його пильно). Людям усяк траплялося... (трохи ядовито). Але дивиться, щоб і вам теж чогось не трапилось, як унадяться золотопогонні гості.

Корецький (швидко). А я їм що винен? Я, слава богу, не український студент, чого мені боятися?

Коломієць. Ні, я не про те, шановний добродію! (Уїдливо). Ви гетьманській мобілізації підлягаєте?

Корецький (роздратовано). Я чоловік больно́й. (Рішуче натягає на себе одіяло).

Коломієць. Так, хворий. Це ми звичайно бачимо, але ми бачили, як учора вели багато хворих до штабу, покропляючи нагаями, шомполами, та прикладами, та коліньми! Істинно вам говорю,—усі вони так летіли, що ніякий здоровий їх не дожене.

Корецький (крутить уперто головою). Це мене не торкається, я знать нічого не хочу—я больно́й...

Коломієць (підходить до нього ближче). Добре. Допустимо. Але все ж кажуть—береженого і бог береже. Зробіть ви, Антоне Аркадієвичу, ось що: накажіть ви, і накажіть суворо і рішуче, як дійсний голова сім'ї, вашій шановній дружині і вашій прекрасній сестриці, щоб вони ні в якому разі сюди офіцерів не пускали. (Тихіше). Ні в якому разі! Хай скажуть, що тут лежать хворі на еспанку, на тиф і сюди ходить заборонено. Можна буде на дверях навіть папірець такий наліпити: „Здѣсь“... (Прислухається). Либонь хтось іде!

Корецький. Та то, мабуть вертаються.

Коломієць (підходить до дверей, прислухається). Так ніби стук для дамських черевичок занадто енергійний. Про всякий випадок треба з своєю

персоною приховатися. (Швидко іде в свою кімнату навшипінках, підбираючи поли).

В кімнату вбігають панна Ліза і пані Корецька в піднесеному настрої, веселі, гомінкі. Обое наспівують:

„На солнце оружем сверкая,
При звуках лихих трубачей,
По улице пыль подымая“...

Корецький. Де вас дідько носить до цього часу? В кімнаті не прибрано, квартирант і досі без чаю,—а вони десь безвісти позабігали.

(На його не звертають уваги).

Пані Корецька. Ліза, ти що надінеш?

Панна Ліза. Я?.. (Швидко). Знаєш, Катя, він уже узивав мене (мрійно приплющує очі) „сестрица“.
(Рішуче). Я думаю одітись сестрою.

Корецький (насторожено). Куди це збираєтесь?

(Йому не відповідають. Обидві заклопотано крутяться по кімнаті, лихорадково пудряться, дістають флакончики з пахощами, визираються в зеркало).

Пані Корецька (щось нишком радісно розказує панні Лізі, чути): Поцілував ручку...

Корецький (нетерпляче). Та куди це ви збираєтесь, куди?

Пані Корецька. А правда, що він—князь?

Панна Ліза (певно, суворо). Князь... як же?—самий настоящий князь...

Корецький (кричить). До кого я говорю?—до вас, чи до стіни?

Пані Корецька (спокійно). Чого ти кричиш?

Корецький. Я питаю: куди ви оце прибираєтеся?

Пані Корецька. Ну, а тобі що до того? — лежи собі, коли лежиш. (Павза). Підемо, будемо помагати перев'язувати ранених.

Корецький. Куди?

Пані Корецька. До штабу — куди! кажуть, сьогодні може бій буде лютий.

Корецький (здивовано). Ну, а вам що до того?

Пані Корецька (регоче). Ха-ха-ха. (До панни Лізи) Ну, не будемо гаятися — давай одягатись! (Швидко іде в другу кімнату. Корецький дивиться їй у слід злісно здивованими очима, далі енергійно спльовує, махає рукою і, одвернувшись до стіни, кладе голову на подушку. Панна Ліза чепуриться коло зеркала. Виходить із своєї кімнати Коломієць).

Панна Ліза. По улицях скрізь, скрізь розліплені „возванія“. Тисячі, мільйони возваній... На стовпах, на вікнах, по стінах... „К оружію! к оружію!.. Спасайте родину!“

Коломієць (єхидно). Так що це вже, панно Лізо? — „Долой украинцев и да здравствуют добровольцы?“...

Панна Ліза (швидко повертає в його бік голову і, побачивши його, змовкає; перегода суворо). І то люди і то люди — помагати треба усім страждущим.

Коломієць Звичайно: чи буде він українець, чи доброволець — те ваги не має, — аби був офіцер.

Панна Ліза. Я ніколи не взивала себе щирою українкою.

Коломієць. Справедливо. Що ви говорите по-українськи, це ще нічого не каже. Коли буде треба, можна зразу перемінить мову, але, бачте, мені чогось здавалось, ніби колись ви подавали прохання, щоб вас прийняли на службу в одну українську інституцію. Більше того: мені так трохи пригадується, ніби колись ви ходили за синьожовтими прапорцями, кричали „слава“ і співали „Ще не вмерла Україна“. Було це колинебудь, панно Лізо, чи це мені тільки снилося так?

Панна Ліза (злісно блискає на його очима; далі спокійно, діловито). Катя, я думаю снять со стени портрет этого Шевченка.

Пані Корецька (з другої кімнати). А що він тобі шкодить?

Коломієць. Від нього догтем смердить...

Панна Ліза. Він псує фон усїєї кімнати.

Пані Корецька (з другої кімнати). Ні, ні — не треба. Не здіймай. А то часом вернуться українці, то щоб не списали нам (сміється) наш фон нагаями.

Коломієць. А панні Лізі чого боятися? Панна Ліза тоді певне полине разом з гетьманськими орлами.

Панна Ліза (виразно до Коломійця). Я с вами не разговаріваю... (Павза. Панна Ліза заплітає перед зеркалом косу. Коломієць сідає на канапу, переглядає альбом, осміхається, щось собі міркуючи, Корецький починає кашляти і стогнати, очевидно бажаючи звернуть на себе увагу).

Коломієць (дипломатично). Знаете, панно Лізо,

власне кажучи, за що ми з вами маємо сваритись?.. Скільки я живу у вас, ми тільки те й робимо з вами, що сваримось.

Панна Ліза (миролюбно). А хто ж цьому винен? хто? Од вас же ніколи доброго слова не почувеш! — все тільки шпилечки та насмішечки...

Коломієць. Е, що там давне згадувати — що було — минуло. Коли б оце ви сиділи дома, ми б і тут не скучали. Увечері ми пішли б погуляти до трамвая, на лід пішли б поковзатись.

Панна Ліза (неймовірно дивиться на нього, догадуючись). Чого це ви такий добренький стали? То, бувало, ніяк із кімнати його не витягнеш, а тепер сам рветься.

Коломієць (набираючи безжурного вигляду). Ну, а що ж себе нудити? — Надворі стоять чудові ясні дні, місячні ночі... того, як його... (підбирає слова) сосни в інеї — скрізь чудово, як у тій казці, а я сушу та в'ялю себе за книжками. (Театрально). Ні, годі. Кидаю од цього часу книжки, починаю гулять, до панночок залицятися, закохуватися. Один раз молодість буває. Правда ж, панно Лізо?

Панна Ліза (позирає на нього з підозрінням). Еге-ге! Ні-ні, не одурите! А ви скажіть мені, чого ото у вас такий вид кислий, ніби хворіли, або ніч не спали? Чуб не стрижений, сам не голений, зім'ятий. (Морщиться).

Коломієць (зідхає). „Это все любовь — злодейка“...

Панна Ліза (іронічно). У кого ж це ви так за-
кохалися?

Коломієць (живіш). Угадайте!

Панна Ліза (регоче). Ха - ха - ха!.. ха - ха - ха!..
Любов... (Перестає реготати, задирливо). А от візьму
і викажу!

Коломієць (здригнувши). Що викажете?

Панна Ліза. Викажу, що у нас сидить сту-
дент - українець, який не пішов воювати за
гетьмана.

Коломієць (схоплюється з місця). Будь ласка!
Прошу! (Ходить збентежений по кімнаті). Будь ла-
ска... виказуйте, хоч зараз.

Панна Ліза. Ага, злякалися? (Регоче).

Коломієць. Нічого я не злякався, — виказуйте!
Але мусите знати: — коли б мене гетьманці,
скажемо, арештували, мої товариші, коли
прийде сюди наше військо, цього вам не по-
дарують!

(Ліза дурнувато і сполохано лупає очима).

Пані Корецька (з другої кімнати). Та то вона
жартує... (Швидко виходить із другої кімнати, застіба
ючи останню кнопку на блюзці). Хіба ви думаете, що
ми вже такі дурні, щоб зробили цеє? Це вона
пожартувала.

Коломієць (осміхається). Звичайно, звичайно
Хіба ж я сам не знаю!—Я теж жартую!..

Панна Ліза (нерішуче). Подумаєш, які страшні
ваші українці. (Глянувши на пані Корецьку, злякано).
Катю, ти вже оділася?

Пані Корецька. Я—готова. А ти ж що тут робила?

Панна Ліза. Катю, ти ж завжди мене, я—зараз,—в одну мить!

Пані Корецька. Ну,—марш, одягайся, та швидче.

(Панна Ліза, доплітаючи косу, побігла в ту кімнату, звідки вийшла пані Корецька. Пані Корецька напудрена, переодягнена, з помітно-підведеними бровами, в празниковому настрої починає ходити по кімнаті і, нікого не помічаючи, мрійно осміхається і з захопленням співає: „Забыты нежные лобзанья“... Корецький починає бухкати, дедалі дужче й дужче; заходиться од кашлю).

Коломієць (набираючи серйозного вигляду). Катерино Дем'янівно, вам би треба звернути увагу на Антона Аркадієвича, у нього, здається, еспанка починається.

Пані Корецька (ніби не чує—співає).

„Уснула страсть, прошла любовь“...

Корецький (повертається до неї лицем, злісно). Хіба що їй в голові? Чоловік з постелі третій день не встає, а їй... (кашляє) в голові „нежныя (кашляє) лобзанья“...

Пані Корецька (грубо). Лежи-лежи. (В тому ж настрої співає далі).

„И память прошлого свиданья уж не“...

Корецький. Почула паничів—як розщобеталася! Аж зашарілася... Ще й співать почала. Півиця яка знайшлася—куди ж пак!—Хоч у оперу... Чисто тобі Вяльцева.

Пані Корецька (тим же голосом). Лежи - лежи.
(Співає).

„Уж не волнует больше кровь“.

Корецький (передражнює). „Ручку поцілував“ —
як же... а вона, дурепа зраділа тому, роз-
цвілася...

Пані Корецька (дражниться). І поцілував. (Про-
ходить мимо Корецького і перед його губами проводить
рукою). Так пригнувся чемненько, та й... (Цілує
повітря).

Корецький (люто). Та що це за розпуста така...
Скидай мені зараз свої наряди! Став самовар!
Я тебе швидко візьму в руки. Став, кажу, са-
мовар зараз!

Пані Корецька (свариться пучкою, стиха, погрозово)
Тсс... Не дуже. Минулося. (Спокійно). Не великі
пани — і самі можете поставити собі самовар, а
ми з Лізою будемо пити чай там... (Мрійно де-
клямує). „Не откажите разделить с нами чашку
скромного офицерского чаю“... (Навчаючи до Ко-
рецького). От так треба поводитися з дамами. А
то: (передражнює). „став мені самовар!“

Корецький (передражнює). „Офицерського чаю“
(Люто). А ті! ті! Ще взиваються — офіцери! На
фронті кров лється, люди гинуть з голоду, —
а вони... „нежные лобзанья“ заводять, ручки
цілують... (Грізно). А воювать! воювать, чортові
душі!

Пані Корецька. Не кричи, ти, завоювателю!

Корецький (погрозово стихаючи). Ну, добре! Підождіть-підождіть трохи. (До жінки). Тобі, думаєш, теж так минеться? Зажди но!

Пані Корецька (презирливо). То й що ж з того, як підождемо?

Корецький. Побачиш. (Киває кудись у бік головою). Тут вони, недалеко... (Павза). Прийде на вас Петлюра! він вам покаже „нежные лобзанья!“ — Як приварить двадцять п'ять шомполів, будеш тоді пам'ятати, коли тобі офіцери ручки цілували!

Пані Корецька. Далеко куцому до зайця, так твоєму Петлюрі до гетьмана. У гетьмана гармати, у гетьмана кулемети, а у Петлюри що?

Корецький. І в Петлюри гармати, і в Петлюри кулемети! (До Коломійця). Миколо Федоровичу — є в Петлюри кулемети та гармати, чи ні?

Коломієць (одриваючись од альбома, коротко, недбайливо). Сотні три-чотири гармат, кулеметів тисяча-друга!..

Пані Корецька (крадькома, уважно прислухається, далі, махнувши рукою). У Петлюри банди!

Корецький. Неправда — у добровольців банди, а в Петлюри дисципліноване, регулярне військо.

Пані Корецька (махає руками). Банди! банди! банди!

Корецький (передражнює). Що вона розуміє: „банди, банди!“ Ось не сьогодні-завтра, як увійде в Київ, побачиш тоді, що то за банди!

Пані Корецька. Побачимо, як ще увійде!
(Перегодя, непевно). Миколо Федоровичу, — як ви гадаєте—візьмуть таки українці Київ?

Коломієць (коротко, рішуче). Завтра, найбільш— післязавтра неодмінно.

Пані Корецька. Щось мені не віриться. (Бере на столі карти і починає розкладати).

Корецький (злорадісно). Ага... Забилося, „ретивое“? Злякалась? За карти хапаєшся? Ну, ворожи, ворожи!

Пані Корецька (непевно). І поворожу. (Голосно) Ліза, ти швидко там? (Голос панни Лізи: „Зараз!“)

Пані Корецька. Учора випало, що буде гетьманові приятна звістка од русявої дами, так і сталося: ось, кажуть, Антанта сповіщає, що пришле танки на допомогу.

Корецький (презирливо). Сповіщає! А по чому вона тільки сповіщає? По тих дротах, що скрізь порвані? Куди йому з своїми свистунцями проти українців? Українці ідуть за народ. Вони ідуть босі й голодні, але дружно ідуть. А добровольці що? Тільки уміють за панночками бігати та п'янствувати. Золоті погони поначіплювали, шпори, галіфе... Ні, в Петлюри нема цього: там що козак, що старшина—всі однакі: одно їдять, однаково ходять, одним духом дишуть...

Пані Корецька. Коли це ти таким українцем зробився?

Корецький. Що ж—я малорос і потому маю „полное право“ коли схочу українцем зроби-

тися. (Павза. Пані Корецька уважно дивиться в карти, Корецький з цікавістю слідкує за її фізіономією, ядовито). Що? „плохо гетьманове дело?..“ (Сміється. Пані Корецька хмарніє, кусає губу). Не витанцьовується? Все одно—ворожи не ворожи: капут твоєму гетьманові! Це я тобі і без карт скажу.

Коломієць (улесливо). Таки й справді, Катерино Дем'янівно, нащо ті офіцери? Ви ж таки, як не як, українського роду, чи личить же вам заводити зносини з ворогами народу, з ворогами України? (Пані Корецька в нерішучій задумі схиляється над картами). Розміркуйте ви самі: у гетьмана, ви самі бачите, лишився один Київ, а вся Україна зайнята республіканським військом. Візьмуть наші Київ, і як не кажіть, а все ж буде тоді ніяково... (Пані Корецька задумується). По ширості кажу: не йдіть.

Панна Ліза (вибігає з другої кімнати, одягнута в біле, як сестра-жалібниця). Ну, Катю, ідемо швидше, бо бо там на нас чекають! (Пані Корецька сидить над картами задумана). Кинь, Катю,—після доворожиш. Корецький (входячи в азарт). Ні, хай доворожить! Хай доворожить, „чорт возьми“!

Пані Корецька (раптово змішує карти, бадьоро хитає головою, повеселівши). Е, чорт його бери, що буде, то буде! (Рішуче). Ходім, Лізо!.. (Встає).

Корецький (глузливо). Ага! побачила, що гетьманові дорога під три чорти з України випадає, тоді „ходім, Лізо“.

Коломієць (позираючи на Лізу). А я і не знав, що в панни Лізи мається вже костюм сестри-жа-

лібниці про запас! (Павза). Ви не пригадаєте, Антоне Аркадієвичу, хто ото казав колись, що всіх сестер-милосердних терпіти не може, що усіх їх треба нагаями гнати, що вони сякі й такі і он-які.

Панна Ліза (кусає од злости губи і блискає очима. Спокійно, діловито). Ага, Катю,—я забула тобі сказати один офіцер питає, чи не знайшлось би у нас вільного куточка—переночувати. П'ять днів, сердешний, валяється на столах та на підлогах. То може б пустили його ночувати в кімнату Миколи Федоровича? Там же стоїть вільна канапа.

Коломієць (злякано). Що-о? В мою кімнату? добровольця? (Рішуче). Я в свою кімнату нікого не пушу!

Пані Корецька (задирливо). Ну, скажемо, ця кімната тепер і не наша і не ваша. Схочуть—реквізують і нічого не вдієте. (Сміється). Знаєш що, Лізо,—скажемо, щоб у нас реквізували оці дві кімнати, а мужчин хай беруть кудинебудь рити окопи, або що.

Панна Ліза (захоплено). От було б чудово! Ото було б прекрасно!

Корецький (хитає головою). Ото толк... ото толк.

Пані Корецька. А чого ж, справді, ви отираєте тут кутки?—тепер мужчины не повинні сидіти вдома! (До панни Лізи). Читала, Лізо, що пишуть у відозвах: „Женщины гоните из дому всѣх мужчинъ. Неужели вы будете ласкать трусовъ и дезертировъ“. (Регочуть обидві).

Корецький (благочестиво хитає головою, лупає очима).
А-яй-яй... до чого розпустилися! до чого розля-
палися.

Панна Ліза (в нетерплячці). Ну, ходім швидше —
що тут із ними говорити. (Робить реверанс). До-
свідання, пани добродії. (Рече).

Пані Корецька (повертається до них і тоном наказу
в жартовливому азарті). Та дивіться: як вернемося, то
щоб було мені тут чисто, поприбрано, попідмі-
тано. Посуда перемита, самовар готовий стояв
на столі, вичищений, як огонь! (Рече). Годі нас
підганяти — тепер і ми вас запряжемо.

Корецький. А, лишенько,— показалися, зовсім
зовсім почамріли!

Коломієць (щось міркуючи, скривившись). Добре,
добре. Буде колись свято і на нашій вулиці.
(Пані Корецька і Ліза зникають за дв рима з піснею):
„Дружно ребята в поход собирайся“.

Корецький. Ні, видно, тепер їх і на мотузі
не вдержиш. Почули, як брязнули шпори,—
зразу як дроку наїлись! (Павза). Що ж, закуримо,
Миколо Федоровичу?

Коломієць (зідхнувши). Закуримо, Антоне Ар-
кадієвичу. (Передає цигарку Корецькому, закурюють).

Коломієць (перегодя) Поганенькі наші справи.

Корецький. Та ви не бійтеся — то вони тільки
жирують, а виказать справді не викажуть,— по-
боятся.

Коломієць (задумано). Зумисне може і не вика-
жуть,— я боюсь — на мові можуть упійматися.

Корецький. Хіба ото тільки... (Думає). Знаєте

що? а чи не піти б вам зараз заявитися до коменданта, чи куди там... Походили б там день, два десь на варті з рушницею — все одно з цієї мобілізації толку не буде.

Коломієць. Я вже й сам думав... тільки ж... подумаєш і так... і так подумаєш... (Думає, далі рішуче стукає кулаком об стіл). Ні, я таки подожду ще! (Встає). Треба ось піти на розвідочку, тут у мене один план складається.

Корецький (позіхає). Ну, підіть, підіть, — та й мені розкажете, що там діється на світі. (Живіше). Тільки ви там того... обережненько: мало не коло кожного двору стоять патрулі. На розі Пушкінської учора, кажуть, двох розстріляли — одного учителя якогось, другого — студента-єврейчика. Дивіться, щоб не нарвалися.

Коломієць (певно). А це нащо? (Показує собі на чоло і на ноги). Нащо ж тоді господом богом і голова та ноги дається людині? (Насуває козирок на очі, підіймає комір пальта).

Корецький (осміхається, задоволений). Так викрутимось?

Коломієць (скромно). До цього часу крутився якось. (Виходить).

Корецький (лишившись один, поволі виплутується з-під укривала, надіває на босі ноги туфлі і по звичці, згинаючись і стогнучи, чвалає до вікна. Подивився у вікно, почав нікати по кімнаті і, надібавши забуті жінкою на столі ключі, підходить до буфету, одмикає його й починає нишпорить у йому. Знайшов кусок якогось сухаря — почав хрумтати. Вийняв пляшку, почав розглядати на світло. Покуштував, заскалив око, цмокнув і став цідити недопитки в шклянку.

Випивши нащжене, він сильно потягається, як людина засижена, і починає робити енергійно гімнастичні рухи; задоволено засміявся. Далі вирівнявся і, одбиваючи ногу туфлями, починає по кімнаті марширувати, приспівуючи):

„Как три года мы служили,
Ни о чем мы не тужили..
Гей-гей, ой-да люли
Ни о чем мы не тужили“.

Спинається, сам собі подає команду: „Кру—гом!“ Вірно по військовому робить зворот: „Шагом—арш!..“ Марширує; „Ать—два—ать... два!.. Стой!“ Спинається. Подає команду: „Шаг вперед... Калі... Назад прикладом... бей!!“ Виробляє фехтувальні вправи, далі підбігає до дверей, прислухається. Закусив губу, зігнувся, легенькими стрибками добіг до ліжка, з розгону перекрутився на йому і затих, знову прибравши хворий вигляд.

Кашляє старечим, хворим голосом: кахи-кахи-кахи...

Двері з тріском одчиняються і в кімнату влітає, як вітер, пан Корецька, гнівна, червона — очима кидає блискавки.

Пані Корецька (обурено). Нахал! Невежа! Как он смел! Как он осмелілся!.. Думаєт — що полковник, то йому всьо можна! Плювать я хотіла на нього!

Корецький (зацікавлений трохи, підводить голову і говорить з невинно-фарисейською міною, тоном стурбованого чоловіка). Що сталося, Катю?

Пані Корецька (повертається до нього). Так як же? Я дама, інтелігентная женщина, а він... (Придивившись до обличчя чоловіка плює). Тьфу, — яка гидка пика! Хоч би вмився, або що... (Починає сердито, мовчки ходити по кімнаті, жестикулюючи руками).

Корецький (ображено). Чого ж ти плюєшся, дурепа? Я тебе питаю, як добру.

Пані Корецька (починає говорити більш до стін, ніж

до Корецького). Поначіплював орденів — подумаєш, який герой! З панночками всі ви герої, а на позицію вас і чорт не випре... Герої... А ще й собі: Петлюра такий, Петлюра сякий! — Ось заждіть — він вам покаже, який він.

Корецький (починаючи розуміти, радісно осміхається; ядовито). Еге-ге! Бачу — вітер вже повіяв з другого боку! — Це щось має значити! (Підводиться зацікавлений вище).

Пані Корецька. Заждіть, заждіть — будете тікати, аж галіфе буде труситися. Вони вам покажуть!.. (Злорадно сміється).

Корецький (ядовито). Чого це ти до їх така стала немилостива? — Адже вони люди благородні... образовані... ручки цілують...

Пані Корецька (до нього). Не гарикай, чорт! — Робить не робиш, тільки лежиш. Стій, ось прийде, то він тебе швидко підійме. Сама піду та буду прохати.

Корецький (іронічно). Куди ти підеш? Куди ти підеш?

Пані Корецька. А щож мені зробиться: піду до нього і скажу: „господін Петлюра“..

Корецький (з презирством). „Господін Петлюра“.. Та ти говорити начися спершу по-українському!

Пані Корецька. Немає мені чого вчитися — я й так добре вмію. От тоді як усипле тобі своєю рукою двадцять п'ять гарячих, отоді будеш знати! (Сміється).

Корецький (гаряче). За што? за што?

Пані Корецька. Щоб ішов служити, а не ви-
качувався на подушках — за те! Що ж ти собі
думаєш — і тоді будеш отак лежати, як те-
пер? — Ні-ні... минеться, аж зашумиш у військо!

Корецький (сердито). Тоді, як рак свисне!

Пані Корецька (лякає). Пришле отих-о-о, що
шапки з отакими-о верхами... бачив? — Такими
червоними, що аж горять, то вони тебе попро-
сять! Вони вміють прохати!..

Корецький (охмурнівши, чмихає носом). Хайже ще
спершу Київ візьме! Ти думаєш, ото справді
він увійде не сьогодні-завтра у Київ — Хай іще
почекає трошки!

Пані Корецька. Не бійся — прийде! (Бере на
столі карти й починає рішуче перебирати в руках).

Корецький (уїдливо). Що? Чи не будеш оце вже
на Петлюру ворожити? Оце вже годі ворожити
на гетьмана, — давай будемо на Петлюру?

Пані Корецька. Може й на Петлюру, тобі що
до того? (Спинається в задумі над картою і далі з суво-
ро-діловим виглядом звертається до кімнати квартиранта).
Миколо Федоровичу, ви не знаєте — Петлюра
блондін чи брюнет?

Корецький (передражнює). „Блондін чи брюнет?“ —
Шанкрет! (Закидає ноги на бильця ліжка). От коли
гетьман справді не буде дурак, та мобілізує
двісті тисяч війська, та як шугне твого Петлю-
з-під Києва.

Пані Корецька (пильно розглядаючи карти). Мобі-
лізує... намобілізув уже багато... (Швидко, голосні-
ше). Тебе ось дуже мобілізував?

Корецький (підскакує, як уколотий голкою, люто кричить). Но я же ведь бальной! Бальной! Я тебе русским языком говорю, что я бальной!

Пані Корецька (спокійно). Не кричи, як на живіт, люди почнуть збігатися. „Бальной, бальной“, а реве, як із бочки.

Корецький (стримуючи до шепотіння, але з експресією жестикулюючи сильно напруженими руками). Чому ж ти мені не віриш? У мене задишка... у мене всі кістки ниють...

Пані Корецька (спокійно). Од лежні. Кістки ниють, а на столі третій хліб не влечить...

Корецький. Не віриш? Коли б же іще й тебе так ссало під ложечкою, як оце мене день і ніч ссе!

Пані Корецька (спокійно). Нічого, у кожного дезиртира під ложечкою ссе.

Корецький (уражений схоплюється й сідає на ліжку, жестикулює руками, але не знаходить слів. Далі смутно, повертає голову до стіни, гірко). І ето — жена! Ето законная жена! (Починає стогнати і кашляти).

Пані Корецька (пильно і уважно ворожить на карти; спиняється, щось думає. Далі проясніла задоволена). Ну, звичайно... інакше й бути не може.

Панна Ліза (влітає радісна, схвильована, червона, як піон. Коса в неї трохи розбита, з-під косинки мають пасма, томно, знеможено). О, Катічка! Ой, Катюню! (Обнімає її і цілує).

Пані Корецька (суворо). Чого тобі.

Панна Ліза (на мить замирає. Далі кидається, починає пильно прохати). Ну, чого ж ти, Катічка, втекла?

Він же трохи випивши, пожартував — чого ж було ображатися?

Пані Корецька (суворо). З інтелігентною жінчиною так не жартують! (Зиркнувши оком на груди панни Лізи, тихіше). Дивись, у тебе на грудях блюзка розстібнулася.

Панна Ліза (злякано). Де? (Дивиться). Ух... (Соромливо застібається). Це Борька протівний. Впіймав у коридорі — не пушу, кричить. (Навівши в туалеті порядок). Ну, годі вже, Катю,— я тебе прошу: посердилась трохи та й буде. (Просить). Ходім.

Пані Корецька. Ні за що! Ні за що! Скажи, бога ради,— ну, яке йому діло до жіночого туалету? (Передражнює). „Намазались... Какой ето ви дрянью намазались“.— Ну і намазалась — тобі то що до того? — Не для тебе ж чорта шолудивого.

Корецький (прислухавшись до розмови, помалу підводить голову, радісно, з захопленням). Вот это человек! Это действительно правильный человек! Так тебе и надо. (Злорадно регоче).

Пані Корецька (зразу озлившись). У, ти, сатана! (Шпурляє на його кучею карт. Корецький заходиться од реготу).

Панна Ліза (затуляючи собою Корецького, до якого проривається бігти пані Корецька). Облиш, Катю, Чи слід ото звертати на те увагу?

(Панна Ліза стиха, але гаряче починає щось розповідати пані Корецькій. Пані слухає її з похмурою увагою, але далі мимоволі з-під нахмурених брів усміхається).

Г о л о с (за дверима). Лиза! Лизочка! Сестрица!

Панна Ліза (раптово зривається з місця, бігає по кімнаті, як не при собі, регоче, не знайде собі місця). Це Борька! це він! — От протівний — от протівний сюди іде! ха-ха-ха...

(Пані Корецька кусає губи, хмуриться, совається на стулі, підбираючи якнайсуворіший вираз на лиці. Корецький з головою поринув під одяло, зігнувся, замовк. Двері одчиняються, і на порозі заявляється в російській формі молодий офіцер, на підпитку, франтовато одягнутий, в шпорах, у блискучих погонах, озброєний, в аксельбантах. Офіцер увиходить з посоловілими очима; кашкет збитий набакир).

Офіцер (роздивляючись в кімнаті). Извините... Кажется я не туда... (Побачивши панну Лізу). А, вы здесь, вероломная? Вы думали, что я не найду вас? Слушайте: почему же это вы оставили нас, бедных, страждущих!

Панна Ліза (смутно). Я без тьоті не можу.

Офіцер (глянувши на пані Корецьку). Ах, вы тоже тут, уважаемая? Это ваша квартира, что ли? (здіймає фуражку; до пані Корецької). А вы, досточтимая, почему это лишили нас величайшаго счастья видеть вас в нашем скромном обществе?

Пані Корецька (суворо). Ні-ні-ні — ви не замовляйте мені зубів, не улещайте благородними словами: я женщина проста, необразована... говоріть зо мною по простому. Я знаю тільки „хіба“, „що“ та „але“, я собі мужичка, українка.

Офіцер (умовляє). Ах, нет! — Зачем вы клеветеете на себя мадам. Поверьте, мне, вы культурная женщина.

Пані Корецька (уперто). Ні, я українка! (Зціплює кулак і зуби, погрозово). Сама настояща щира українка! — Ліза, де мій костюм малоросійський? — О, він ще не знає мене? Я як розпалюся, то так не по образованому, по українському і по мордюці затопити можу. (Певно). Можу!..

Офіцер. Не волнуйтесь, мадам, успокойтесь. Я знаю — вы этого себе никогда не позволите: вы вполне интеллигентная, воспитанная женщина, вы прекрасная, очаровательная дама... (Злегенька обіймає її за плечі).

Пані Корецька (випростовуючись, стукає кулаком об стіл). А коли я дама, как-же он, нахал, осмелілся оскорблять меня, как какую-нибудь последнюю, ізвініте за вираженіє, наймичку!

Офіцер. Ах, вот в чем дело! — вы разсердились на полковника? (Просить). Оставьте! Стоит ли? Это в сущности милейший человек. Он, правда, груб, но на него никто не обижається. Это чудный человек: остряк, шутник, анекдотист безподобный, это душа нашей братии. Когда вы его узнаете ближе — будете сами очарованы, — прошу вас: идемте!

Пані Корецька. Ни за что в мире! Ни за что!

Офіцер (побиваючись). Но почему же? Почему!

Пані Корецька. Потому что... (Не знає, що сказати). Потому что... что же это в самом деле!

Офіцер (манірно). Ну, прошу вас! на коленах умоляю.

Пані Корецька. (рішуче). Не хочу! не хочу! не хочу! Не хочу я встречаться с етим нахалом!

Офіцер. Вот упрямая! истая хохлушка! (Подумавши). Тогда знаете, что? (Б'є собі рукою по чолі). Это, пожалуй, будет еще лучше! Я скажу поручику Мише, мы вдвоем придем сюда! Захватим с собою бутылочку, две коньячку, того, другого и придем. У нас там действительно гнусно. Грязь, мразь... все перепились так... Е, ну их... Гитару принесем — Можно? (Обнімає за плечо).

Пані Корецька (хазяйновито). Прошу, прошу. Це інша річ.

Корецький (кашляючи, голосом слабого). Просимо — кахи... просимо...

Офіцер (швидко). А это кто? ваш муж? (Швидко приймає з плеча руку).

Пані Корецька. Це мій муж.

Корецький (таким же голосом). Господін офіцер — чи у вас там... кхи-кахи... для хворого.. не знайшлось би яких ліків... Третій день морозить... кашель...

Офіцер. В подобных случаях мы прибегаем к одному самому верному средству. (Сміється).
Стакан пуншу — и все как рукой снимет!

Корецький. А воно ж... (стогне) не пошкодить?

Офіцер. Наоборот. Только придаст силы. (Шукає очима панну Лизу).

Корецький. Господін офіцер, дозвольте ще вас запитати... не в гнів вам... Скажіть з вашої ласки: (в жарт) ото у вас рушниця? (Боязко показує рукою на шаблю, що привішена в офіцера з боку).

Офіцер (сміється). Нет — это же шашка.

Корецький (боязко). А вона ж тут (сміється) не вистрілить?

Офіцер. Чудак ви, видимо.

Корецький. Я в йому не розбираюся... Боюся...
І господи, як боюся всякої зброї!

Офіцер (потирає руки). Значит с вашого разрешення кутнем маленько... Выпьем и все забудем! Будем петь, танцевать, играть будем, а там — что будет! (Махає рукою). Все равно... Все равно.. (Тоскно). Е-ех!.. (Співає).

„Уж не жду от жизни ничего я...“

(Переводить очі на панну Лізу, яка вичікуючи стоїть коло стіни під портретом Шевченка). Ну, а ви, дорогая Лизочка? (Панна Ліза, мліючи, кидає на нього томний погляд). О чем это вы загрустили? (Панна Ліза опускає віі. Офіцер становиться в театральну позу і починає співати п'яним розніженим голосом: „Не плачь, дитя, не плач напрасно“... Глянувши на портрет Шевченка над головою в панни Лізи, він відразу змовк. Глянув ще раз і почав сміятися). Понимаете! Мне показалось, что это еще кто то присутствует в вашей квартире. Даже вздрогнул: смотрю — откуда еще появился тут этот гайдамака. (Корецький і пані Корецька сміються. Панна Ліза капризно кусає губи, сердито позираючи на портрет: офіцер уважно приглядається до його, задумано). Да... поет... (Деклямує).

„Кохайтесь, черноброві,
Та не з москалями“...

(Схиляє в задумі голову; всі з незрозумілою осмішкою дурновато поглядають то на офіцера, то на портрет, офіцер із

жалею): Плохо, видите ли, жилось им с москалями... нужно отделиться; заводите свою культуру, литературу... (Неширо). Ну что же — желаю успеха — заводите, посмотрим, что из этого выйдет! (Далі злісно й уперто хитнув головою, високомірно, цинічно). Как это? „Желизяку на пузюку — геп!“ (Всі крім його регочуться; офіцер озираючись до всіх). Впрочем — извиняюсь; быть может вы тоже щирые украинцы? Я так смело...

Панна Ліза (нетерпляче). Мы — русские!

Пані Корецька. Які там із нас українці? — Ми так: ні се, ні те — покручі.

Корецький. Це тільки давня завичка наша мужича — говорити по малоросійському, змалку в сім'ї позивали та й патякаємо, а щодо тих українців — то чорт їм нехай! тільки людей скаламутили.

Офіцер. (інтимно). Да-а... затеяли, мерзавцы, историю, доложу вам!

Коломієць (вбігає в кімнату радісно). Знаете, цікаву новину я приніс... (Побачивши офіцера, одразу змовкає. Вони пильно дивляться один одному у вічі. Павза).

Пані Корецька. Це наш квартирант — прошу знакомитися.

Коломієць (швидко). Яка пам'ять стала у мене коротка! — Зайшов у крамничку, розумієте, де що купити. Гроші заплатив, а пакуночок забув узяти (Швидко повертається до дверей, щоб іти). Я зараз вернусь.

Офіцер (відразу насторожившись, навіть прохмілівши

з гострим підозрінням). Кудаже это вы, господин студент? Розкажіте же вашу новість.

Коломієць. Я зараз вернуся,— підутільки пакуночок свій візьму. (Поривається іти).

Офіцер. Нет, господин студент,— я вас минутку прошу обождать. (Хмурить брови). Вы кто собственно будете... то есть не то... (Підбирає слова). Вы каких убеждений? Собственно не убеждений... словом — вы кого признаете — ясновельможного пана гетмана или Директорію?

Коломієць (згинається). Я, знаєте, скромний студент, в політику не втручаюсь... мое діло — наука.

Офіцер. Потрудитесь показать ваши документи.

Коломієць. Мое посвідчення?

Офіцер. Там уже как хотите, так его и называйте

Коломієць (стоить у нерішучості). Зараз, зараз... (Твердо). Мої документи в моїй кімнаті,— я зараз найду і принесу вам. Я зараз.

Офіцер (надуто). Да-да. Пожалуйста.

(Коломієць швидко іде в свою кімнату і зачиняє за собою двері. Офіцер стоить у войовничій, викликаючій позі).

Корецький. І нащо ви, господин офіцер, так його налякали?

Офіцер. А что это за человек?

Корецький. Хороший чоловік, якогонебудь ми не стали-б держати.

Офіцер (самодоволено до Лізи). Может это жених ваш, тогда я прошу извинить меня?

Панна Ліза (кокетуючи). Може й жених!.. (Капризно). А ви такий злий, зараз лякати.

Офіцер. Но мне интересно было бы знать, какую это он принес новость. Он с таким видом влетел в комнату, как будто там действительно нивесть что случилось. Мне это кажется несколько подозрительным.

За дверима чути стурбований голос: „Борис! Борис! Боря, где ты?“ Двері одчиняються і на порозі з'являється другий офіцер; він нашвидку застібує шинель).

Перший офіцер (радісно). А, Миша, заходи сюла!

Другий офіцер (схвильовано). Боря, сюда иди!

Перший офіцер (безтурботно). Что такое, дорогой.

Другий офіцер. Иди, тебе я говорю: дело есть!

Перший офіцер. Миша! Я решил окончательно: к чорту всякие дела! Иди, вот посмотри лучше, какой прелестный уголок я розыскал.

Другий офіцер. Вот идиот! — Иди, я тебе говорю! (Сам швидко пішов).

Перший офіцер. В чем же дело?.. (Трохи стурбовано). Что это ему так не терпится? (Иде до дверей; по дорозі повертається до пані Корецької, привітно). Вы нас ожидайте: через пять минут мы к вам возвращаемся.

Усі. Пожалуста, пожалуста...

(Офіцер швидко виходить із кімнати. Який час усі дивляться на двері з лагідною осмішкою, мовчки... Далі всі зідхають і починають вештаться по кімнаті).

Ліза (моргаючи на двері Коломійця, ядовито, неголосно).

Що, попався?

Корецький. Да-а!.. Як-то ти, голубчику, тепер викрутишся? Крутивсь, крутивсь, таки вскочив!

Корецький (швидко зодягаючись, до жінки ніжно). Катю, то ти говориш, що це князь?

Пані Корецька. Князь, Антоша, князь... Роцін-Демідов.

Корецький. І видно не якийнебудь, родовитий—ручки, як у панянки.

Пані Корецька (оглядає кімнату, полохається). Ой, лишенько, який у нас смітник у кімнаті. Ліза, достань нову скатерть. (Хапає щітку, починає вимітати. Панна Ліза дістає скатерть). Ти б, Антоша, надів сюртук.

Панна Ліза. Катя, а это чучело совсем нужно убрать. (Показує на портрет Шевченка). Срам, скандал! Люди пугаються!

Пані Корецька. Антоша, здійми його справді.

Корецький (одягаючись, замиловано). Зразу видно, що за люди! Не той вигляд, не те поводження! Чистий народ, делікатний! Говорить, як у цимбали вибиває! Не-е—куди там тим шмаровозам—українцям! і рівнять немає чого! Це тобі не „хіба“ та „що“. Ну, от скажемо, „не плачь, дитя, не плачь напрасно“—як ти скажеш по українському, щоб було і ніжно, і благодарно... „не плач, дитино... не плач“...

Панна Ліза (злісно). Не реви, дитино, не реви, халеро!.. (Всі регочуть).

Корецький (стає на стілець, здіймає портрет). Ну, добродію, хоч сердіться, хоч ні, а доведеться вас, добродію, звідци попрохати кудись в інше місце. (Здіймає портрет і дивиться, куди б його покласти).

Панна Ліза (рішуче). Дай сюди! (Бере портрет і злісно шпурляє його під ліжку, тихіше). Вот где ему место!

Пані Корецька (злякано). Ліза! (Робить очима знаки перестороги, моргаючи в той бік, де двері в кімнату Коломійця). Сумашедша...

Корецький (незадоволено). Ну, ну, не дуже брикайся! — Посиділа з добровольцями, як розхрабрилася! Тепер не ті часи — говори та й назад озирайся.

Панна Ліза (набираючись сміливости). Нікого і нічого я не боюся! Довольно етого мужічства! Что ето в самом деле? До какіх пор ето будет продолжаться? (Говорить жестикулюючи до дверей Коломійця). Взялі себе в голову, что оні тут какіе то хозяева і начінають распорядяться. (Передражнює) „У нашій хаті мусите говорити по-нашому“ А злидні несчастніє! какаянібудь галушка кирпатая... (Де далі підвищує голос. Корецький і Корецька спиняють її): „Та цить!“ — „Та годі вже тобі!“). Да не хочу я молчать! Довольно, — било время, когда ми молчали. Пора нам заговорить прямо!

Корецький (прислухаючись до чогось, сердито й стурбовано тупнувши ногою). Тобі заціпить, чи ні? Цить,

кажу! (Всі відразу змовкають — чути трахкотню з кулемета, стрілянину з рушниць. До Лізи). Чуєш?

(Сильний вибух розірваного надворі снаряду, од якого дзвонять вікна. Всі раптово змовкають, переполохано, врозтіч кидаються в кутки й присідають).

Пані Корецька (плаксиво). Ой, господи, царице небесная,— це знову починається!

Корецький. Це щось тут та не так. Не даром ото прибігав офіцер такий стурбований. (До Лізи, яка стоїть скам'янівши). Ліза—катай вниз, подивися, що робиться в штабі!

(Панна Ліза швидко біжить із кімнати).

Пані Корецька. (ломлячи руки, лагідно до Корецького). Антоша, це українці стріляють? Українці? Та чого ж мовчиш — кажи: це українці?

Корецький. Та цить... це мабуть наші...

Пані Корецька. Та які ж наші? Які наші, українці, чи гетьманці?

Корецький (виглядаючи у вікно). Наші... укра... гет... Чорт їх розбере тепер! (Сердито). Кажу тобі наші.

Пані Корецька. Зажди, Коломієць мабуть щось знає. (Підбігає до дверей Коломійця, починає нервово стукати). Миколо Федоровичу! Миколо Федоровичу! (З кімнати ніхто не обзивається; пані Корецька одчиняє двері). Миколо Федоровичу! Миколо Фед... Де ж це дівся Коломієць? Здається — він же не виходив з кімнати?

Корецький (стурбовано). Ні, не виходив. (Швидко підходить до дверей квартиранта, дивиться в кімнату). Що

за оказія? (Грубо). Де дівся — не бачиш? Глянь: вікно виломане!

Панна Ліза (вбігає задихана, перелякана; крізь плач). О, господі, що нам делать? Із штабу всі повтікали... Покидали все... все...

Корецький. Як? Уже?

Пані Корецька. Усі повтікали.

Панна Ліза (плаче). Ні душі немає!

Корецький. Ну от... маємо! (До Корецької). Ну що? що?

Пані Корецька. (скривившись). Що ж Антоша?

Корецький. Ти ж хотіла, ворожила, щоб прийшли українці, от — тепер радуйся.

Пані Корецька. Та ти ж сам, Антоша...

Корецький. Ах ти, боже мой! (Раптово спиняє її, сам болізно скривився, аж зігнувся, ніби його хто шпигнув гострим у груди). Цсс.

(Всі змовкли. Надворі під вікнами чути голосну мову, — когось нетерпляче гукають. Корецький застібається тремтячими руками і біжить у кімнату Коломійця; звідти незабаром чути його з кимось розмову через вікно. Голос у Корецького підвищений і разом із тим солодкий, запобігливий. Пані Корецька і панна Ліза стоять зацікавлені серед кімнати з піднятими руками, з розширеними очима, зігнуті у той бік, звідки чути розмову, витягуючи туди ухо, як буває з людиною тоді, коли вона нетерпляче і пильно до чого дослухається).

Корецький (з другої кімнати). Ні, ні! Штаб був там нижче, а тут живуть мирні люди! (Павза). Боже нас борони! Хай їм чорт, щоб ми їх передержували у себе! (Павза). Як не вірите, то хоч і самі ідіть подивіться... Ми — люди самі бідні... Ми теж українці... Ми давно вас вигля-

даємо: ждемо, не діждемося... (Павза, веселіше). Так, так. Гоніть звідцілья ту чортову кацапню, щоб і дух їх не смердів тут!

Корецький (виходить із Коломійцевої кімнати блідий, як глина, важко зідхає, взявшись рукою за серце. Стиха, схильовано, урочисто). Українці!..

Панна Ліза (ламаючи руки, в тузі). Що ж нам тепер робити? Що робити? Господи, які ми нещасні! Це знову в погріб ховатися?

Пані Корецька (грубо). Що ж, прошпетились,— треба ховатися! А то вони дадуть нам і випить, і закусить!

Корецький (не гублячи присутності духа). Куди ховатися, дурепа! Чого? Сидіть мені в хаті!

Панна Ліза { (плаксиво). А як прийдуть?

Пані Корецька { А як прийдуть сюди?

Корецький. Ну, то що як прийдуть? — Хай приходять. Чого нам боятися (Тихіше). Що у нас на лобі буде написано, що ми там колись думали? (Голосніше). Хіба ми хто такі справді? Не графи ж ми які і не князі, ми ж, як і вони, українці. (До жінки). Надівай зараз намисто! (До панни Лізи). Скидай свій балахон, надівай плахту. Ну, живо. (Пані і панна повеселівши швидко достають українські костюми). Що іще?.. (Корецький береться рукою за чоло, щось пригадуючи. Бігає по кімнаті, зачепив табуретку коло ліжка, на якій стояли різні каламарчики, пуделечка з ліками, перекидає. Сердито кричить): Хто це понастановляв тут цього чортовиння!

Пані Корецька. Та чого ти зіпаєш? — Це ж твої ліки.

Корецький. А... чорт!.. голову заморочили! —
Все з голови повилітало! (Сильно надавлює рукою лоба і морщить чоло). Що ж я мав робити?..

(Знову чути розриви гарматних снарядів. Всі припадають до землі; панна і пані з вереском. Корецький швидко і рішуче лізе на карачках до ліжка, дістає закинутий туди портрет Шевченка. Далі вішає його на стіну, на те ж місце).

Корецький (хрипко). Рушник, рушник давайте сюди.

(Пані Корецька дістає якийсь рушник).

Корецький Рушник, кажу давай! (Хватає із рук пані Корецької рушник і роздивившись шпурляє його до порога). Що ти мені сунеш якусь ганчірку! Новенький, чистенький!

(Б'ють гармати одна за другою. В кімнаті стемніло; мертва тиша. Усі мовчки, швидко, як тіні бігають по кімнаті і під грім канонади убирають портрет поета рушниками, уквітчують його квітками і стрічками. Чути тихі перемовки: „Отак добре буде?“ — „Ні, пересунь вище“... — „Ця не годиться — дай іншу“... — „О, так буде хороше“ і т. інше. Двері раптом одчиняються і в кімнату входить Коломієць, сп'янілий од радощів. На ньому одежа зімнята, в соломі, в пилюзі. Він спиняється на порозі, урочисто починає співати; диригує руками, головою, сміється, моргає: „Ще не вмерла Україна, і сила, і воля! Ще нам, браття молодії“...)

Всі (радісно). Микола Федорович! Ну, як же ви себе маєте! Як вас бог уберіг! — Де ви ділись, були? — Куди ви це сховались?

Коломієць (обриває спів, швидко, весело). Під рундуком лежав! (Знову починає співати в тому ж настрої)
„Усміхнеться доля!..“

Всі. Ну, що? — Ну, як? — Далеко загнали добровольців? — Що вони, тікають з города?

Коломієць (крутить головою, робить енергійний рух руками). „Згинуть наші воріженьки“...

Пані Корецька. Як же ви убралися! (Обтрушує на ньому солому. Корецький хапає шітку, чистить на ньому одіж. Ліза розпрляє його фуражку).

ЗАВІСА.

У ЖНИВА.

Етюд із дитячого життя в одній дії.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Катря	}	діти шкільного віку.
Одаркя		
Марина		
Панас		
Петро		
Степанко	— хлопчик років п'яти.	
Баба Хорошунка.		

Діється на селі в жнива, коли дорослі люди всі у полі.

I.

Катря хороше прибирає в хаті по-своєму, як сама знає: виставила на столі всі зільники з квітками, вряд обвішала стіни кольоровими папірцями, піч завітчала зеленим гіллям, на суднику поставила вряд миски, ложки, тарілки. Зараз вона мете хату. Мела, мела, посередині стала, озирнулася і пишається своєю роботою.

Катря. Ну, що вже над тую Катрю Петренкову, то й на світі, мабуть, немає такої другої дівчини! Вона ж і повимітає, і підмаже, і вікна повитирає — прибере в тій хаті краще, ніж велика. А їй же всього пішов тільки дванадцятий годочок! — Що ж то буде з неї, як вона літ своїх дійде!

(Взяла вінник, мете далі, потім знову кидає його; біжить до скрині, соромлячись і озираючись, дістає з неї дівочий вінок. Діставши, вона придіває його собі на голову й пустивши, як молода, очі додолу, соромливо вклоняється, так ніби перед нею стоять якісь люди): Прохали батько, прохали мати і я прошу — приходьте до нас на весілля.

II.

В одчинені двері увійшов П а н а с, смутний, невеселий, але побачивши, що робить Катря, він одразу пожвавішав і повеселів.

П а н а с. А що це ти,

Катерина — Катюха
Зарізала пітуха,
Поставила на столі,
Дивітеся, москалі,

що це ти робиш? А га?

(Катря швиденько здимає з голови вінок і ховає його знов у скриню).

К а т р я. Що таке? Що таке?

П а н а с! Ага! Що таке? Думаєш — не бачив? „Прохали батько, прохали мати і я прошу — приходьте до нас на весілля?“ Ага Ось як поприходять із поля — усім порозказую! Порозказую!

К а т р я. Кажи, дуже я боюсь... Палажка й раніш давала мені придівати свій вінник. А ось я як порозказую, що ти... (Далі Катря спинилася, приглядаючись до Панаса). Панасе, ану глянь сюди.

П а н а с (лукає очима і затурбовано озирає себе). Чого? Чого? — Може те, що оце коліно в мене розір-

ване? Це ще я позавчора розірвав, а вчора вже
мати й за чуба скубли мене за те.

Катря. Ні, не те. А чого в тебе,

Панас — воли пас,
А Маруся бички,
Купив черевички,

чого ото вухо таке червоне, що аж горить?
Це вже хтось намняв?

Панас (похмуро). Яке там воно червоне! (Береться
за вухо).

Катря (приглядаючись). Ану завжди: матінко! аж
кров виступила! Ось про це, то вже скажу!

Панас. Ну-ну! гляди! я теб— скажу!

Катря (тихше). Хто ж це тебе наскуб так?

Панас (помовчавши). Баба Хорошунка.

Катря. Та за що?

Панас (нахмурив брови, мовчить. Далі веселіше). Лазив
я, знаєш, по риштованню на дзвіниці, виліз до
до самого — до самого хреста, та й сижу. Див-
люсь, шкандибає вона од Вавилової хати; я ду-
мав — не побачить мене, так де там — побачила.
Але ж і хитра вона, я тобі скажу: підійшла до
дзвіниці та таким тонеським голосочком і
гукає мене: „а злізь, Панашику-голубчику, сюди,
а злізь, дитино моя,— підеш зо мною у вишняк
та нарвеш мені ягодок, бо я сама не достану“.
А я, дурний, і повірив, та швидше — додолу.
Ех! як ухопила ж вона мене в руки! Як почала
давати ягідок...

Катря. Отак тобі й треба! Отак тобі й треба!

Панас. Та жилувата тобі така, що лихо! Ото здається яка сухенька, а як впіймала в руки, то на силу на велику викрутився,— за малим ухо не одірвалось! Чисто тобі баба-яга, костяна нога.

Катря (з докором). А спитать би тебе: чого ото треба було тобі лазити по тій дзвіниці?

Панас. Е,— а як там ловко-ловко! і поле, і ліс видно, і все, все... і де жнуть люди, і де косять, і де під копами обідають...

Катря (взявши віник, починає мести). Немає тобі, Панасе, чого робити, то ти й вигадуєш всячину. Іди вже краще гулять до Гончаренка, або до дядька.

Панас. Не хочу.

Катря. Що? може вже посердились?

Панас. І не посердились— і не піду. Що я не чув тієї „кози-дерези“? В яку хату не зайди— глядь і вона вже тут!

Катря. Хто, баба Хорошунка?

Панас. Вона ж. Позагонить усіх до купи та й почне... (Передразнює). „Шлухайте, діти, я вам казочку про кожу-дерезу розкажу“... Набридла з тією козою-дерезою так, що вже з душі вона мені верне. Сиділа б собі вдома,— ні, треба ото по хатах никать.

Катря (навчаючи). А тобі щоб ото сталося, коли б ти посидів та її послухав, хай собі каже. На те ж її прохали люди, щоб вона за нами наглядала.

Панас. Ет!.. З таким доглядом!.. (Передразнює).

„Не бігайте, діти, в сад, не ходіть по улиці — там жаліжна баба ходить, дітей давить“... — тільки дітей лякає. А вони, дурні, й слухають — позапирались, позачинялись — і в двір бояться виглянуть... Тьху! Аж досадно! (Потягається й позіхає). Еха-ха! Катре, чи не пора обідати?

Катря. Ще рано. Мама казали, щоб обідали тоді, як сонце осюди до печі буде світить.

Панас. Ну та й довгий же сьогодні день який!..

(Далі він заклав руки за голову, підняв угору коліна і починає, нудьгуючи, викачуватися; щось пригадав, швидко зіскакує з полу, біжить за стіл і починає шпортатись по книжках. Прихилився до столу, щось пильно малює. Катря чепурно порядкує в хаті, сама собі осміхається. Часом кидає віник, побіжить, переставить тарілку, повісить рушник і знову візьметься за віник. Співає: „Та болять ручки“. Далі лагідно обзивається до Панаса, вимітаючи те місце, де лежить од вікна промінь.

Катря. Панасе, Панасе?

Панас. Чого?

Катря. Загадять тобі загадку?

Панас. Загадуй.

Катря (стає, дивлячись на промінь). Що це буде таке: мету-мету — не вимету, несучу-несу — не винесу, пора прийде, само вийде...

Панас. Ану ще раз скажи, то я не вчув добре.

Катря (голосніше). Я кажу: мету-мету... (Далі вона позирнула до Панаса і змовкла). Та що ти ото робиш там, Панасе? Нащо то розляпуєш чорнило?

(Панас швидко затуляє свою роботу рукою).

Катря (цікаво). А ну покажи — покажи!

Панас (відразу вискакує із-за столу і щось ховає під пахву. Катря хоче од нього відняти, він виривається і з вискоком тікає з хати. Приспівує):

Гоп чук, чумандра
Чумандриха молода!..

(Коло порога він вихопив із-під пахви розмальовану чорнилом машкару, придів до лица, затряс бородою, знову сховав, повернувся і вибіг із хати).

Катря. Панасе! Ану покажи! Та покажи ж, Панасику!

(Кинула віник і сміючись побігла за ним).

III.

У хату ввіходить баба Хорошунка, зігнута, з великим костуром у руці; вона озирнула хату й почала голосно гомоніти.

Хорошунка. Бач! Бач! Нічого казати, добра хазячка! Двері скрізь порозчиняла, покинула сміття, покинула віник серед хати, а сама десь майнула!

Катря (вбігає задихана до хати). Я осьдечки, бабусю, я осьде! — Здорові були, бабусю.

Хорошунка. Здорова, дочко! А чого ж це ти, дівко, покинула прибирати та з хати втекла?

Катря. Я тільки на часиночку вийшла! Я зараз вимету, зараз.

(Катря хапає віник і швидко починає домітати хату. Баба Хорошунка сіла на лаві, схилилась на костур і починає навчати).

Хорошунка. Не годиться, дівко, так робити, не годиться! Де воно таке видано? Тепер же —

жнива; усякий люд, усякий гад, усяка нечисть по селу швендяє! Тепер треба позачинятись, позапиратися, та й сидіти тихесенько-тихесенько, щоб вас не було й видно, щоб і не було чути. Катря. Тепер же, бабусю, день божий,—чого воно тая нечисть буде ходити.

Хорошунка. О, ти—дуже розумна! День божий... Що як день? У жнива воно і вдень ходить. Коли всі люди дома,—воно ховається, а як всі великі підуть у поле, а малі зостануться самі, то вони всі й повилазять на світ, і хвостища попіднімають.

Катря. А кажуть же, бабусю, що всього того немає.

Хорошунка. Бач, яка стала зарічена! Де це—чи не в школі набралася такого розуму? Дуже вже тебе перехвалили, дочко! (Сердито розглядає в хаті). Розумна-розумна, а в хаті до ладу не вмієш прибрати. Всі квітки позволікала нащось на стіл, поналіплювала якихось папірців... Хто тебе вчив так прибирати?

Катря. Я знаю, я знаю як треба!—Це я тільки так... Я поприбираю після обіду вдруге.

Хорошунка (роздивляється далі). О, бач, як повиставляла миски та ложки, як на ярмарку! (Розглядаючи хату, баба побачила щось на суднику, зідхнула й скривилась і говорить лагідніше). А ото, дочко, не горілочка часом у вас у плящі на суднику?

Катря. Горілка. То батько косарям до вечері принесли.

Хорошунка (починає стогнати). Ох... Так мені чо-

гось недобре, підпирає щось під груди!—Націди мені, доню, чарочку, вона мені од грудей дуже-дуже помагає. Націди, серденько... (Прихилилась тихше). А щоб не позначилось, то діллеш водичкою. Трохи водички не пошкодить.

Катря. Зараз, бабусю. Я доливати не буду—за одну чарочку тато не будуть гніватись. (Катря домила хату, взяла пляшку й чарку, частує Хорошунку). Милости прошу вашої!

Хорошунка (випила й утерлась). Спасибі тобі, дочко!

Катря. На здоров'ячко! (Далі заткнула корком пляшку і поставила на своє місце).

Хорошунка (жалує Катрю по голові). Розумненька... любенька... (Помовчавши, вона ковтає слину і знову позирає на судник). А де брали горілочку?

Катря (знову мете хату). Вчора батько на ярмарку були.

Хорошунка. А горілочка добра. (Відразу перестає говорити й починає стогнать. Подивилась разів зо два скривившись на судник, далі, ніби щось згадавши, швидко питає Катрю). Чи то пак не ваше порося ходило по майдані.

Катря (затурбовано). Наше, а хіба що?

Хорошунка. Та побіжи ж, дочко, та зажени його у двір. А то воно забіжить тобі безвісти!

Катря (спокійно всміхнулась). Ні, бабусю, воно не забіжить!

Хорошунка. А ти як знаєш, що не забіжить?— Не лілуйся, дочко!—Зажени, зажени! Грішка лінуватися.

Катря. Та мені байдуже, я й зажену, тільки воно завжди у нас там пасеться.

(Катря встає й виходить).

IV.

Тільки Катря з хати — Хорошунка швиденько до судника, хапає за пляшку, наливає одну чарку, другу, п'є аж похлинається.

V.

Одарка (вбігає швидко в хату — весела, задихана, підстрибує й проспівує: „Ой чуки чук!“). Чи ти чула, Катре...

(Далі роздивляється в хаті, побачивши бабу Хорошунку, замовкає. Хорошунка, почувши голос, із несподіванки похлинула, починає кашляти. Дедалі — все дужче й дужче).

Одарка. Що це з нею?
Хорошунка. Кахи-кахи-ахи-хи-хи... Такий оце мене... кахи-кхи-хи... проклятуший... ахи-ахи-кхи-кхи... собачий... кахи... кхи... напав кашель як грудей не розірве. Кахи-кхи-кхи-кхи...

(Кашляючи баба швидко пішла з хати. Одарка здивовано низує плечима).

VI.

В хату увіходить Катря.

Катря. О, Одарка в хаті! А де ж це баба Хорошунка?

Одарка. Пішла. Тільки я увійшла в хату, вона як закашлялась, як закашлялась, та так і пішла, кашляючи.

Катря (розгадує). Що це таке з нею трапилося?

Одарка (швидко перебиває її, зразу повеселівши). Та кат з нею! (Пританцьовує) Ой. чук...

Катря. Чого ти?

Одарка (спиняється). Ой, що я тобі скажу!—Знаєш, що в нас на кутку діється?

Катра. Ну, що таке?

Одарка. Таке діється, діється! Ой! (Одарка не встоїть спокійно на місці, крутиться, крутиться, підстрибує, плеще в долоні).

Катря. Ну, та кажи ж уже, що таке?

Одарка (пригинається ближче до Катрі, шепоче радісно). Мара бігає по кутку!

Катря (здивовано). Мара? Яка?

Одарка. Оце тільки що... тільки що бачила... таке чорненьке... як ягнятко... Таке страшне та таке смішне... головою тільки: трусь! трусь! Та все круть-верть... круть-верть... Ой! (Підстрибує).

Катря. Та ти не вертись по хаті та розкажи до ладу, коли, де ти бачила ту мару? яка вона?

Одарка. Оце ж тільки що, тільки що! Гуляємо ми в Гарковенка в хаті... ох, задихалась... я, Пріська та Горпина... Пріська та Горпина... (Роздвляючись у хаті, Одарка умовкла і раптово починає про інше).

Одарка Ой, як же в тебе ловкісінько в хаті!

Катря. Та ти б уже про одно щонебудь говорила, а то хочеш про все разом.

Одарка. Мені аж танцювати захотілося, аж самі ноги ніби задримбали. (Лагідно до Катрі). Зажди, Катрусю, я трішечки потанцюю в тебе!

(Одарка береться в боки починає танцювати. Катря дивиться на неї, сміється, Одарка спиняється).

Катря. Ну, вже витанцювалась?

Одарка (сідає на лаві і починає розповідати вже спокійно. Сидимо ото, кажу, ми у Гарковенка в хаті: Пріська, Горпина і я. Сидимо, вишиваємо. Коли це щось як затарабанить у напільне вікно. Ми— зирк!—а воно таке чорне, волохате,— витріщило очі та ме-е-е. Та й сховалось. Ми— хто куди! Пріська— під стіл, Горпина— під лаву... Визирнула я у вікно, а воно так і пострибало, як собака, поміж пшеничинням.

Катря (весело сміється). Тепер же я знаю, яка то була мара... Знаєш, хто то такий? То наш Панас!

Одарка (незадоволена). Ай! Я так не хочу!

Катря. Чого не хочеш?

Одарка. Я хочу, щоб то була справді мара!

VII.

Швидко вбігає в хату Марина, заклопотана, з таємничим виглядом.

Марина. Господи! Царице не... (Далі спотикається на поріг,— скривилася, хапається за ногу).

Дівчата (обидві разом). Що таке? Що таке, Марино?

Марина. Ой... ногу забила! подождіть трохи...

Одарка (нетерпляче). Та кажи швидше.

Марина. Зараз! (Далі вона заплющила очі, міцно стулила губи, дожидає, поки перестане боліть. Переждавши вона махнула головою і розплющила очі). Вже! (Думає). Що бо я казати почала?

Одарка (швидче). Ти казала: „Господи! Царице небесна“...

Марина. Ага! (Підпирає щоку рукою, як доросла молодиця, і починає розповідати, притихуючи головою, заплюсуючи часом очі). Господи, царице небесна! Свята великомученице Варваро! Скільки жила— не чула і не бачила такого, як оце довелося побачити.

Дівчата (нетерпляче). Що ж таке? Що таке?

Марина (потирає губи). Ось слухайте ж мене, мої голубочки, всю чисту правду буду вам казати— не збрешу ні на от стілецьки! (Показує кінчик мизинчинка). Сидимо ми в Юхимихи в сінях, позачиняли двері, прослали долі рядюжку, говоримо. Я почала було розказувати їм про русалок, а далі згадала, що я вдома покинула хату не заперту... (Відразу змовкає, злякано б'є в долоні). Ой, боже мій! Це ж я так і не навідалась додому! Що ж це я собі думаю!

Одарка. Та не бійся, що там станеться їй?

Марина. Еге! не бійся! (Смутно). Двері покинула одчинені, в хаті— ні духа, щось вшелевкається та все геть повиносить із хати! (Трохи подумавши, швидко підводить голову в гору). Господи, пошли щоб ніхто нічого не вкрав із нашої хати (Далі вже спокійно розповідає). Ну, от я й кажу дівчатам: піду я погляну на хату, а тоді вернуся та й докажу. Тільки одчинила я сінешні двері— коли щось у мене попід руками— та шусть у сіни Глянула на нього: матіночко моя рідна!— патлате, та волохате...

Одарка (з радощів не всидить на місці). А що? А що? Я ж казала! Я ж казала?

Катря (до Одарки). Та ось цить (До Марини). Ти його добре роздивилась?

Марина. Своїми ж, своїми очима бачила.

Одарка (перебиваючи). Таке як баранчик — правда?

Марина. Де там тобі, як баранчик — більше!

Таке буде, як добре теля.

Одарка (До Катрі). А що? Ти не йняла віри!

Не йняла віри!

Катря. Та зажди ж, Одарко,— нехай вона все розкаже... не перебивай... (До Марини). Ну й яке ж воно — з хвостом, чи з рогами?

VIII.

Одчинилися відразу двері, і хату вбігає задиханий і переляканий Петро. Поперед себе він тарганить за поперек Степанка Степанко тільки крехче і мішно держить у руках свої цяцьки.

Петро. Ой, боже мій! Ой, рятуйте мою душу!

Двері, двері запирайте швидше!

Дівчата (всі разом). Що таке? Що?

Петро. Мара гналася за мною, аж до самих дверей!

Катря. А заждіть, я побіжу, побачу!

(Швидко біжить із хати).

IX.

Петро спускає додолу Степанка, який зараз сів долі і почав гратися з своїми цяцьками. Марина біжить дивитись до вікна. Одарка бігає по хаті, озираячись на всі боки.

Одарка. Ой, мара — мара — мара! Ой, беріть швидше лопату, рогац, віник, поліно, макогін!

Ой, коли б же дав бог, щоб вона не втекла од нас, голубонько, щоб я хоч роздивилася на неї. Петро (плаксиво передразнює її). „Голубонько“. От розумна, так розумна! Сядь та сиди!

Одарка. А як же — оце я тебе так і послухаю!

Катря (увиходить у хату). І де він тую мару набачив?

Одарка (розчаровано). А хіба ж немає?

Катря. Немає й пам'яті! (До Петра). Ой ти, парубче!

Петро (гаряче). Що, набрехав? Щоб мене грім убив, коли брешу!

Катря. Та не божися — то ж гріх!

Петро. А чого ж ти не віриш? Ось і Степанко бачив, (До хлопчика). Бачив, Степанко, чорта? бачив?

(Степанко тільки подивився на нього й знову починає гратися з цяцьками. Петро присікується до нього).

Петро. Та чого це ти знову мовчиш? Чом не говориш? Говори, а то буду бити!

Катря. І чого бо ти чіпляєшся до дитини! Воно ж, кажуть, німе у вас!

Петро. Еге! Німе! Мати кажуть, що ото воно уперте таке, — говорить не хоче, а як сам останеться, то, як старий, сам до себе говорить, мати кажуть: бити його треба, щоб говорив!

(Степанко з під лоба тільки зиркнув на його і знову починає гратися. Петро свариться на Степанка).

Петро. Ось прийде мара, вона тебе навчить говорити!

Катря. Треба ото тобі лякати дитину! (Витирає Степанкові під носом). Не бійся, Степанку, ми мару—палкою!

О дарка (сидить на лаві, скуваючи). А я думала— вона сюди прийде, а її й немає...

Петро. Бач, яка смілива знайшлася! (Лякає). Зажди— ще прийде, то й не рада будеш!

X.

Хорошунка (стукає у вікно). А чого ви бігаєте по хаті? Чому не посідаєте тихо? Он, кажуть, мара по кутку бігає! Посідайте мені зараз, та й не писніть!

(Пішла).

XI.

Петро (крізь плач). А що бач?— Давайте посідаємо тихенько та будемо молитов співати!

Катря. Справді, давайте посідаємо та й будемо хороше гуляти. (Наводить у хаті порядок).

Марина. Знаєте що, дівчаточка! Ось послухайте сюди: давайте позатуляємо вікна та й будемо казок казати! Я знаю однієї гарної-гарної. Ось давайте!

Всі. Казок! Казок!

(Діти швидко затуляють вікна хустками, плахами, або чим іншим кольоровим, в хаті стає напівтьмяно; ходять кольорові сутіні. На грубі побігли райдужні зайчики).

Марина. Бачте, як хороше! А тепер давайте ще

поодягаємось у всячину та посідаємо на полу
вряд.

Петро. Та й на що оце витівати?

Марина. Е, ти там щось знаєш: годиться так!

(Діти тихо, але швидко метнулися по хаті, як тіні хапають, що кому подобається, химерно одягаються: одно закутується в хустку, друге — в рядно, те — в кожух вовною наверх; що попало надівають на голову; далі всі в ряд посідали на полу, по-турецьки підібрали під себе ноги).

Марина (суворо). Тепер не гомоніть же й не во-
рушіться! Хто там кашляє? — Тихше! (Всі сидять не-
рухомі, як статуї). Отак же й сидіть.

(Марина переждала ще якусь хвилину і починає розказувати
казку, тихо таємниче . . . . .).

Петро (перебиваючи казку). Стійте! Ніби щось на
горищі стукає!

Казка переривається — всі прислухаються. На горищі справді
чути гуркіт).

Петро. Побий мене золотий хрест — стукає! (Крізь
плач нашвидку він затуляє молитви). Оо-че-на-аш... же
еси... на не-бе-си-и... (До дитини). Христися, Сте-
панку, христися!

Катря (дивується). І як воно затесалося на гори-
ще — я ж і двері заперла!

(Одарка раптово — з полу і пішла, випліскуючи в долоні,
кружитись по хаті).

Петро (крізь плач до неї). Сядь! Ся-адь, я тобі кажу!
Одарка (пританцьовує).

Ой, мара, мара,
Марочко ти моя,

Червона ягідко
Ти моя...

(Далі раптово хапає здоровенне поліно). Ану, дівчата, ходім!

(Дівчата з гамором біжать за нею).

Петро. Не ходіть! Не йдіть! Дурні! Сидіть у хаті!

XII.

Тільки дівчата вибігли з хати, Петро зіскакує з полу і лізе під піч. Вистромивши з-під печі голову, він стиха гукає на Степанка.

Петро. Лізь сюди, Степанку! Чуеш? Лізь швидше! Лізь, бісова німтура, а то мара з'їзть!..

(Степанко крутить головою — не хоче).

Петро. Ну, зажди, вилізу, то я тобі дам!

(Посварившись на хлопчика, він ховається під піччю).

XIII.

Степанко, озирнувшись навкруги з-під лоба, підводить голову, надувається і починає виразно з протягом говорити.

Степанко. А я мару — палкою! палкою!..

(Тим часом у сінях здійсмається гомін, сміх, вигуки: „Держи! Держи його, Катре, а то втіче! В хату! В хату тягнімо його, дівчата!“).

XIV.

Дівчата (із сміхом та з гомоном втягають під руки в хату Панаса в машкарі. В хаті Панас зриває з себе машкару; його випускають. Він сідає на лавці й витирає на

лиці піт. Дівчата роглядають машкару, вигукуючи): Ой, яке погане! — Яке страшне! — Яке кумедне!

Панас. Ху, впарився! (Побачивши Степанка).

О, ти вже тут, Степанко? (Сміється). Що, дуже налякалися? (До всіх). Комедія була з ними! (Сміється). Отой Петро, оте дурне лепетро, козина головка, не боїться ні собаки, ні сірого вовка, та гуляв із дитиною на майдані. Дитина сидить у візочку, а він на моріжку, у кукол собі гуляє. Як же тільки зазирив мене — як не схопиться, та за візок, та як дремене! Візок перекинувся, дитина випала в пісок, а він не чує — тарганить візок, кільки є духу...

Дівчата (регочуться). Петро! Петро! Де ти?

Панас. А хіба він тут?

Одарка (зазираючи під піл). Ось де він! Петро, вилазь! Чого це ти під піч забрався!

(Всі оглядають під піч. Сміються).

XV.

Петро (вилазить з-під печі). Та це Стапанко закотив сюди копійку, то я шукаю тут.

(Всі дужче сміються).

Катря. У, отакий здоровань та й злякався! Дивися, он Степанко та й той не боїться!

Петро. Чого там я злякався б. Я зразу догадався, що це Панас. І штани Панасові, і дірка он на коліні. (Показує рукою).

Одарка. Догадався! — А хто оце оченашу співав? (Передразнює Петра). „Христися, Степанку, христися!“

(Всі регочуть: засоромлений Петро скребе потилицю).

Панас (до Петра). Ех, ти кукольний батенько! (Сміється). Ну, тепер знаєте, що будемо робити? Всі. А що? А що?

Панас. Давайте поскликаємо усіх дітей з кутка. Катря (відразу всіх спиняє). А мовчіть! Хтось ніби дверима стукає. (Діти змовкли, Катря дивиться у вікно. Зразу). Хорошунка йде! (З досадою). От іще морока! Часинки не дасть посидіти спокійно.

Панас. От напасть — не баба. Це почне вичитувати — хоч із хати тікай.

Марина. Та й ніде не сховаєшся од неї — скрізь вона тебе знайде.

Одарка. Чого це вона справді до вас унадилась?

Катря (трохи подумавши, біжить до судника, бере пляшку дивиться). Чого унадилась? Ось чого! — У пляшці мало не половини вже горілочки немає! — Ні, треба приховати її звідціль.

(Ховає горілку, далі йде з хати).

XVI.

Панас (зразу). Знаєте що? А давайте бабу Хорошунку налякаємо трохи! То вона все дітей лякає, тепер давайте її.

Діти (стиха, радісно). Давайте, Давайте!

Панас. Тільки глядіть мені — не смійтеся! — Понабирайте води в рот, щоб не сміятися.

(Панас хапає машкару і лізе на піч. Діти швидко, весело набирають з глечика в рот води. Далі вони посідали на лаві, поскиляли голови, — сидять).

XVII.

В хату входясь Катря і баба Хорошунка.

Хорошунка (до дітей). А що, чули, що ото робиться на кутку? Не вірили бабі: бреше баба! Отож вам за тее! Отож сидить тепер та й не писніть. (Сідає на лаві). Ось заждіть трошки, я одпочину та розкажу вже вам казочку,—тільки щоб завжди слухалися мене... (дивиться на судник). про тую... як її... про козу-дерезу.

Катря (зразу, як не плаче). Бабусю! — Не треба! Не треба! Ми ж не пустуємо! Не треба!

(Всі діти на лаві, тільки почули про казку, скривилися, почали хитати головою і як одно заскиглили, не розтуляючи рота: „Ммм... мм... м...“)

Хорошунка. Як то не треба? Що це за своя воля така! Коли я кажу — треба слухати! (Приглядається до дітей, дивується). Та чого це вони посхилялися? (Сердито). Чого ж мовчите? (До Катрі) Плачуть чого, чи що?

XVIII.

Із-за комина висувається Панасова голова в машкарі. Панас починає швидко кахкати по-качиному.

Панас. Кках — кках! Кках!

Хорошунка (зиркнувши в гору). Ох мені лишенько! Що воно таке?

(Машкара ховається, діти, щоб не сміятися, починають густо „Мм... м...“ Панас зіскакує з печі і починає бігати по хаті, знову кахкаючи: „Кках! Кках! Кках!").

Хорошунка (лякається). Ой. боже мій! Ой рятуйте ж мене, діточки, рятуйте!

(Ховається за дітей. Діти зіскакують із лави, починають пирскати водою на стіни в кутки).

Катря (заклопотано). Не бійтеся, бабусю, не бійтеся Це Панас!

Хорошунка. Який Панас? Який Панас?

Катря. Наш Панас. (До Панаса). Панасе --- годі!

Що це ти вигадав! Годі, а то татові розкажу!

Хорошунка. Кажи, шибенику, кажи, розбияко, — ти Панас, чи ні?

Панас (здіймаючи машкару). Ку-ку!

Хорошунка (здивовано). Дивись, справді Панас!

Ах ти ж...

(Баба підіймає палицю, хоче вдарити Панаса. Панас знову — машкару на голову. У баби ціпок із рук падає. Затуляючись рукою, вона кричить).

Хорошунка. Покинь! Покинь оте казнащо! Покинь — тобі кажу!

(Катря зриває з Панаса машкару, підносить до баби).

Катря. Та ви не бійтеся, бабусю, це тільки такий папер обмальований — дивіться!

Хорошунка. І дивитися не хочу! Кинь його — хай воно стеряється!

(Катря зімняла машкару і кинула додолу. Баба, тільки одним оком позираючи на машкару, одпихає її до порога палицею).

Хорошунка. Отуди її! Отуду її к лихій годині.

(Діти регочуться).

Хорошунка. Ох... (Одпочивши). Так, любі дітки,

з кого ж це ви смієтеся?—Оце на те мене настановили над вами, щоб ви з мене сміялися? Катря (вплиняє всіх). Годі, ну, та годі вже!

(Діти помалу затихають).

Хорошунка. Оце ви такі розумні! Оце ви такі слухняні! Оце ви таких батьків діти? Та я вас!.. (Стукає палицею об лавку). Ну, бери рогачі в руки та становися мені на коліна! Всі до одного становись! Чуєте?

Катря. Ідїть, становіться!

(Діти весело становляться коло печі всі вряд на коліна, вхопивши в руки хто лопату, хто рогач, а хто віник. Тамо ж починають стиха змагатися, однімаючи одне в одного кочерги).

Хорошунка. Стій рівно! (Діти затихають, стоять вирівнявшись як москалі, баба Хорошунка сідає втомлена) Ох... Отак же і будете стояти в мене до самого вечора, аж поки з поля не повертаються люди! (Далі починає вчитувати). Де воно так видано, де воно так заведено, щоб отаке заводили діти! А гріх, а сором! Та коли б же ви були добрі в батьків діти...

(Степанко тим часом добрався до машкари, роздивлявся на неї, розгортав, далі надів собі на лице, підійшов збоку до Хорошунки та товстим голосом).

Степанко. Бабо, бабо!—А гу!..

Хорошунка (зиркнувши на нього, знову полохається з несподіванки). Ой!.. Хай ти... скисни, вражий вилупок!

(Діти не втримуються, кидають рогачі, заходяться од реготу).

Хорошунка. Та що це з вами, вражого заводу діти? Показилися — чи що? Та я як візьмусь за вас. (Заміряється палкою. Діти розлазяться по хаті, як котенята, припадають до землі, кихкотять, удержуючи сміх).

Хорошунка (б'є об поли руками). Жила й не бачила такої пустині! (Сердито). Тьху на таких дітей! Та коли так, то нехай же вам чорт! Піду, хоч голови тут собі поскручуйте! Хоч хату рознесіть—і на поріг не ступлю! Тьху!

(Повернулась і сердито пішла з хати. Одарка дивиться у вікно)

Панас. Пішла?

Одарка. Пішла й не озирається.

(Відразу в хаті здіймається гамір, так ніби вирвався він із зачиненої якої скрині. Діти починають стрибать, танцювать, бігати по лавках: одно співає, друге сміється, те в заслонку вистукує. Дитина крутиться раком по хаті).

Катря (починає впиняти). Ось слухайте сюди, я щось скажу! Та не бігайте, а то ви мені знову в хаті барліг зробите! Слухайте, що я буду казати! Чуєте? Та слухайте ж! Коли гуляти, то гуляти доладу! (Кричить). Та слухайте ж мене!..

(Ніби ніхто й не чує її, Катря опускає руки й починає плакати).

Марина. Чого ти, Катрусю?

Катря. Ой що його робрти,—це мабуть діти подуріли!

Марина (сміється). Та ні, Катре,—це вони так раді, що баби позбулися. (До дітей кричить). Ей,

чортенята!—Слухайте ж, що ось буде Катря казати!

(Діти зразу, як одно, спиняються: те на одній нозі, друге—з піднятими руками).

Катря (втираючи сльози). Я кажу: давайте станемо в кружок та й будемо гарненько метелиці танцювати!

(Діти знову, як по команді, починають стрибати вже ритмічно)
„Метелиця! Метелиця!..“).

Одарка. Та беріться ж за руку! Панасе! Петро! Марино! Сюди.

Одарка швидко злажує коло, впихає в середину Степана, надівши йому машкару. Починають доладу танцювати метелиці, приспівуючи малому):

„Метелиця, метелиця,
Чому старий не жениться!“...

ЗАВІСА.

СВЕКОР.

Дитяча п'еска на 1 дію.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Батько.

Мати.

Зінька—дочка, дівка.

Петро—школяр старшого віку.

Василько—хлопчик семи років.

Діється в селянській хаті. Мати пораяється коло печі, Василько грається в цяцьки під столом.

I.

Василько (качає возика, співає, намагаючись, щоб виходило так, як у великих).

...Ой, піду я лугом, лугом...

Там мій милий оре плугом...

(Гукає). Тпру! Ку-ди тебе несе! Тпру! (Співає далі)

...Понесу я йому їсти...

(До матері). Мамо, оце ви тепер тільки починаєте вечерю варити? Це по-хазяйському ведеться в нас: наші швидко з поля приїдуть, а в нас іще в печі топиться...

Мати (задумано). Сиди там, коли сидиш. Не старуй!

Василько. Бачте, коли б отам не ставали з Коровайхою на розмови, вже б і вечеря була готова.

Мати. Поговори, поговори мені довше! Чого ото забрався під стіл? Ану вилазь звідти! Тебе он женити пора, а ти раз-у-раз як не під піччю, то під столом шмаруєшся.

Василько. Ну, так і женить, коли пора,—чому ж не жените?

Мати (здивовано). Отакої, а на осінь у школу—забув?

Василько. А що мені та школа—хліба дасть?

Мати. Бач який! Вилазь, кажу, з-під столу! (Василько мовчить). Чуєш? Ну, ось я тебе інакше попрошу, коли слова не слухаєш. (Нагинається, бере під піччю різку. Побачивши тее, Василько швидко вилазить з-під столу, сідає за стіл).

Мати. Отож сиди й не мели того, чого не розумієш.

Василько (за столом). Добре я все розумію. Бачу, що порядку кат-має в хаті, що все у нас не так, як у добрих людей водиться.

II.

(Увіходить Зінька. В руках у неї банька і жмут польових квіток та колосків).

Мати. З поля?

Зінька. З поля.

Мати. Рано сьогодні. Докінчили?

Зінька. Уже.

Мати. А батько?

Зінька. Коня з Петром випрягають. (Нашвидку тим часом перекладає квітки, становить їх у глек, наливає водою. До Василька). А ти, Васильку, чого оце надівся, як сич?

Мати. Не зачіпай його—хай хоч трохи помовчить. А то як почав мені тут вичитувати,—насилу впинила. Хотіла вже лозиною кателика повчити!

Василько. Учить краще її, а не мене. Бачте, якого добра принесла з поля?—Квіточок! На лихої години вони нам здалися? Не краще б було ото заскочить на леваду та бур'яну корові нарвати?

Зінька. Ох, який же ти в нас розумовський, Василю! Дивись, щоб тільки тебе щось нез'їло. (Дивиться на його насмішкувато). Штани де дів?

Мати (стурбовано). О, я й байдуже. (До Василька). Це ти мабуть знову повісив десь за повіткою?

Василько. Еге, повісив. Я зовсім сьогодні не надівав їх.

Зінька. Не надівав, бо скидати, парубче, не вмієш. Ось що! А вичитувати—то тільки тебе слухай. Що, може неправда? (Василько мовчить). Бач, як води в рот набрав.

Василько. Того не надівав, що сьогодні будень—ось чого. Одежину треба шанувати. Її раз пошануй—вона тебе десять.

(Мати й Зінька сміються).

Мати. Хіба ж не вибрешеться такий свекор.

Зінька. Малий, а його і в ступі не влучиш.

III.

(Увіходить Петро з торбиною. Кульгає на ногу).

Петро. Зінько, піди, тато казали, вижени корову з города.

Зінька. Зараз. (Швидко пішла).

Мати (до Петра). Чого кульгаєш?

Петро. Кінь на ногу наступив. (Кидає торби, потягається). Ой, коли б ви, мамо, знали, як оце в мене спина болить! (Лягає горілиць на полу).

Василько (затягає на печі):

„...Ми смело в бой пойдьом“...

Петро. А ти виспівуєш собі, не журишся, Василю?

Василько (весело). А чого мені журитись—молодому та нежонатому?

Мати. Він сьогодні таки доспівається, поки я посвячу його лозиною.

Василько (пустуючи ногами й руками). А-ля! Ля! Тра-ля-ля!

Мати. Дивись, дивись! Що виробляє!

Василько (виспівує):

„...А дід бабу товче-товче,
Що не швидко млинці пече.
Цить, діду, не казись,
Напечу—наїсись!“

Мати (сердито). Цить, тобі кажу!

Василько (пустуючи дужче).

„...Ді-ід рудий, баба руда,
Батько рудий, мати руда“...

Мати. Петро, піди внеси мені добру хлудину.
Василько. Та що це таке, що й співати не можна? Що це в нас—монастир який у хаті заводиться, чи що?

Мати. Розпустили хлопця, ніякого йому немає впину. Увійде в хату чужа людина—за ним слова не скажеш.

Петро (трохи підводиться). А знаєте, мамо, яку він штуку впалив учора? Увійшов у хату дід Григор до нас та й забув шапку здійняти. Тільки сів він на лавці, наш свекор зараз до його, цупить із голови шапку: „А чого це ви, діду, сидите в хаті в шапці, а ще й старі!“ А дід: „Оце спасибі тобі, батьків сину, що хоч на старість розуму учиш,—видно, розумного батька дитина“.

Мати. Я ж кажу—перед людьми сором. У людей такі вже корови пасуть, а наш тільки уміє старувати.

Василько. І я б пас, чому ж не посилаєте? Хе, велика наука—корову пасти. (Гукає). Гей, сіра, куди ти лізеш, щоб тобі очі повилазили!..

IV.

Увіходить батько.

Батько. Це ти, Васильку, гукаєш? А я думав, чи не Микита це чабан череду жене з поля.
(До жінки). Вечеря готова?

Мати. Зараз. Ось тільки трохи нехай упріє.
(Закриває заслонкою піч, прибирає коло печі, миє посуд).

Б а т ь к о (сідає на лавці, виймає люльку). Гаврило не приходив?

В а с и л ь к о (швидко біжить до батька, вмощується йому на коліна). Тату, приходив хлопець з комнезаможу, щоб завтра в громаду приходили. Мабуть, будуть нового обирати голову, бо Павло Книш тільки й знає, що самогон джуглить та хабарі хапає з людей.

Б а т ь к о (гладить його по голові). От тебе б, Василю, на голову обрати—в тебе порядок був би!
(Василько бере з рук у батька люльку, смокче, ніби курить)

М а т и. Потурай йому! Мажеш його, а він, чуєш, що каже: не хочу в школу,—що вона мені та школа—їсти дасть?

Б а т ь к о. Васильку, що це на тебе кажуть?

М а т и. Кажу: тебе ось женити пора, а він,—що ж би думав: як не гукне з-під столу: „Та чому ж не жените!“

(Сміються).

М а т и (до Василька). Та чого це ти, такий бицмане, стеребився батькові на коліна? Та ще й люльку смалить? Бач, чого учиться!

(Кидає прибирати, підходить до Василька, одіймає люльку, стягує з колін, дає легенько ляща по заду. Василько надувшись сідає коло вікна).

Б а т ь к о. Кажи, Васильку: прийде час—будемо вчитись.

М а т и. Буде! Коли змалку навчиш—такий і останеться. Зараз треба вчить! Оце коли б узяв батіг, та почав його женити,—де б те все й ділося.

Батько. Та чого це ти напалася на парубка? Може б і справді було краще оженити його. Я оце й думав собі, вертаючись із поля: „Хай його батько стеряється, не хочу вже робити. Ось і ноги подерев'яніли, спину ломить, руки болять, старий роблюся... Треба, мабуть, оженити которого з хлопців та й господарство до рук передати, хай молоді господарюють, а нам із старою треба вже й одпочити“.

Мати (дивиться на батька, посміхається). Воно б і пора вже...

Батько. Чому ж не пора? Двох таких орлів маємо, та не пора! Тільки котрого нам спершу оженити? Петрові на осінь у профшколу треба буде їхати, хіба справді—Василя?

Мати (кінчила прибирати, витерла руки, стає перед Васильком, ховаючи усмішку). Про мене, хоч і Василя. Як ти хочеш, так хай і буде: це ж твій мазаний.

Батько (до Василька). То як же ти скажеш, Василю, тебе оженимо, чи спершу може Петра?

Василько (затуляється рукавом). Ги!..

Мати. От він сміється! Кажі, коли справді хочеш женитися, то будемо женити.

Батько. Кажі, Васильку, то може сьогодні й дівчину засватаєм, і все діло зробимо.

Мати. Чого ж—тепер швидко: пішли до комісара, записалися та й по всьому.

(Василько пильно позирає то на батька, то на матір).

Петро (підводиться з полу, зацікавлений сідає). Женись, Василю,—буде добре! Жінка буде тобі обід ва-

рители, сорочки прати, а ти лежатимеш собі на печі, як дядько Кирило, та тільки погукувати будеш: „Стара! А принеси огню—я люльку закурю!“

Мати. Ну, то одягай штани та будемо йти, поки не пізно.

Петро. Та швидше, а то комісар спати ляже!.. (До батька). Тату, коли Василь не хоче,—женить мене!

Василько. Еге, не хоче! (Швидко схоплюється, надіває штани. Увіходить Зінька).

Зінька. Мамо, вечеряти будемо у хаті чи на дворі?

(Петро киває на неї, щоб мовчала).

Зінька (озирається. Побачивши Василька). Куди це ти, Васильку, одягаєшся?

(Мати сіпає Зіньку за полу, та замовкає; Василько, одягнувши штани, виходить на середину хати).

Батько. Ну, от і гаразд. Тепер тільки треба молоду йому вибрати.

Мати. А може в його уже є яка на приміті?

Зінька. Як же нема, а Ганна? Вона ж і з калюжі його вирядувала, як колись загруз був по коліна. Витягла, носа йому втерла, ще й поцілувала. Правда ж, Васильку, Ганну будеш сватать?

Василько. Ганну... (Бере пучку в рот).

Батько. Ганну, то й Ганну—тобі видніше.

Мати. Та казати правду, то й дівка вона хороша, чесного, трудящого роду...

Петро. Здорова. Там ухопить мішок із житом на плечі—і не зігнеться.

Зінька. На вроду гарна, чорнява...

Батько. Ну, то не будемо ж гаятись, одягаймося швидше та підемо. Дайте йому Петрову свиту... Ну, швидше!

(Василька починають швидко одягати. Петро достає з жердки свиту, одягає Василя, мати підперізує червоним поясом, Зінька пришиває до шапки червону стрічку. Дають тютюн, люльку).

Батько (тим часом навчає). Дивись, сину,—будуть шанувати горілкою, не пий за столом, їсти не хапайся, лишнього не говори... Та тебе вже нам не вчити...

(Зінька надіває Василькові з червоною квіткою шапку).

Батько. Бач, ще й квітка на шапці! Ну, тепер дайте йому хліб під пахву... та й рушимо.

(Мати дає Василькові хліб).

Петро. Удержиш? А то може я піднесу.

Василько (гребе хліб обома руками). Я сам! Я сам!..

Батько (оглядає Василька). Чим не молодий!

(Петро, не втерпівши, починає сміятись).

Батько (дає йому знак, щоб не сміявся. До Василька).

Ну, так. Усе добре. Тільки треба тобі, Василю, ще сказати дещо. Чи будеш же ти тепер за мене ходити в громаду на збори?

Василько. Буду.

Батько. А податки будеш платити?

Василько. Як дасте грошей, то заплачу.

Батько. От тобі й маєш! Ти ж будеш у нас хазяїн. Будеш робити, то й гроші будуть.

Василько (непевно). Е-ге...

Батько. Будеш орати, сіяти, косити...

Василько. О, косить?.. Я ж іще й коси не потягну.

(Всі сміються).

Мати. Коси не потягну! Оце так молодий!

Зінька. Оце так хазяїн!

Петро. А ще женитись хоче!

Батько. Так, так, Васильку,—будеш тепер усе робити, всьому порядок давати, годувати всіх будеш, одягати... Нас з матір'ю до смерти доглядатимеш...

Василько. Я не хо...

Батько (лагідно). Ну, а як же, сину? Поки ми здужали з матір'ю, робили, вас усіх, годували, до розуму доводили, а як оце постарілися, то невже ж ти нас із хати виженеш, щоб ми з торбами пішли попід віконню?

Василько. Я так не хочу...

Петро. Як не хочеш? Мусиш! Ось мені на осінь чобіт буде треба—хто ж мені справить, як не ти?

Зінька (до Петра). Ти з чобітьми підождеш, ось мені нема в чому вийти в люди: свита—латка на латці. Мені спершу поший, Васильку.

Петро. Не слухай її—мені спершу! (Сіпає його за рукав).

Зінька (тягне його за другий). Мені, Васильку, мені...

Петро. А мені босому у школу їхати, чи як? Що це таке—роби, роби... (Удає, що плаче).

Василько. Тату, у мене чогось живіт болить...
Пустіть!

Петро. Куди? Тепер—назад? Думаєш—дурно ото тобі пришили квітку? Ні, годі! Пропало! Хоч не-хоч, а ми тебе оженимо. (До Зіньки). Зінько, держи його, щоб не втік.

(Зінька й Петро держать його за руки. Василько кидає хліб і прожогом тікає під піч).

Батько. От тобі й жених!

(Довгий веселий регіт).

Багько (пересміявшись, до матері). Ну, тепер сип вечерять. (До Василька). То як, Васильку,—виходить що женитись — мало вигоди?

Василько (з-під печі). Оженитись — не нападсть, та якби оженившись не пропасть!..

(Знову сміх).

ЗАВІСА.

ПІД ТАРАСОВЕ СВЯТО.

Композиція ¹⁾ з деклямаціями, інсценівкою й співами
в одній дії.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Михайло — господар хати.

Надія — його жінка.

Миша — син їх, маленький хлопчик.

Варка — сусідка.

Ганна — Варчина свекруха.

Петро — свекор, дід.

Школярі і школярки: Оля, Явдоха, Федь, Андрій,

Івга, Санько, Наталка й інші.

Діється в хаті. Хата чепурна, прибрана.

I.

Михайло й Надія сидять коло столу. Він читає, вона
куняючи слухає. Хлопчик пустує долі.

Михайло (читає по складах, позіхаючи). Вску-ю... ша-
та-ша-ся... язи-ци...

Миша (молотить паличкою по долівці, щось приспівує).

Надія (кидається од дрімоти, протирає очі. До хлопчика):

---

¹⁾ Ця композиція, є рямці для деклямацій, співу, інсценіро-
вок і іншого. Впорядки вистави можуть їх скорочувати,
збільшувати, замінити іншими. Те ж саме—що до біографії
Т Шевченка, яку можна тут і зовсім випустити, коли вона
буде до вистави подана окремо.

Миша! Кому я казала, щоб не пустував? (Встає, бере за руку, садовить коло себе). Сиди отут тихенько та слухай, що тато читає.

Михайло (дуже позіхає і знову починає читати). Речет господеві... моему... (Надія знову дрімає).

Миша (починає співати). Алилуя! Алилуя...

Надія (кидається знову). Мишко! Аж злякав, капосний хлопець! Приверзлося, що стою в церкві. (Позіхає). Чи не час би вечеряти та спати. Чогось на сон клонить (Встає).

Михайло (позіхає теж). Та воно б і рано ще... Ну, то сип.

Миша (подбіг до вікна, дивиться. Радісно). Он до нас хлопці та дівчата ідуть чогось! Та багацько!

Михайло (до жінки). А поглянь, Надіє!

Надія (дивиться). Справді до нас. (Іде назустріч, одчиняє двері).

II.

Зразу входить у хату великий гурт хлопців та дівчат — школярів.

Школярі. Добривечір!

Надія. Здорові.

(Школярі купчаться коло порога).

Оля. Ми до вас на часинку.

Михайло. Що скажете?

Школярі (між собою шепчуться): Кажи ти! Ти, ти кажи!

Ївга. (до Надії). Ми чули, що у вас, тітко, є дуже-дуже гарний килим. Чи не позичили б ви його

нам на завтра? Завтра у нас у школі свято, і ми хочемо хроще-хороше прибрати в класі.

Надія (подумавши). Шкода, діти, не дам! Це дорогий у мене килим: такого другого де його тепер і знайти, а ви його мені завозите, помнете.

Школярі. Ні, ні, тітко! Ми будемо його глядіти. Дайте.

III.

Увіходить Варка.

Варка. Добри вечір!

Надія. Доброго здоров'я.

Варка. Питайте, чого я прийшла до вас?

Надія. Скажеш.

Варка. Оце посідали за стіл вечеряти, кинулись, а соли—ні дрібочка. А наш старий, коли не буде соли—й їсти не стане. То чи не розжилась би у вас трохи?

Надія. Добре. Сідайте в нас.

Варка. Немає коли, сусідо...

Ївга. То не дасте, тітко?

Михайло. А що ж то у вас за свято завтра?

Андрій. Завтра роковини нашого великого поета—Тараса Григоровича Шевченка.

Федь. Отого, що в його отакі уси (показує), що написав „Кобзаря“. Може чули?

Михайло. Це того, що казав:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами...

Чому-ж не чув?—Чув.

Варка. (підходить ближче). Це може того „Кобзаря“, що читають з його:

Не слухала Катерина
Ні батька, ні матки,
Полюбила москалика,
Та й не мала гадки...

Ївга. Оце ж того самого.

(Тим часом школярі проходять далі в хату. Андрій починає нишпорити по хаті, до всього придивляючись. Федь грається з Мишком. Явдоха то одного, то другого спиняє).

Михайло. То що ж у вас там буде на тому святі?

Школярі. (радісно). Гарно-гарно буде. Будуть співати, вірші казати, інсценіровки показувати...

(Федь приграє з радощів на губи й пританцюває).

Михайло. Хто ж це все буде робити?

Школярі. Ми! Ми! Андрій, Федь, Оля, я... І я...
Приходьте завтра.

Ївга (щось нишком каже маленькій Наталці, далі до хазяїв):
Хай ось вам Наталочка прокаже зараз один вірш. Добре?

Михайло. Хіба ж вона, така мала, та й уміє?

Школярі. Е, ще й гарно.

Михайло. Ану-ну, скажи, батькова дочко! Послухаємо (Наталка виходить уперед, одкашлюється).

Школярі. Тихо! Тихо! (Всі стають кругом Наталки).

Наталка (декламує вірш Шевченків):

„І золотої, й дорогої“...

Школярі (після делямації плещуть у долоні): Гарно-Гарно!

(Федь знову приграє на губи, Явдоха його впиняє).

Варка. Я чула, колись у Митренка читали — цілу ніч слухали. Казали, ніби він із мужиків...

Андрій. Кріпак! Він жив за панщини, тоді, як ото собак на людей міняли...

Школярі. Хай ось Оля про його розкаже!.. — Розкажи, Олю, розкажи!

Оля. Ну, цитьте! (Всі замовкають. Оля починає розповідати, всі уважно слухають, часом підказують їй, додають щонебудь. Варка теж сідає на лавці, слухає). Тарас Григорович Шевченко народився за панщини, більше, як сто років тому назад, на Київщині, в бідній кріпацькій сім'ї. Уже змалку було видно, що з його вийдуть люди. Його тягнуло до науки, особливо до малювання. Але ніхто йому доброї стежки не міг показати. Учили дітей тоді дяки, та вони самі мало тямали. Тинявся і малий Тарас по тих дяках, але нічому путньому у їх не навчився. Тим часом він уже трохи підріс, і його, як кріпака, пан забрав до себе за козачка...

Санько (перебиває). Це так: у пана під носом стоїть вода, а він гукає: подай води! То козачок біжить і подає.

Оля. Еге ж, отак. Тільки не перебивай... Як його пан не вчив, а доброго лакея з Тараса не виходило. Тільки пан куди з очей — він сідає малювати. От панові й порадили, щоб він краще вивчив Тараса на маляра, тоді він буде панові

великі гроші заробляти. Пан подумав і оддав до маляра. Це було в Петербузі. Там Тарас познакомився з одним художником, українцем...

Федь (підказує). Сошенком.

Оля. Сошенком. Сошенко побачив, що Тарас талановитий хлопець, і йому стало жаль Тараса, що він невільний. От він показав його другим землякам, що мали між панами руку. Всі вони побачили, що Тараса треба вчити і вчити у великій школі, бо в його — талан. Але перш ніж його вчити — треба було розв'язати йому світ. Треба було викупити його од пана на волю. До пана, а пан і слухать не хоче. А далі загерував за його таку ціну, що ніхто не міг дати.
/ ндрій. 2500 карбованців.

Оля. 2500 карбованців. А ці гроші на ті часи були дуже великі. Тоді один великий художник, що дуже-дуже любив Тараса...

Федь. Брюлов.

Оля. Брюлов. Не перебивай! От він намалював картину, продав панам за 2500 карб. і викупив Тараса на волю. Всі думали, що з Тараса вийде великий маляр, — вийшло не так. З Тараса вийшов великий народній поет, що став славний не тільки на Україні, а й по всьому світі. Живучи між панами на волі, Тарас не міг забути, що він вийшов із кріпаків, що його родичі, брати, сестри, і всі прості люди ходять іще в панському ярмі. Він усе журився та й журився, та й став складати про панську неволю пісні.

та такі пісні, що хто чув їх, в того серце кров'ю обкипало, і жаль великий брав на панів. Ще в той час царював лютий-прелютий цар Микола І що мучив людей, Тарас і про його писав і вживав його катом і людоїдом. В книжках ті вірші друкувати не можна було, але вони все одно розіходилися межи людьми. Узнали про це пани, довідався і цар — злякались: „Бач, його пустили на волю, його хотіли паном зробити, а він не хоче за панів руку тягнути, та людей проти нас бунтує!“ І закували йому руки, наказали писати й малювати та й завдали на край світу у вічну неволю...

Санько. В москалі.

Оля. Тоді москалі були гірше всякої каторги. У тій неволі, у дикому краї так тяжко жилося Тарасові, що аж серце холоне, коли про це слухаєш або читаєш вірші, що він сам писав про свою неволю. Пустили його знову на волю через 10 років, вже тоді, як зовсім замучили і позбавили здоров'я. Недовго він і пожив на волі — швидко помер. Але пісні його не вмерли. Хоч і було заборонено їх читати, але вони все більш і більш розіходилися поміж людьми, вся Україна аж гула ними. Темні, невільні люди починали розуміти, яка тяжка неправда чиниться над ними зрозуміли, що треба самим рятувати себе з тієї неволі. Тепер ті пісні скрізь співають і читають вільно, в школах навчаються їх із книжок, а кожного року цей день вся Україна святкує і згадує добрим словом свого великого співця.

Андрій. (розгортає Кобзаря, показує портрет Шевченка.

Всі збиваються кругом його, дивляться). Ось який він.
Мишка. І я хочу! І я! Покажіть і мені!

Федь Пустіть ось Мишку! Хай і він подивиться.

(Мишку пускають наперед. Федь йому показує). Бач, який?

В кожусі, в шапці, каже:

Думи мої, думи мої,

Лихо мені з вами.

Михайло (задумано). Кажеш — талан... Ох, гіркий
мабуть, випав йому той талан... (До школярів). Ану,
почитайте котрий іще щонебудь.

Санько. Хай ось Федь скаже!

Школярі. Федь! Федь!

Федь (вагається). Я не хочу... я ще не зовсім вивчив!

Школярі. Дарма. Підкажемо!

Івга (щось йому нишком каже).

Федь. Ага. (Виходить наперед, далі до Надії). А да-
сте ж, тітко...

Школярі (з докором). Федь!

Федь (скребе голову). Єй-бо, мабуть зіб'юся.

IV.

Увіходить баба Ганна.

Ганна. Добри вечір? (Зразу до Варки). Пішла й сіла.
Вечеря на столі чахне, старий за столом місця
собі не найде, а вона тут бали завела.

Варка (кидається). Ой, лишенько! Геть забула, чого
прийшла. Я зараз, мамо. Тут таке, мамо...

Ганна (роздивляється). Що це у вас, вечорниці тут,
чи що?

Михайло. Куди там ваші вечорниці! Ви послухайте тільки! (До Федя). Ну-ну, то кажи ж, що ти там думав казати.

Федь (деклямує вірш Шевченків):

„Ну, щоб, здавалося, слова“...

(Коли він скінчив, всі плещуть).

Федь. Що — гарно?

Школярі. Гарно, Федь!

(Федь приграє й пританцює).

Ганна. Дивіться — який? Я думала, що він тільки ковзаться вміє, а він як вчитав? І, ей-бо, мало не заплакала. (Підходить ближче.) Ану, ще котрий?

Варка. Ходім, мамо! (Сіпає за руках).

Ганна. Зараз, дочко, зараз...

Школярі. Тепер я! я! я! Нехай ось Явдоха!

Ганна. Ану, Явдошко, ану, голубко. Ти ж така у нас...

Явдоха (виходить на середину, деклямує):

„Якби ви знали, паничі“...

(Під час деклямації увага напружується. Жінки підходять ближче. Михайло встає з місця. Коли деклямація скінчилась всі стоять задумані).

Гання (зутхнувши). Ох, та панщина, панщина!

Я була ще тоді мала, але мати моя покійна добре її зазнала. Було, вже де та й панщина ділася, а вона зо сну кричить та плаче. Все їй снилося, що б'ють різками. (До дітей). Та й хто це вас, діточки, понаучував цього.

Андрій. Що — гарно? Е, у нас іще й не так уміють! (До школярів). Знаєте що? А давайте поставимо „Лілею“! Інценіровку!

Михайло. А це ж що буде?

Андрій. Побачите. Ну, давайте?

Школярі. Давайте! Давайте! Андрій! Санько! Ївга! Ня сцену! (До Надії). У вас немає часом червоної хустки?

(Надія осміхаючись дістає їм червону хустку. Всі школярі беруть ту чи іншу участь у постановці. Одягають, у що знайдеться в хаті, гримірують угіллям, крейдою).

Ганна. Ну, дочко, мабуть таки ходімо.

Варка. Заждіть, мамо, ще оце побачимо...

Ганна. Коли ж там наш старий...

Андрій. Ну, тепер — тихо! Дивіться сюди оце буде дві квітки — це лілея, а це королевий цвіт. (Показує на Ївгу і на Санька). А я буду за автора. Тепер слухайте... (Починають інценізацію вірша Т. Шевченка „Лілея“).

V.

Тільки почали інценізацію — вбігає дід Петро, сердитий.

Дід Петро. Добривечір! (Дивиться по хаті, набачивши своїх, кричить). О, бач, де вони! Послав одну, як у воду впала; за нею другу — і другу як хапун ухопив! Чого це ви?

Ганна (спиняє). Та ось підожди трохи! Ось цить!

Дід Петро. Чого — підожди? Мені ось їсти, аж за печінки смокче, а вони роти пороззявляли тут. Додому!

Ганна. Та кажу ж — зараз! Не вмреш — наїсися...

Дід Петро. Та що ж тут таке?

Ганна. Ось цить...

Андрій. Почнемо наново.

(Починають наново. В кінці школярі плещуть в долоні. Дорослі задивовані переглядаються, кивають головами).

Надія. Дивіться Отаке й придумують і вигадують!

Дід Петро (тихіше). Та що ж це тут діється? Театр який, чи що?

Санько. Завтра, діду, у нас у школі Тарасове свято, то все оце ми будемо у школі показувать.

Дід. Якого це Тараса?

Андрій. Тараса Григоровича Шевченка. Чули?

Дід. Еге-ге! Це того, що з царями змагався? Чув, чув, (До Михайла): Це було, бач, так. Приходить він до царя. Узяв жменю гороху, а зверху бобу поклав та й каже цареві: „Дивися: оцей горох — то це люди, а біб — то це пани. Лежать вони зараз зверху, а тепер дивись“... Та й почав трусить горох у жмені. То так той біб десь і поховався на спід. „Оце, каже, так буде з твоїми панами“. Он який був той Шевченко. Так... Виходить про його ви оце й гомоніли тут...

Варка. Ось тут вони читали — та гарно ж, тату, гарно — ніч би слухала.

Ганна. Ану, діти, прочитайте іще дідові.

Дід Петро (охоче). Ану-ну! Хай іще я послухаю. Все одно вечера вичахла на столі.

Оля. Ну, це вже я прочитаю дідові. Слушайте!

(Деклямує вірш Шевченка):

„Погинеш, згинеш, Україно“...

Дід (після деклямації). Оце догодила дідові! Спасибі ж тобі, доню. Хай тобі доля щастить у світі. (До Михайла). Кажуть, школа така й сяка. Ні, воно таки наука — велике діло.

Ївга (до Надії, лагідно). То може, тіточко, таки дасте килима?

(Надія дивиться на Михайла).

Михайло. Мабуть треба таки дати. Треба!

Надія. Ну, гаразд — дам. Тільки глядіть мені глядіть, діти.

Між школярами — радісний гамір. Федь приграє й пританцює. Надія виходить із хати.

VI.

Дід (до Мишки). А ти чого, Мишко, надувся? Чув, що ото читали?

Мишко. Як самі читають, а мені не дають...

Михайло. То ти спершу ж піди в школу та читать научись.

Мишка. Еге, я вмію.

Федь. А дайте йому Кобзаря, хай почитає...

Школярі. Ану-ну! Почитай, Мишко! (Садовлять його за стіл, дають йому в руки книжку).

Федь. Не так, Мишко, ось як треба держать

книжку. (Повертає йому в руках книжку. Хтось із дівчат дістає дідову шапку, надіває йому на голову, як на портреті у Шевченка).

С а н ь к о. Ну, тепер читай, Мишко!

М и ш к о (всидить пучкою по книжці, а сам дивиться на слухачів, читає).

Думи мої, думоньки,
Лихо мені з вами.

В с і (сміються). Ну-ну, ще Мишко!

VII.

Н а д і я (увиходить з килимом) Оце ж даю вам діти,— дивіться: чистий, цілий, щоб таким же і назад мені його принесли.

Школярі. Не бійтесь, тітко, ми будемо берегти його, як свого ока. (Розглядають).

А н д р і й. Я беру його на свої руки. (Обережненько бере килим під пахву).

Школярі (до господарів). Тепер прощайте, та приходьте до нас завтра в школу на свято.

Н а т а л к а. Та глядіть же, приходьте, приходьте!

М и х а й л о. То це вже ви і йдете?

Н а д і я. Погуляйте ще в нас, діти, ще рано.

Д і д. Та ще розкажіть щонебудь, а ні, то заспівайте. Співать же вмієте?

Н а д і я, В а р к а, Г а н н а (просять). Заспівайте щонебудь! Я чула, як у школі співали: гарно-гарно. Заспівайте!

(Школярі коло порога тихо радяться, мовчки, поважно стають у ряд. Андрій виступає вперед).

А н д р і й. Зараз ми заспіваємо „Заповіт“. Коли цю пісню співають, люди встають і скидають шапки. Прохаємо і вас усіх устати.

(Всі охоче встають. Школярі співають „Заповіт“).

Школярі. Як умру то поховайте.

Мене на могилі...

(Всі слухають задумані. Під час співу спускають завісу).

ЗМІСТ.

	стор.
На перші гулі. Малюнок на 1 дію	3
Не співайте півні, не вменшайте ночі. П'єса в 3-х картинах	28
В холодку. Малюнок на 1 дію	72
Зіля королевич. Етюд на 1 дію	93
Недоросток. Народня гумореска в 4 діях	114
Кармелюк. П'єса на 3 дії	174
Куди вітер віє. Малюнок на 1 дію	233
У жнива. Етюд з дитячого життя в 1 дії	269
Свекор. Дитяча п'єска на 1 дію	293
Під Тарасове свято. Композиція з деклямаціями, інсценіровкою й співами в 1 дії	304
